نَحنُ نَقُصُّ اِلَیکَ اَحسَنُ القَصَص

تالیف منیف مولانا نورالدین عبدالرحمٰن بن قوام الدین محمد الجامی قدس سرہم السامی زیبا مثنوی صدق آئینہ مشتمل بہ احسن قصص طرب انگیز مقبول طبائع سخن سنجان بلاغت پیرا مشتہر بہ

یوسف زلیخا کلاں محشی

سنہ ۱۹۱۴ء

حسب فرمائش

سردار جونت سنگھ سچدیو پبلشر ڈیرہ اسمٰعیلخاں و لاہور

دی پنجاب نیشنل سٹیم پریس انارکلی لاہور

ف

وَمَنْ یَتَوَکَّلْ عَلَی اللّٰہِ فَہُوَ حَسْبُہٗ

من تالیف مولانا نورالدین عبدالرحمٰن بن قوام الدین
محمد الجامی قدس سرہم السامی زیبا مثنوی صدق آئینہ مشتمل بر احسن قصص
طرب انگیز مقبول طبائع سخن سنجان بلاغت پیرا مشتہر بہ

یوسف زلیخا

حسب فرمایش جوت سنگھ سپدیو پبلشر لاہور
و ڈیرہ اسمعیل خان

سنہ ۱۹۱۴ء

در پنجاب نیشنل اسٹیم پریس لاہور باہتمام لالہ کرم [illegible]

فہرست کتاب یوسف علیہ السلام زلیخائے مولانا عبد الرحمن جامی قدس سرہ السامی

بسم الله الرحمن الرحیم

الهی غنچهٔ امید بگشای — گلی از روضهٔ جاوید بنمای
بخندان از لب آن غنچه باغم — وزین گل عطرپرور کن دماغم
درین محنت‌سرای بی‌مواسا — به نعمتهای خویشم کن شناسا
ضمیرم را سپاس‌اندیشه گردان — زبانم را ستایش‌پیشه گردان
ز تقویم خرد بهروزیم بخش — بر اقلیم سخن فیروزیم بخش
ولی وادی ز گوهر گنج بر گنج — ز گنج دل زبان را کن گهرسنج
گشادی ده چو نافه طبع ما را — معطر کن ز مشکم قاف تا قاف
ز شعرم خامه را شکرزبان کن — ز عطرم نامه را عنبرفشان کن
سخن را خود دبیر انجامی نماندست — وزان نامه بجز نامی نماندست
درین خمخانهٔ شیرین فسانه — نه نی یا بم صدائی زان ترانه
حریفان باده‌ها خوردند و رفتند — تهی خمخانه‌ها کردند و رفتند
نه تنها پخته زین بزم خامی — که باشد بر کفش زان باده جامی
چو رفت از دست خم و جام ساقی — بجا جز غم نمانده هیچ باقی
بیا جامی رها کن شرمساری — ز صاف و درد پیش آر آنچه داری

افتتاح نامه بنام نامی یگانه

بنام آنکه نامش حرز جانهاست — ثنایش جوهر تیغ زبانهاست
زبان در کام کام از نام او یافت — نم از سرچشمهٔ انعام او یافت
خرد را ره نموده و بدمدم رو — هزاران نکتهٔ باریک چون مو
پی آن موزبان را شانه کرده — ز دندان شانه را دندانه کرده
تعالی الله زهی قیوم و دانا — توانائی ده هر ناتوانا
فلک را انجمن افروز ز انجم — زمین را زیب انجم ده به مردم
مرتب‌ساز سقف چرخ دائر — فراز چار دیوار عناصر
بناف غنچهٔ گل را نافه پیوند — ز گل بر شاهد گلبن حله بند
قصب‌باف عروسان بهاری — قبا آموز سرو جویباری
بلندی‌بخش هر همت‌بلندی — به پستی افکن هر خودپسندی
گناه آمرز رندان قدح‌خوار — بطاعت گیر پیران ریاکار
انیس خلوت شب‌زنده‌داران — رفیق روزه در محنت‌گذاران
ز بحر لطف او ابر بهاری — کند خار و سمن را آبیاری
ز کان جود او باد خزانی — کند فرش چمن را زرفشانی
ز تنگی‌ریش پر شکر کام تنگ‌فالان — ز قهرش زهر عیش تلخ‌حرفان
وجودش آن فروزان آفتاب است — که ذره ذره از وی نوریاب است
گر از خورشید و مه وارو نهان روی — فتد در عرصهٔ نابودشان گوی
بما زان منت هستی نه آمد — که هست و نیست را هستی ده آمد
ز بام آسمان تا مرکز خاک — اگر صد ره بپاید وهم و ادراک
فرو آیند یا بالا شتابند — ز حکمش ذره‌ای بیرون نیابند
ز بی‌چونیش چون و چند هاست — بلندان با علو قدر او پست
مبرا ذاتش از چونی و چندی — منزه تر ز پستی و بلندی
خرد در ذات او آشفته رائی — طلب در راه او بی دست و پائی

اگر نه نهد ز لطف خود قدم پیش
فتد در عرصهٔ نابود شان پیش

چه خیزد صدمت صیت جلالش
بود در بارگاهِ لایزالش

ملک شرمنده از نادانی خویش
فلک حیران ز سرگردانی خویش

همان بهتر که ما مشتِ هوسناک
کنیم آئینه از زنگِ هوس پاک

ز بودِ خود فراموشی گزینیم
پس زانوئے خاموشی نشینیم

ترتیب دلائل هستی واجب تعالی نمودن و ترغیب بتأمل در آن فرمودن

ولا تا کے درین کاخِ مجازی
کنی مانند طفلان خاکبازی

توئی آن دست پرور مرغِ گستاخ
که بودت آشیان بیرون ازین کاخ

چرا زان آشیان بیگانه گشتی
چو دونان جغدِ این ویرانه گشتی

بیفشان بال و پر ز آمیزشِ خاک
بپر تا کنگرِ ایوانِ افلاک

ببین در رقص ازرق طیلسانان
ردائے نور بر عالم فشانان

همه دورِ شبانروزی گرفته
بمقصد راهِ فیروزی گرفته

ولے هر یک چو گوئے از جنبشِ خاص
بچوگانِ ارادت گشته رقاص

یکے از غرب او در شرق کرده
یکے در غرب کشتی غرق کرده

شده گرم از یکے هنگامهٔ روز
یکے شب را شده هنگامه افروز

یکے حرفِ سعادت نقش بسته
یکے سر رشتهٔ دولت گسسته

چنان گرم اند و منزل بریدن
کزین جنبش ندارند آرمیدن

ز سرپنجِ راه شان فرسودگی نه
میان را ورد و پا را آسودگی نه

چه داند کس که چندین مه چه کار اند
همه تن رو شده رو در که آرند

بهر دم تازه نقشے مے نمایند
ولیکن نقشبندی را نشایند

عنان تا کے بدستِ شک سپاری
بهر یک روئے هذا ربی آری

خلیل آسا درِ ملکِ یقین زن
نوائے لا احب الآفلین زن

گمِ هر وهم و ترکِ هر شکے کن
رخ و جهت و جهے در یکے کن

یکے بین و یکے دان و یکے گوے
یکے خواه و یکے خوان و یکے جوے

ز هر ذره بدو روئی و راهیست
بر اثباتِ وجودِ او گواهیست

بود نقشِ دلِ هر هوشمندی
که باشد نقشها را نقشبندی

بلوحے گر هزاران نقش پیداست
نبایدت قلمزن یک الف راست

ورت ویرانه نتوان یافت خشتے
برون از قالبِ نیکو سرشتے

نخست از کلکِ انگشتان نوشتست
که آن را دستِ دانائی سرشتست

ز لوحِ خشت چون این حرف خوانی
ز حالِ خشت زن غافل نمانی

بعالم این همه مصنوع ظاهر
بصانع چون نهٔ مشغول خاطر

چو دیدے کار رو در کارگر آر
قیاسِ کارگر از کار بردار

ورم آخر گزین کس را گذر نیست
سر و کارِ تو جز با کارگر نیست

بدو آر از همه روئے ارادت
وز و جو ختمِ کارت بر سعادت

دست بر داشتن بمناجات بدستیاری اربابِ حاجات

خداوندا ز هستی ساده بودیم
ز بیمِ نیستی آزاده بودیم

نخست از نیست ما را هست کردی
بقیدِ آب و گل پابست کردی

ز ضعف و ناتوانائی رهاندے
ز نادانی بدانائی رساندے

فرستادے بما روشن کتابی
بامر و نهی فرمودے خطابی

میانِ نیک و بد تخلیط کردیم
گهے افراط و گه تفریط کردیم

ره فرمودنیها کم سپردیم
بنافرمودنیها پا فشردیم

تو نگذشتی ز دستورِ عنایت
نپوشیدی ز ما نورِ هدایت

بدان نور از تو گیرم کوششی نیست
چه حاصل زانکه از ما کوششی نیست

ز نا کوشیدنِ خود در خروشیم
بده توفیقِ کوشش تا بکوشیم

چو دانا همچو نادان گشته غرقست
ز دانش تا بنادانی چه فرقست

ز دستانهاے نفسِ ناخوش آهنگ
مکن بر ما رهِ حسنِ عمل تنگ

در آن تنگی که ما باشیم و آهے
ز رحمت سوئے ما بگشائی راهے

از آن ره خوان سوئے درگاه ما را
ز ما جان بر برون همراه ما را

تخصیص مناجات بناظم بے دستیاری مشارک و مساهم

من آں مرغم که دامم دانهٔ تست / فسون وحشتم افسانهٔ تست
توئی کاسباب ما را ساز کردے / در رحمت برویم باز کردے
کرامت کردی از خدمت پسندی / بتوفیق سجودم سر بلندی
براهت سرمه ساکردی جبینم / کشیدے سرمهٔ چشم راهبینم
زبانم را بذکر خود کشادے / دلم را ذوق یاد خویش دادے
به شبیر بینی و چربے از زبانم / نهادی لقمهٔ خوش در دهانم
نه پروندان ازو کوبی رسیده / نه از موروں گلو رنجش کشیده
بشکر آں شکر گفتاریم ده / زتلخی رشتهٔ شبیر بس کاریم ده
به بدگفتن زبان من مگردان / زبان من زبان من مگردان
زکلکم گر جهد حرف خطائی / کزاں پیش آیدم چون و چرائی
خط عفوم بران حرف خطا کش / چو کلکم زاں بپیچم در کشاکش
گیاهے ام وفا پروردهٔ تو / زآب و گل برون آوردهٔ تو
سرم هست از هواهائے مائل / ولے هایم بکوئے تست در گل
گلے کاں پاے من گیرد بکویت / وزاں گل به که مهد رنگ و بویت
چو غنچه یک دلم گرداں دریں باغ / چو لاله کن نشانمندم بیک داغ
دریں ره حاصلی جز یکدلی نیست / دو دل بودن بجز بیحاصلی نیست
نه بیند پستهٔ یک مغز چنداں / چو بادام دو مغز آزار سنداں
چو خوشه پرور صد دانه در بر / بهر دانه رسد تیغیش بر سر
چو غنچه یک دل آمد رسته از خار / نیابد با هزاراں خنجر آزار
گناهانم اگر از حد برون ست / هزاراں بار زاں فضلت فزون ست
اگر باشد دو صد خرمن گناهم / توانی سوختن از برق آهم
وگر باشد ز عصیاں صد کتابم / توانی شستن از چشم پر آبم
بهر گلرخ که کردم سرخ دیده / کنوں از هر مژه خونم چکیده

خیال روے او از دیده شویم / ازاں رو اشک سرخ آید بروییم
نظر گر سعی در بے آبیم کرد / سرشک آبے بروے کارم آورد
دو چشم من دو رود ست از ندامت / همیں بس آبرویم در قیامت
ازیں سودا رسم شاید بسودے / رساں از من به پیغمبر درودے

در نعت خواجهٔ مخلوقات سرور کائنات صلی الله علیه وسلم

محمد کش قلم چوں نامور ساخت / ز میمش حلقهٔ طوق و کمر ساخت
خط لوح عدم زاں حرف حک شد / زآں سر حلقهٔ ملک و ملک شد
تواند شد ز سر جاتش آگاه / خرد با جمله دانش جاتش الله
دریں دیر مسدس زوست روشن / مثمن روضهٔ از هشت گلشن
چو پا آراست از خلخال دالش / سر دیں بے دراں شد پایمالش
چه نام است اینکه در دیوان هستی / برو نگرفت نامی پیش دستی
زبانم چوں ازو حرفے بر آید / دل و جانم ز لذت پر بر آید
چو نام از نسبت نام آور چه باشد / مکرم تر بود از هر چه باشد
مکرم شد ز عالم نسل آدم / مکرم تر ولیکن از هر مکرم
خدا بر سروراں سرداریش داد / ز خیل انبیا سالاریش داد
چو آدم در ره هستی قدم زد / ز مهر روی صبح آرایش دم زد
ز جودیش گر نگشتی راه مفتوح / بجودی کے رسیدی کشتی نوح
خلیل از وے نسیمے یافت کآتش / برو شد چوں گلستاں خرم و خوش
مسیح از مقدم او مژده گوئی / کلیم از مشعل او شعله جوئی
بمصر جاهش از کنعاں رسیده / غلامے بود یوسف زر خریده
دراں وادی که صالح ناقه کش بود / بیابان محملش با ناقه خوش بود
ز بستان وفا آزاد سروے / ز باغ اصطفا رعنا تذروے
قدش را پایه گرزد دل خرامی / ابدش را مایهٔ یحیی العظامی
بیاباں سایباں چتر سحابش / چو زریں قبه بر سر آفتابش

چو مہ را بر سپہر تیر اشارت | زواز سایۂ معجز بشارت
دو نون شد دو ہم از حلقۂ ماہ | چہل را ساخت شصت او و پنجاہ
بے چون داشت دستش بر قلم پشت | رقم زد خط شق بر مہ ز انگشت
نبودش خط ولے زد خط بانجیل | بکلک نسخ بر توریت و انجیل
خراماں سرو او از سایہ آزاد | جہاں در سایۂ او سرو آزاد
ز سایہ بود برتر پایۂ او | زمین و آسمان در سایۂ او
تنش را بود از جان پاک مایہ | ندید از جاں کسے بر خاک سایہ
فلک ہمچوں زمیں شد سایہ دارش | ازاں افتاد در پا سایہ وارش
بسنگ از سنگ دشمن لعل او خست | بشستہ رنگ پشتے جمد شکست
اگرچہ کور شد زو چشم ہر خام | چو سرمہ ساخت روشن چشم اسلام
دہانش بود از دُر حقۂ پُر | شدہ چوں دُرج مرجاں حقۂ دُر
یکے دینار بود از حلم و فرہنگ | محک آمد پے دینارش آں سنگ
چو شد معیار او آں سنگ کاری | نشد ظاہر بجز کامل عیاری
پے دیوار ایماں بود کارش | ولے شد چار دار از چار یارش
کجا در راہ دیں در وہم آئے | کہ تا یابد بہر دردے دوائے
دوائے جان جامی دردشاں باد | دلش ہموارہ غم پرور دشاں باد

در معراج رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم

شبے دیباچۂ صبح سعادت | زدو لیہائے روز افزوں زیادت
ز قدر او مثالے لیلۃ القدر | ز نور او براتے لیلۃ البدر
سواد طرہ اش خجلت دہ حور | بیاض غرہ اش نور علیٰ نور
نسیمش جعد سنبل شانہ کردہ | ہوایش اشک شبنم دانہ کردہ
بمسمار ثوابت چرخ سیار | ببستہ در جہاں در ہائے ادبار
گرفتہ گرگ و میش آرام در وے | گوزن و شیر باہم رام در وے
طرب را چوں سحر خنداں ازو لب | گریزاں روز محنت زو شباشب

درین شب آں چراغ اہل بینش | سزائے آفرین از آفرینش
چو دولت شد ز بزم خواباں نہانی | سوئے دولت سرائے امّ ہانی
بپہلو تکیہ بر مہد زمیں کرد | زمیں را مہد جان نازنیں کرد
دلش بیدار و چشمش در شکر خواب | ندیدہ چشم بخت ایں خواب در خواب
در آمد ناگہاں ناموس اکبر | سبک رو تر ز طاؤس خضر
بر و اکید بر کاے خواجہ برخیز | کہ از شب خوابت آمد دولت انگیز
بروں بر یک زماں زیں ننگ تخت | تو بخت عالی بیدار بہ بخت
بسیج راہ عرش کن دم اینک | براق برق سیر آوردم اینک
پرندہ بر زمیں خوش باد پائے | پرندہ بر ہوا فرخ ہمائے
چو عقل فلسفی افلاک گردی | چو فکر ہندسے گیتی نوردی
نہ دست کس عنان او ربودہ | نہ از پائے رکابش گشت سودہ
چو آں دل کز بتاں دارد فراغے | ندیدہ ران او آسیب داغے
گریش بایستے آخور بہر خوردن | گرفتے شغل او گردوں بگردن
ز زینش بے رنج پشت نازنینش | ندیدہ رنج از کس پشت زینش
ازاں دولت سرا چوں خواجۂ دیں | خراماں شد بعزم خانۂ زیں
شد از سبوحیاں گردوں صدا دہ | کہ سبحان الذی اسریٰ بعبدہ
زد از سم آں براق برق رفتار | ز مکہ سکہ بر اقصیٰ درم وار
زدوش در نیم لحظہ بلکہ کمتر | زدو بر حلقۂ سم حلقہ بر در
دراں مسجد امام انبیا شد | صف پیشینیاں را پیشوا شد
وز انجا شد بریں فیروزہ خرگاہ | چو ہالہ حلقہ زد پیرامنش ماہ
کشیدش بر جبیں داغ غلامی | برآید ز انگشتش نام تمامی
وز انجا شد بہ بالا تر سبک خیز | عطارد را بفرق سر عطار ریز
بقصد شستن پا زیں گلابہ | چہارم چرخ آورد آفتابہ
چو زد بر چرخ پنجم شہش گام | گرفت از لعل نوشیں بہرہ بہرام
فشاند از لعل لب بر مشتری در | شد از گوہر چو حقہ مشت او پر

بهفتم کاخ چون نعلین سودش — زحل جل یافت هر شکل که بودش
وزانجا چون بشاخ سدره ره جست — ز پریدن پر جبریل شد سست
وزانجا قصر هشتم ساخت مسکن — ثوابت را ازو شد چشم روشن
بنات النعش و پروین لب کشودند — به نثر و نظم خود او را ستودند
ز مهر شمع رویش نسر طائر — چو پروانه بگردش گشت دائر
قباد از شوق سر و دلربایش — چو سایه نسر واقع زیر پایش
چو شد بر چرخ اطلس حسرت اندیش — بپا اندازش افگندند اطلس خویش
بتدبیرش سرافیل از کمین جست — ز رفرف حجلهٔ آئین هودجش بست
چو رفرف شد مشرف از وجودش — گرفت از دست رفرف عرش زودش
بدست عرش تن چون خرقه بگذاشت — علم بر لامکان برخرقه افراشت
جهت از مهد از شش مهد را ببند — مکان را مرکب از تنگی جهانید
گلے برو ند زین دهلیزهٔ پست — بدان درگاه والا دست بر دست
مکانے یافت خالی از مکان نیز — که تن محرم نبود آنجا و جان نیز
قدم ز ناک حدوث از جان شست — وجوب آلایش امکان او شست
یکی مانده هم از تیدی یکے پاک — ز بسیاری چون وز اندکے پاک
بدیده آنچه از وی دیدن برون بود — مپرس از ما ز کیفیت که چون بود
نه چندی گنجد آنجا و نه چون لے — فرو بند از کمی لب وز فزونے
شنید آنگه کلامے نے بآواز — معانی در معانی راز با راز
نه آگاهے ازو کام و زبان را — نه همراهے ازو نطق و بیان را
نه در کش گوش جان را باد در شت — ز حرفش دست دل را کوته انگشت
لباس فهم بر بالاے او تنگ — سمند وهم در صحرائے او لنگ
ز گفتن برترست آن و ز شنیدن — زبان زین گفتگو باید بریدن
منه جامی ز حد خود برون پاے — وزین دریاے جا نقصا برون آے

درین مشهد ز گویائی مزن دم
سخن را ختم کن والله اعلم

شنید آنگه الخ ازین بیت تا قوله درین مشهد در توصیف کلام ربانی است که آنحضرت درمیان آمده بود ۱۲

لباس ضراعت پوشیدن و در اقتباس شفاعت کوشیدن

ز مهجوری برآمد جان عالم — ترحم یا نبی الله ترحم
نه آخر رحمةً للعالمینی — ز محرومان چرا غافل نشینی
ز خاک ای لالهٔ سیراب برخیز — چو نرگس خواب چند از خواب برخیز
برون آور سر از برد یمانی — که روئے تست صبح زندگانی
شب اندوه ما را روز گردان — ز رویت روز ما فیروز گردان
بتن در پوش عنبر بوئے جامه — بسر بر بند کافوری عمامه
فرود آویز از سر گیسوان را — فگن سایه بپا سرو روان را
ادیم طائفی نعلین پاکن — شراک از رشتهٔ جانهای ما کن
جهانے دیده کرده فرش راه اند — چو فرش اقبال پابوس تو خواهند
ز حجره پاے در صحن حرم نه — بفرق خاک ره بوسان قدم نه
بده دستی ز پا افتادگان را — بکن دلداریے دلدادگان را
اگرچه غرق دریاے گناهیم — فتاده خشک لب بر خاک راهیم
تو ابر رحمتے آن به که گاهے — کنی بر حال لب خشکان نگاهے
خوشا کز گرد ره سوے رسیدیم — بدیده گرد از کویت کشیدیم
بمسجد سجدهٔ شکرانه کردیم — چراغت را ز جان پروانه کردیم
بگرد روضه ات گشتیم گستاخ — دلم چون پنجره سوراخ سوراخ
زدیم از اشک ابر چشم بے خواب — حریم آستان روضه ات آب
گہے رفتیم زان ساحت غبارے — گہے چیدیم زو خاشاک و خارے
ازان نور سواد دیده دادیم — وزین بر ریش دل مرهم نهادیم
بسوے منبرت ره بر گرفتیم — ز چهره پایه اش در زر گرفتیم
ز محرابت بسجده کام جستیم — قدم گاهت بخون دیده شستیم
بپای هر ستون قدر است کردیم — مقام راستان درخواست کردیم
ز داغ آرزویت با دل خوش — زدیم از دل بهر قندیل آتش

کنون گر تن نه خاک آن حریم ست / بحمد الله که جان آنجا مقیم ست
بنحو و درمانده ام از نفس خود رای / ببین درماندهٔ چندین ببخشای
اگر نبود چو لطفت دستیارے / ز دستِ ما نیاید هیچ کارے
قضا مے افگند از راهِ ما را / خدا را از خدا درخواه ما را
چو هولِ روز رستاخیز خیزد / بآتش آبروئے ما نریزد
کند با این همه گمراهیئے ما / ترا اذنِ شفاعت خواهیئے ما
چو چوگان سر فگنده آوری سوے / بمیدانِ شفاعت امتی گوے
بحسنِ اهتمامت کار جامی / طفیلِ دیگران یابد تمامی

در تبرک جستن بذکرِ خواجه عبید الله احرار پیر و مرشدِ خود

کتابِ فقر را دیباچهٔ راست / سوادِ نوکِ کلکِ خواجهٔ ماست
کسے چوں او بلوحِ ارجمندان / ز نقشے بدیع از نقشبندان
چو فقر اندر قبائے شاهی آمد / بتدبیرِ عبید اللهی آمد
ز ور و شیمیش هر کس را نشانست / ردائے خواجگی در پاکش افتست
بفقر آن را که لطفش آشنا کرد / ببر گر خرقهٔ بودش قبا کرد
جهانش باشد بچشمش کشت زارے / نخواهد از آن جز کشت کارے
از آن دانه که زو آدم بنا کام / ز بستانِ بهشت آمد بدین دام
هزارش مزرعه در زیر کشت ست / که زادِ رفتنِ راهِ بهشت ست
درین مزرع فشاندش تخم دانه / وزان عالم نهد انبار خانه
زمین با همتش یکمشت خاک ست / ز مشتِ خاکش اندر ره چه باکست
ز مشتِ خاک کاندر راهے ببیند / بدامانش کجا گردی نشیند
اگر قیصر وگر فغفورِ چین ست / بگردِ خرمنِ او خوشه چین ست
بهر جا افگند طرحِ زراعت / برسمے گاوها دارد قناعت
وگر افتد قبولِ همتش مفت / شود گاوِ زمین و آسمان جفت
بخرمن کوبیِ او فضلِ بیچون / ز ثور آورد گاو از چرخِ گردون

فلک را بین کواکب در میانه / ز خرمنهاش یک غربال دانه
بدهقانیش چون واری مسلم / بدان ماند که گوئی روحِ اعظم
اگر خاکِ مرکب یا بسیط ست / بجمله فیضِ احسانش محیط ست
گیاهے بهره ور شد از نوالش / ز قوت سوئے فعل آمد کمالش
کمالِ روحِ اعظم زین چه باشد / بجز ذمے این تحسین چه باشد
مقامِ خواجه برتر از گمان ست / برون از حدِ تقریر و بیان ست
دلش بحریست ز اسرارِ الٰهی / از و یک قطره از مه تا بماهی
بجنبش چون در آید بحرِ ذخار / بجنبش قطره چون آید پدیدار
چو بنشیند مراقب دیده برهم / به بند و دیدهٔ دل از دو عالم
نبیند کہ در قیدِ یکے نیست / وزان در تنگنائی اندکے نیست
نمود و روئے در بالا و پست اوست / اگر بسیار و گر کم هرچه هست اوست
کند در هستیے او خویش را کم / ببندد از دوئی چشمِ تو هم
چو گردد قطره اندر بحر ناچیز / ز بحرش کے بود امکانِ تمیز
خوش آنانیکه سر بر خاکِ اونید / دل و جان بستهٔ فتراکِ اونید
همه پر مایه از سرمایهٔ او / همه در نور محو از سایهٔ او
مبادا سایهٔ او از جهان دور / ز فقدش دیدهٔ ایام بے نور
سنینِ عمرِ احرارِ ملک کیش / به بیشی باد از دورِ فلک بیش
خصوصًا عمرِ فرزندانِ نامیش / مفضّل واز ز اخلاقِ گرامیش
درین زنگار گوں کاخِ زر اندود / بهم ترجیحی بر هم از فضل و الجود
جهان آئینهٔ مقصودِ شان باد / دران نورِ قدم مشهودِ شان باد

در مدح سلطان حسین

جهان یکسر چه ارواح و چه اجسام / بود شخصے معین عالمش نام
بود انسان درین شخصے معین / چو عینِ باصره بینا و روشن
درین عین آنکه چون انسانِ عین ست / جهانِ مردمی سلطان حسین ست

بزیر این خمیده طاق مینا / دو چشم آدمیت زوست بینا
خوشا چشمی که بینائی ازو یافت / نه بینائی که توانائی ازو یافت
فلک صد چشم دارد در ره او / که چشم خود کند منزل گه او
ز روی اوست روشن چشم عالم / ببوی اوست گلشن خاک آدم
بحسن خلق و لطف خلق بی تمثیل / بود یوسف درین مصر فلک نیل
در اصلابش کرم رسم قدیم ست / کریم ابن الکریم ابن الکریم ست
هنر دیگر از کمال خوبی او / کند پیر فلک یعقوبی او
دو صد کشت امل در هر دیاری / شده سرسبز از هر جویباری
ز کف بحر نوال آورد در مشت / کشیده جویبار از هر سه انگشت
ز دستش کابر و یم هست ازان کم / خروشان باشد ابر و کف زنان یم
نموده لمعه از زرفشان تیغ / نهفته تیغ خود خورشید در میغ
چو گشته برق تیغش پرتو افگن / جهان را کرد چون خورشید روشن
دو دم یک برق را گرچه بقا نیست / بقا از تیغ او یک دم جدا نیست
بقای او فنای تیرگیهاست / نیابد روشنی با تیرگیهاست
ز عدل او بوقت خواب شبگیر / کند نطع از پلنگ خفته نخچیر
ز شبگردی چو یابد گرگ مالش / نهد از دبهٔ میشش گرد بالش
پی جذب محبت چنگل باز / شود قلاب مرغ تیز پرواز
درخت بیشه پر شاخ و پیوند / اگر شاخ گوزنی را کند بند
کند شیر ژیان مشکل کشائی / به پنجه بخشد از بندش رهائی
کمینگاه بداندیشان بیباک / بود ز اندیشهٔ نا ایمنی پاک
اگر یک تن برو چون مهر انور / ز مشرق تا بمغرب طشتی از زر
نیارد هیچ عور از ورع و پرهیز / که در طشت زر او بنگرد تیز
چو صبح آنجا که عدل او بخندد / چو ظلمت ظلم زانجا رخت بندد
چو برق آنجا که قهرش بر فروزد / بیک شعله جهانی را بسوزد
خداوندا به پیران جوان بخت / که تا هست آسمان چتر و زمین تخت

بزیر پایهٔ تخت شاهیش باد / تبارک چتر ظل اللهیش باد
فلک با چتر او در چاپلوسی / زمین با تخت او در خاکبوسی
خرابه آباد و عالم باد معمور / باولاد کرامش تا دم صور
بتخصیص آنکه چرخ آمد مطیعش / زمان را تاج سر نام بدیعش
زنامش چون عجم گشته مشرف / به تعریف عرب بادا معرف
جهان را تا بلندی هست و پستی / مبادا این نام پاک از لوح هستی
دگر شهزاده کز بخت مظفر / بطفلی شد مطیعش تخت و افسر
خرد چون دید جاه و احترامش / همه کرد آرزو نقشی ز نامش
درین میدان که بادا خالی از درد / فلک طاس تهی را پر فرح کرد
ز بزمش خور یکی زرین قدح باد / دلش چون نام دایم در فرح باد

دربیان آنکه هریک از جمال و عشق مرغیست از آشیانهٔ وحدت پریده و در شاخسار مظاهر کثرت آرمیده

در آن خلوت که هستی بی‌نشان بود / به کنج بیخودی عالم نهان بود
وجودی بود از نقش دوئی دور / ز گفت و گوی مائی و توئی دور
جمال مطلق از قید مظاهر / به نور خویشتن بر خویش ظاهر
دل‌آرا شاهدی در حجلهٔ غیب / مبرا ذات او از تهمت عیب
نه با آئینه رویش در میانه / نه زلفش را کشیده دست شانه
صبا از طره‌اش نگسسته تاری / ندیده چشمش از سرمه غباری
نگشته با گلش همسایه سنبل / نه بسته سبزه‌اش پیرایه بر گل
رخش ساده ز هر خطی و خالی / ندیده هیچ چشمی زو خیالی
نوای دلبری با خویش میساخت / قمار عاشقی با خویش میباخت
ولی زانجا که حکم خوبرویست / ز پرده خوبرو در تنگ خوئیست
نکورو تاب مستوری ندارد / چو در بندی سر از روزن برآرد
نظر کن لاله را در کوهساران / که چون خرم شود فصل بهاران

کنند شق شقهٔ گل زیر خارا	جمال او کنند زان آشکارا
ترا چون معنئے در خاطر افتد	که در سلک معانی نادر افتد
تیاری از خیال آن گذشتن	دهی بیرون ز گفتن یا نوشتن
چو هر جا هست حسن اینش تقاضاست	نخست این جنبش از حسن ازل خاست
برون زد خیمه ز اقلیم تقدس	تجلی کرد بر آفاق و انفس
ز هر یک لمعه بر ملک ملک تافت	ملک سرگشته خود را چون فلک یافت
ز هر آئینهٔ بنمود روئے	بهر جا خاست از وے گفتگوئے
همه سبوحیان سبوح گویان	شدند از بیخودی سبوح جویان
ز غواصان این بحر فلک فلک	بر آمد غلغلهٔ سبحان ذی الملک
ز ذرات جهان آئینها ساخت	ز روی خود بهر یک عکس انداخت
ازان لمعه فروغے بر گل افتاد	ز گل شورے بجان بلبل افتاد
رخ خود شمع زان آتش برافروخت	بهر کاشانه صد پروانه را سوخت
ز نورش تافت بر خورشید یکتاب	برون آورد نیلوفر سر از آب
ز رویش روی خود آراست لیلی	ز هر موئیش ز مجنون خاست میلی
لب شیرین بشکر ریز بکشاد	دل از پرویز برد و جان ز فرهاد
جمال اوست هر جا جلوه کرده	ز معشوقان عالم بسته پرده
سر از جیب مه کنعان بر آورد	زلیخا را دمار از جان بر آورد
بهر پرده که بینی پردگی اوست	قضا جنبان هر دل بردگی اوست
بعشق اوست دل را زندگانی	بشوق اوست جان را کامرانی
دلے کان عاشق خوبان دلجوست	اگر داند و گر نے عاشق اوست
الا تا در غلط نافتی که گوئی	که از ما عاشقی و زدے نکوئی
توئی آئینه او آئینه آرا	توئی پوشیده و او آشکارا
که هیچون نیکوئی عشق ستوده	از و سر بر زده در تو نموده
چو نیکو بنگری آئینه هم اوست	نه تنها گنج بل گنجینه هم اوست
من و تو درمیان کاری نداریم	بجز بیهوده پنداری نداریم

۲ ہر حیثیت منافی است قاعدہ کہ اطلاق یکے بر دیگرے کفر است ۱۲

خمش کاین قصه پایانے ندارد	بیان او زبان دانے ندارد
همان بهتر که ما در عشق پیچیم	که بے این گفتگو هیچیم هیچیم

نخل در بیان فضیلت عشق بستن و شاخچهٔ آغاز سبب نظم کتاب بدان پیوستن

دل فارغ ز درد عشق دل نیست	تن بیدرد دل جز آب و گل نیست
ز عالم روی آور در غم عشق	که باشد عالمے خوش عالم عشق
غم عشق از دل کس کم مبادا	دلے بے عشق در عالم مبادا
فلک سرگشته از سودائے عشق است	جهان پر فتنه از غوغائے عشق است
اسیر عشق شو کاندیشه این ست	همه صاحبدلان را پیشه این ست
اسیر عشق شو کازاد باشی	غمش بر سینه نه تا شاد باشی
مے عشقت دهد گرمی و مستی	دگرا افسردگی و خودپرستی
ز یاد عشق عاشق تازگی یافت	ز ذکر او بلند آوازگی یافت
اگر مجنون نه مے زین جام خوردی	که او را در دو عالم نام بردی
هزاران عاقل و فرزانه رفتند	ولے از عاشقی بیگانه رفتند
نه نامی ماند ز ایشان نه نشانے	نه در دست زمانه داستانے
بسا مرغان خوش پیکر که هستند	که خلق از ذکر ایشان لب ببستند
چو اهل دل ز عشق افسانه گویند	حدیث بلبل و پروانه گویند
بگیتی گرچه صد کار آزمائی	همین عشقت دهد از خود رهائی
متاب از عشق رو گرچه مجازیست	که آن بهر حقیقت کارسازیست
بلوح اول الف با تا نخوانی	ز قرآن درس خواندن کے توانی

حکایت بر سبیل تمثیل

شنیدم شد مریدے پیش پیری	که باشد در سلوکش دستگیری
بگفت ار پا نشد در عشقت از جاے	برو عاشق شو آنگه پیش من آے
که بے جام مے صورت کشیدن	نیاری جرعهٔ معنی چشیدن

ولے باید که در صورت نمانی / وزین پل سوی خود را بگذرانی
چو خواهی رخت در منزل نهادن / نباید بر سر پل ایستادن
بحمد الله که تا بودم درین دیر / براه عاشقی بودم سبک سیر
چو دایه ناف من بے مشک دیده / به تیغ عاشقی نافم بریده
چو مادر بر لبم پستان نهاده / ز خونخواری عشقم شیر داده
اگرچه موی من اکنون چو شیر است / هنوزم ذوق شیرم در ضمیر است
به پیری و جوانی نیست چون عشق / دمد بر من دمادم این فسون عشق
که جامی چون شدی در عاشقی پیر / سبکروحی کن و در عاشقی میر
بنه در عشق بازی داستانے / که باشد از تو در عالم نشانے
بکش نقشے ز کلک نکته زایت / که چون از جا روی ماند بجایت
چو از عشق این ندا آمد بگوشم / باستقبال بیرون رفت هوشم
بجان بستم کمر فرمان بری را / نهادم رسم نو سحر آوری را
بر آنم گر خدا توفیق بخشد / که نخلم میوهٔ تحقیق بخشد
کنم از سوز عشق آن نکته رانی / که سوزد عقل رخت نکته دانی
درین فیروزه گنبد افگنم دود / کنم چشم کواکب گریه آلود
سخن را پایه بر جایے رسانم / که بنوازد بتحسینت آسمانم

دسته گل از چمن فضائل عشق چیدن و رشتهٔ اتمام سبب نظم کتاب بر آن پیچیدن

سخن دیباچهٔ دیوان عشق است / سخن نوباوهٔ بستان عشق است
بعالم هرچه از نو و کهن زاد / چنین گوید سخندان کز سخن زاد
خرد را کار و بارے جز سخن نیست / جهانرا یادگارے جز سخن نیست
سخن از کاف و نون آمد قلم زد / قلم بر صفحهٔ هستی رقم زد
چو شد قاف قلم زانکاف موجود / گشاد از چشمه اش فوارهٔ جود
جهان باشان که در بالا و پستند / ز رشحهاے آن فوارهٔ مستند

چو زان جوشش کند لب نکته رانی / گلے باشد ز گلزار معانی
زند باد نفس دستش بدامان / برون آرد ز گلزارش خرامان
کند ره بر در دروازهٔ گوش / فتد از مقدم او هوش بیهوش
کند خاطر باستقبالش آهنگ / درآرد دل به بر چون غنچه اش تنگ
گهی لب از نشاط خنده آرد / گه از دیده نم اندوه بارد
ازو خندان لب اندوهمندان / ازو در گریه چشم نوشخندان
چو این نعمان الهی بینم از وے / معاذ الله که دامن چینم از وے
بدین مے شغل گبری ساخت پیرم / به پیرانه سر اکنون شغل گبرم
دهم از دل برون راز نهان را / بجنبانم بگریانم جهان را
کهن شد قصهٔ شیرین و خسرو / به شیرینی نشانم خسرے نو
سرآمد نوبت لیلی و مجنون / کسے دیگر سرآمد ساز اکنون
چو طوطی طبع را سازم شکرخا / ز حسن یوسف و عشق زلیخا
خدا از قصه‌ها چون احسنش خواند / باحسن وجه زان خواهم سخن راند
چو باشد شاهد آن وحی منزل / نباشد کذب را امکان مدخل
نگردد خاطر از نار است خورسند / وگر خود گوئی آنرا راست مانند
سخن را زیورے جز راستی نیست / جمال مه بجز ناکاستی نیست
ازان صبح نخستین بے فروغ است / که لاف روشنی از وے دروغ است
چو صبح راستی از صدق دم زد / ز خور بر آسمان زرین علم زد
بصنعت گر بیارائی دروغے / نگیرد زان چراغ دل فروغے
چرا دوزی بقد زشت دیبا / که از دیبا نگردد زشت زیبا
ز دیبا زشت زیبائے نیابد / ولے دیبا سوے زشتے شتابد
رخ گلرنگ را گلگونه باید / کش از گلگونه گلرنگی فزاید
چو گلگونه بروے تیره مالے / نه بیند دیده زان جز تیره حالے
ز معشوقان چو یوسف کس نبودست / جمالش از همه خوبان فزودست
ز خوبان هر کرا ثانی ندانند / ز اول یوسف ثانیش خوانند

۴ بیاے موحده دیده شده درین صورت معنی بیت چنان باشد که بدید یوسف ۶ هر کرا از معشوقان مثل یوسف دانند از اول بعد همت که آنرا یوسف ثانی

نه بود از عاشقان کس چون زلیخا — بعشق از جمله بود افزون زلیخا
ز طفلے تا به پیری عشق ورزید — بشاهی و گدائی عشق ورزید
پس از پیری و عجز و ناتوانی — چو بازش تازه شد عهد جوانی ق
زلیخا گرچه محبوب جهان بود — ولے یوسف بخوبی بیش ازاں بود
بجز راهِ وفا و عشق نه سپرد — براں زاد و براں بود و براں مُرد
وریں نامه سخن رانم ز هر یک — بخامه گوهر افشانم ز هر یک
بهر نقدی کز ایشاں خرج سازم — ز حکمت تازه گنج درج سازم
بهیچ طمع دارم که گرنا که سنگدلی — بخواند زیں محبت نامه حرفی
نیابد نامه سازی بر روئی من نبشت — نراند خامه وش بر حرفم انگشت
بدوزد او ور گر یابد خطائے — نیارد بر سر من ماجرائے
بقدر وسع در اصلاح کوشد — اگر اصلاح نتواند بپوشد

داستان شمع جمال یوسفی از شبستان غیب افروختن و پروانهٔ دل آدم را بمشاهده آں سوختن

گهر سنجانِ دریائے معانی — ورق خواناں وحی آسمانی
چو تاریخ جهاں کردند آغاز — چنیں دادند از آدم خبر باز
که چوں چشم جهاں بینش کشادند — بر او اولاد او را جلوه دادند
صفوف انبیا یکجا پس و پیش — ستاده هر صف بر پایهٔ خویش
صفوف اولیا قائم دگر جاے — نهاده در مقام سروری پاے
گروهِ با شکوه بادشاہے — بتاج شوکت شاهی مباهے
ستاده صف بصف دیگر خلایق — بترتیب خوش و دستور لائق
چو آدم سوی آں مجمع نظر کرد — ز هر جمعی تماشائے دگر کرد
بچشمش یوسف آمد چوں یکے ماه — نه مه خورشید اوج عزت و جاه
چو شمع انجمن زاں جمع ممتاز — میان جمع شمع آشنا سر افراز
جمال نیکواں در پیش او گم — چناں کز پرتو خورشید انجم

ردائے نیکو بری افگنده بر دوش — فدائے خاکپایش صد ردا پوش
کمال حسنش از اندیشه بیروں — ز حدِ عقل و فکرت پیشه بیروں
بدوشش خلعتِ لطفِ الٰهی — بفرقش تاج فر پادشاهی
جبینش مطلع صبح سعادت — شب غیب از رخش روز شهادت
همه پیغمبراں از پیش و از پس — ز ظلمتهائے جسمانی مقدس
همه ارواح قدسی بے کم و کاست — علمها بر کشیده از چپ و راست
وریں محرابِ خورشید قندیل — فگنده غلغل تسبیح و تهلیل
ازاں جاه و جلال آدم عجب ماند — بعنوان تعجب زیر لب راند
که یارب ایں نهال از گلشن کیست — تماشاگاهِ چشم روشن کیست
بروایں پرتو دولت چرا تافت — جمال و جاه چندیں از کجا یافت
خطاب آمد که نور دیدهٔ تست — فرح بخش دل غمدیدهٔ تست
ز باغستان یعقوب ایں نهالیست — ز صحرائی خلیل الله غزالیست
ز کیواں بگذرد ایوان جاهش — زمین مصر باشد تختگاهش
ز بس خوبی که در رویش عیان ست — حسد انگیز خوبان جهان ست
کند روے ترا آئینه داری — به بخشش آنچه در گنجینه داری
بگفت اینک در احساں کشادم — ز شش دانگے جمالش چار دادم
ازاں خوبی که باشد دلبراں را — و بخشش آں را یکے مردیگراں را
چو گل از ذوقِ فرزندیش بشگفت — چو بلبل بر گل رویش دعا گفت
پے نسخ بتاں درج ار کشاید — خط حسن همه ثلثش نماید
پس آوردش بسوئے سینهٔ خویش — صفا بخش از دل بےکینهٔ خویش
ز مهر خویشتن کردش خبردار — به پیشانی زدش بوسه پدروار

نهال جمال یوسفی از بهارستان غیب بباغستان شهود آوردن و همه را آب دیدهٔ یعقوب و هوائے دل زلیخا پروردن

دریں نوبت گه صورت پرستی — زند هر کس بنوبت کوس هستی

صورتیان جهت آنچه اورا پرستند از قسم صورت و دو زیبا معشوق مراد ست ۱۲ و درج بفتح دال مهمله و سکون رای مهمله کاغذ نوشته و طومار اگویند ثلث سوم حصه را گویند و ضمیر آن راجع بسوی حسن حضرت یوسف ۱۲ حاصل آنکه اگر حضرت یوسف برائے رد کردن حسن دیگر معشوقان عالم خط حسن خود بکشاید و بر ملا سازد بیش آن خط حسن همه بتان سوم حصه حسن آنحضرت ظاهر کرده و لفظ نسخ و ثلث برای مناسبت لفظا خط است والله اعلم بالصواب قوله پس آوردش بسوئے سینهٔ خویش صفا بخش از دل بےکینهٔ خویش

حقیقت را بہر دوری ظہوریست
اگر عالم بیک دستور ماندے
گر از گردوں نگردد نورِ خور گم
زمستاں از چمن بارا نہ بندد
چو آدم رخت ازیں صحرا بگہ بست
چو شیث ہم رفت کرد آغاز ادریس
چو شد تا در پس ادریس آسمانی
بطوفانِ فنا چوں غرق شد نوح
چو خوان دعوتش چیدند ز آفاق
چو زیں ہامون شد او راہِ عدم کوب
چو یعقوب از عقب زیں کاروم زد
اقامت را بکنعاں محمل افگند
شمار گوسپندش از بز و میش
پسر نوبت بہ نوبت گشتہ پیدا
بہشتم پشت واضح گشت یوسف
پسر شد بہر او زیں یوسف یازدہ شت
چو یوسف بر زمیں آمد ز مادر
دمید از بوستانِ دل نہالے
زگلزارِ خلیل اللہ گلے رست
بر آمد اخترے از برج اسحاق
علم زد لالۂ از باغ یعقوب
غزالی شد شمیم افزائے کنعاں
ز جانش تا بود بہرہ ادرش را
چو دیدش در کنار خود دو سالہ
گرامی دُرّے از بحرِ کریمے

ز اسمے بر جہاں افتادہ نوریست
بسا انوار کاں مستور ماندے
نگیر در و نقے بازار انجم
ز تاثیرِ بہار آں گل نخندد
بسجادش شیث در محراب بنشست
دریں تلبیس خانہ درس تقدیس
بنوح افتاد دیں را پاسبانی
شد ایں در بر خلیل اللہ مفتوح
موافق شد باں اتفاق اسحاق
ز وا ز کوہِ ہدیٰ گلبانگِ یعقوب
ز حدِ شام تا کنعاں علم زد
فتادش در فزائش مال و فرزند
وراں وادی شد از مور و ملخ بیش
بہ تفصیل رسالت گوہر آسا
بماند از وے جہانے در تاسف
ولے یوسف میاں جانش رہِ دشت
برخ شد ماہ گردوں را برابر
نمونہ از آسمان جان ہمالے
قبائے نازک اندامے بر دوخت
ز روئے او منور چشم آفاق
از وہم مرہم و ہم داغ یعقوب
از و رشکِ ختن صحرائے کنعاں
ز شبر خویش شستی شکرش را
دمید ایام زہرش در نوالہ
زمادر ماند با اشک یتیمے

پدر چوں دید حال گوہر خویش
ز عمہ مرغِ جانش پرورش یافت
قدش آئین خوش رفتاری آورد
دلِ عمہ بمہرش شد چناں بند
بہر شب خفتہ چوں جان در برش بود
بہر صبح آرزوئے روئے او داشت
جز او کس در دل غمگیں نمی یافت
چناں میخواست کاں ماہِ دل افروز
بنخواہر گفت کای کز مہر و رزے
ندارم طاقت دوری یوسف
بنحوِ نگاہ رازِ من فرستش
ز یعقوب ایں سخن خواہر چو بشنیف
ولیکن کرو با خود حیلہ سازے
بکف ز اسحاق بودش یک کمربند
کمربندیکہ ہر دستش بہ بستے
چو یوسف را ز خود رو در پدر کرد
چناں بست آں کمربند ابرمیانش
کمر بستہ بہ یعقوبش فرستاد
کہ گشت ست آں کمربند از میاں گم
بزیر جامہ جست و جوئے کردی
چو در آخر بیوسف نوبت افتاد
دراں ایام ہر کس کامل دیں بود
اگر دزدی ہر کہ گشتی پائے گیرش
وگر بارہ بتزویر و بہانہ
بروئش چشم روشن شاد بنشست

صدف کردش کنار خواہر خویش
بگلزار خوشی بال و پرش یافت
لبش رسم شکر گفتاری آورد
کہ نگسستے از و یک لحظہ پیوند
بہر روز آفتاب منظرش بود
ز بہر سو میل خاطر سوئے او داشت
بنگہ کہ دید تسکیں نمی یافت
بہ پیش چشم او باشد شب و روز
بفرقم چوں درخت بید لرزے
خلاصم دہ ز مہجوری یوسف
بہ محراب نیاز من فرستش
ز فرمانش بصورت سر نہ پیچید
کہ تا گیرد ز یعقوبش باں باز
بخدمت سودہ در راہِ خداوند
ز دست اندازیٔ آفاق رستے
میاں بندش نہانے در کمر کرد
کہ آگاہی نشد قطعاً از انش
وزاں پس درمیاں آوازہ درداد
گرفتے ہر کسے را زان توہم
پس آنگہ در دگر کس روئے کردی
کمر را از میانش جست بکشاد
بر و حکم شریعت ایں چنیں بود
گرفتی صاحب کالا اسیرش
چو گرد آمادہ بر دستش سوئے خانہ
پس از چندی اجل چشمش فرو بست

بدو شد خاطر یعقوب خرم — ز دیدارش نه بستی دیده بر هم
به پیش او چو یوسف قبله‌ای یافت — ز فرزندان دیگر روی برتافت
بیوسف بود روحش راحت اندوز — بیوسف بود چشمش دیده افروز
بیوسف بود هر کاری که بودش — بیوسف بود بازاری که بودش
بلی هر جا که زین سان مه بتابد — اگر خورشید باشد راه نیابد
چگویم کان چه حسن و دلبری بود — که بیرون از حد حور و پری بود
مهی بود از سپهر آشنائی — از و کون و مکان را روشنائی
نه مه پنهان روشن آفتابی — که از وی بر فلک افتاد تابی
چه میگویم چه جای آفتاب است — که رخشان چشمه‌اش همچون سراب است
مقدس نوری از قید چه و چون — سر از جلباب چون آورد بیرون
چو آن بیچون درین چون کرد آرام — پی روپوش کرده یوسفش نام
بدل یعقوب گر مهرش نهان داشت — دگر کس بجان جا جای آن داشت
زلیخا هم که رشک حور عین بود — بمغرب پرده عصمت نشین بود
ز خورشید رخش نادیده تابی — گرفتار خیالش شد بخوابی
چو بر دوران غم عشق آورد زور — ز نزدیکان نباشد عاشقی دور

در وصف نسب زلیخا که مغرب از طلوع آفتاب جمالش مشرق گشته بود بلکه بهزار درجه از آن درگذشته

چنین گفت آن سخندان سخن سنج — که در گنجینه بودش از سخن گنج
که در مغرب زمین شاهی بناموس — همی زد کوس شاهی نام طیموس
همه اسباب شاهی حاصل او — نمانده آرزوئی در دل او
ز فرقش تاج را اقبال مندی — ز پایش تخت را پایه بلندی
فلک در خیلش از جوزا کمربند — ظفر پابند تیغش سخت پیوند
زلیخا نام زیبا دختری داشت — که با او از همه عالم سری داشت
نه دختر اختری از برج شاهی — فروزان گوهری از درج شاهی

نگنجد در بیان وصف جمالش — مگر کنم طبع آزمائی با خیالش
ز سر تا پا فرود آئیم چو مویش — شوم روشن ضمیر از عکس رویش
ز نوشین لعلش استمداد جوئیم — ز وصفش آنچه در گنجد بگوئیم
قدش نخلی ز رحمت آفریده — ببستان لطافت سر کشیده
ز جوی شهریاری آب خورده — ز سرو جویباری آب برده
بفرقش موی دام هوشمندان — از و تا مشک فرق اما نه چندان
روان موشگافی کرد شانه — نهاده فرق نازک در میانه
ز فرق او دو نیمه نافه را دل — و زو در نافه کار مشک مشکل
فرود آویخته زلف سمن سای — فگنده شاخ گل را سایه در پای
دو گیسویش دو هندوی رسن ساز — ز شمشاد سرافرازش رسن باز
فلک درس جمالش کرد تلقین — نهاده از جبینش لوح سیمین
ز طرف لوح سیمینش نموده — دو نون سرنگون از مشک سوده
بزیر آن دو نون طرفه دو صادش — نوشته کلک صنع اوستادش
ز خط نون او تا حلقه میم — الف واری کشیده بینی از سیم
فزوده بر الف صفر دهان را — یکی ده کرده آشوب جهان را
شده پیش عیان از لعل خندان — گشاده میم را عقده بدندان
ز بستان ارم رویش نمونه — درو گلهای شگفته گونه گونه
بروی هر جانب از خالی نشانی — چو زنگی بچگان در گلستانی
زنخدانش که سیم بی زکات است — درو چاهی پر از آب حیات است
ز غبغب ار دانا بر وراه — بود گرد آمده رشحی از آن چاه
ز [illegible] بود نایاب آنجا — که هم چاه است و هم گرداب آنجا
ز غم گردنش صافی تر از عاج — بگردن آورندش آهوان باج
دو دوشش زده طعنه سمن را — گل اندر جیب کرده پیرهن را
پستان هر یکی چون قبه نور — حبابی خاسته از عین کافور
نار تازه رسته زیک شاخ — کف امید شان ناسوده گستاخ

[illegible]

زبازو گنج سیمین در بغل بود
عیار سیم پیش او دغل بود

پی تعویذ آن پاکیزه چون دُر
دل پاکان عالم از دعا پر

پریرویان بجان کرده سپندش
رگ جان ساخته تعویذ بندش

ز تاراج سران تخت و دیهیم
دو ساعد آستینش کرده پر سیم

کفش راحت ده هر محنت اندیش
نهاده مرهمی بر هر دل ریش

بدست آورده ز انگشتان قلمها
زده از بهر دلها رقمها

دل از هر ناخنش بسته خیالی
فزوده بر سر بدری هلالی

به پنج انگشت مه را برده پنجه
ز زور پنجه مه را کرده رنجه

میانش موی کز بل موی نیمی
ز باریکی بر او از موی بیمی

نیارستی کمر از موی بستن
کز آن مو بودیش بیم گسستن

شکم چون تختهٔ قاقم کشیده
بنرمی دایه ناف او بریده

سرینش کوه اما سیم ساده
چو کوهی کز کمر زیر او فتاده

بدان نرمی که گر افشردیش پشت
برون رفتی خمیر آسا ز انگشت

ز دست افشار زر اکنون خمش شو
بیا و سیم دست افشار بشنو

ز زیر ناف تا بالای زانو
نگویم نکته‌ای از کنه یا نو

نداده در حریم آن حرمگاه
حصار عصمتش اندیشه را راه

سخن رانم ز ساق او که چونست
بنای حسن را سیمین ستونست

بنام ایزد عجب گلدستهٔ نور
ولی از چشم مهر بی نور مستور

صفائی او نموده آینه را رو
درآمد از ادب پیشش بزانو

اتفاقی آینه هم زانوی او شد
به فیض نور یاب از روی او شد

بوی هر کس که هم زانوش بنشست
رخ دولت در آن آئینه بینند

قدم در لطف نیز از ساق کم نیست
چو او در لطف کس صاحب قدم نیست

چنانکه بودی چو رفتی چست و چابک
قدم از پاشنه تا پنجه نازک

که گر بر چشم عاشق کردیش جای
شدی پر آبله از نازکی کف پای

ندانم از زر و زیور چه گویم
که خواهد بود قاصر هر چه گویم

ز زیور خود که وصف آن پری کرد
که زیور را جمالش زیوری کرد

پر از گوهر ز تارک افسری داشت
که در هر یک خراج کشوری داشت

دُر و لعلش که بود آویزهٔ گوش
همی برد از دل و جان لطف و هوش

اگر گسستی ز گوهر زر گردن
شدی گنج جواهر جیب و دامن

مرصع بوی بندش کز قفا بود
هزاران عقد گوهر را بها بود

نه گر لطفش گرفتی پاره را دست
که بارستی بدستانش بر و بست

نیارم بیش ازین از زر خبر داد
که شد خلخال و اندر پایش افتاد

گهی در عشوهٔ مسند نشینی
بزیبا دیبهٔ رومی و چینی

گهی در جلوهٔ ایمان خرامی
ز زرکش حلهٔ مصری و شامی

بهر روزی نوی کافگنده پرتو
نبوده بر تنش جز خلعت نو

بیک نکه جیبش دوباره سر نسوده
چو مه هر روز از برجی نموده

ز پابوس سران دامن کشیدی
بدین دولت مگر دامن رسیدی

نداده دست جز پیراهنش را
که در آغوش خود دیدی تنش را

سهی سروان هواداریش کردند
پریرویان پرستاریش کردند

ز بهزادان هزارش حور زاده
بخدمت روز و شب پیشش ستاده

نه هرگز بر دلش باری نشسته
نه یکبارش بپا خاری شکسته

نبوده عاشق و معشوق کس را
نداده ره بخاطر این هوس را

بشب چون نرگس سیراب خفتی
سحر چون غنچهٔ خندان شگفتی

بسیمین لعبتان از خرد سالان
بصحن خانه چون رعنا غزالان

ولی فارغ ز لعب چرخ دوار
نبودی غیر لعبت بازیش کار

بدینسان خرم و دلشاد بودی
وزین غم خاطرش آزاد بودی

کش از ایام بر گردن چه آید
وزین شبهای آبستن چه زاید

در بیان منام دیدن زلیخا بنوبت اول تیغ آفتاب جمال یوسفی مر او را و کشته عشق وی شدن

شبے خوش ہمچو صبح زندگانی
نشاط افزا چو ایام جوانی

ز جنبش مرغ و ماہی آرمیدہ
حوادث پاے در دامن کشیدہ

دریں بستان سرائے پر نظارہ
نماندہ باز جز چشم ستارہ

زبان بستہ جرس جنبان جرس را
ربودہ دزد شب ہوش عسس را

سگان را طوق گشتہ حلقۂ دم
دراں حلقہ رہ فریادشان گم

ز شہپر مرغ شب خنجر کشیدہ
زبانگ صبح نائے خود بریدہ

ز کنگرہاے کاخ شہریارے
چو حارس دیدہ شکل کوکنارے

بہ بیداری نماندہ دیگرش تاب
خواص کوکنارش کردہ در خواب

نشستہ از دہل کوبی دہل کوب
ہجوم خواب دستش بستہ بر چوب

نکردہ موذن از گلبانگ یا حی
فراش غفلت شب خفتگان طے

زلیخا آں بلبہاے شکرناب
شدہ بر نرگسش شیریں شکرخواب

سرش سودہ ببالیں جعد سنبل
تنش دادہ بہ بستر خرمن گل

ز بالیں سنبلش درہم شکستہ
بگل تار حریرش نقش بستہ

بخوابش چشم صورت بیں غنودہ
ولے چشم دگر از دل کشودہ

درآمد ناگہاں از در جوانی
چہ میگویم جوانی نے کہ جانی

ہمایوں پیکرے از عالم نور
بباغ خلد کردہ غارت حور

ربودہ سربسر حسن و جمالش
گرفتہ یک بیک غنج و دلالش

کشیدہ قامتے چوں تازہ شمشاد
بآزادی غلامش سرو آزاد

بسر بر آویختہ زلف چو زنجیر
خرد را بستہ دست و پائے تدبیر

فروزاں لمعۂ نور از جبینش
مہ و خورشید را رو بر زمینش

مقوس ابروش محراب پاکاں
معنبر سایباں بر خواب ناکاں

کمان کش نرگسش از سرمۂ ناز
ز مژگاں بر جگر ناوک انداز

دو لعلش از تبسم درشکرریز
دہانش در تکلم شکر آمیز

بریق درش از لعل درافشاں
چو از گلگوں شفق برق درخشاں

بخندہ از ثریا نورے ریخت
نمک از پستہ پرشور میریخت

ذقن چوں سیبی از غبغب مطوق
ز سیب آویختہ آب معلق

بگلزار رخش از مشک داغے
گرفتہ آشیاں زاغے بباغے

رخش ماہی ز سیج اوج فردوس
ز ابرو کردہ آں مہ خانہ در قوس

زلیخا چوں بروئیش دیدہ بگشاد
بیک دیدارش افتاد آنچہ افتاد

جمالے دید از حد بشر دور
ندیدہ از پری نشنیدہ از حور

ز حسن صورت و لطف شمائل
اسیرش شد بیکدل نے بصد دل

بہفتم سالگی دیدہ بخوابش
مقید کردہ دل را با طنابش

گرفت از قامتش در دل خیالے
نشاند از دوستی در دل نہالے

ز رویش آتشے در سینہ افروخت
وزاں آتش متاع صبر دل سوخت

وزاں عنبر فشاں گیسوے دلبند
بہر مو رشتۂ جاں کردہ پیوند

ز طاق ابرویش با نالہ شد جفت
ز خواب آلودہ چشمش غرق خوں خفت

دل تنگ از لبش تنگ شکر ساخت
ز دندانش ہر مژہ عقد گہر ساخت

ز سیمیں ساعدش شست از خرد دست
میانش را کمر در بندگی بست

بروئیش دید مشکیں خال دلکش
نشست از وے سپند آسا بر آتش

ز سیب غبغبش آسیب جاں دید
بدبیناں سیب آساں کے تواں چید

بنامم ایزد چہ زیبا صورتے بود
کہ صورت کاست اندر معنی افزود

زلیخا از زلیخائے رمیدہ
ازاں صورت بمعنی آرمیدہ

ازاں معنی اگر آگاہ بودے
یکے از واصلان راہ بودے

ولے چوں بود در صورت گرفتار
نشد در اول از معنی خبردار

ہمہ در بند پندار ایم ماندہ
بصورتہا گرفتار ایم ماندہ

ز صورت گر بمعنی رہ نماید
کجا یکدل بسوے صورت گراید

یقیں داند کہ در کوزہ ے ہست
ازاں در گردن آرد تشنہ اش دست

چو سازد غرق دریائے زلالش
نیابد یاد ز نم دیدہ سفالش

وزیدن نسیم سحری بر زلیخا و نرگس خوابناکش را کشادن

سحر چون زاغ شب پرواز برداشت / خروس صبحگاه آواز برداشت
عنادل لحن دلکش بر کشیدند / نقاب غنچه از دل بر دریدند
سمن از آب شبنم روئے خود شست / بنفشه جعد عنبر بوئے خود شست
زلیخا همچنان در خواب نوشین / دلش را روے در محراب دوشین
نبود آن خواب خوش بیهوشی بود / زسودائے شبش مدهوشے بود
کنیزان روے بر پایش نهادند / پرستاران بدستش بوسه دادند
نقاب از لالهٔ سیراب بکشاد / خمار آلوده چشم از خواب بکشاد
گریبان مطلع خورشید و مه کرد / زمطلع سر زده هر سو نگه کرد
ندید از گلرخ دوشین نشانے / چو غنچه شد فرو در خود زمانے
بر آتش شد کز غم آن سرو چالاک / گریبان همچو گل بر تن زند چاک
ولے شرم کسان بگرفت دستش / بدامان صبوری پائے بستش
نهان میداشت رازش در دل تنگ / چو کان لعل لعل اندر دل سنگ
فرو میخورد چون غنچه بدل خون / نمے داد از درون یک شمه بیرون
لبش او با کنیزان در حکایت / دل او زان حکایت در شکایت
دهانش با رفیقان در شکر خند / دل چون نیشکر صد جا گره بند
زبانش با حریفان در فسانه / بدل از داغ عشقش صد زبانه
نظر بر صورت اغیار میداشت / ولے پیوسته دل با یار میداشت
عنان دل بدستش خود کجا بود / که هر جا بود با آن دلربا بود
دلے کز عشق در کام نهنگ ست / ز جست و جوے کامش پاے لنگ ست
برون از یار خود کامے ندارد / درونش با کس آرامے ندارد
اگر گوید سخن با یار گوید / وگر جوید مراد از یار جوید
از آن بار جانش بر لب آمد / که تا آن روز محنت را شب آمد
شب آمد ساز گار عشق بازان / شب آمد راز دار عشق بازان
ازان بر روز شان شب اختیار ست / که آن یک پرده در وین پرده دار ست
چو شب شد روی در دیوار غم کرد / بزاری پشت خود چون چنگ خم کرد

ز تار اشک بست او تار بر چنگ / بدل پردازی خود ساخت آهنگ
ز ناله نغمهٔ جانکاه برداشت / بزیر و بم فغان و آه برداشت
خیال یار پیشش دیده بنشاند / هم از دیده هم از لب گوهر افشاند
که اے پاکیزه گوهر از چه کانے / که دارم از تو این گوهر فشانے
دلم بردی و نامم خود نه گفتی / نشانے از مقام خود نه گفتی
نمیدانم که نامت از که پرسم / کجا یابم مقامت از که پرسم
اگر شاهے ترا آخر چه نام ست / وگر ماهی ترا منزل کدام ست
مبادا هیچکس چون من گرفتار / که نے دل دارم اندر کف نه دلدار
خیالت دیدم و بربود خوابم / گشاد از دیده و دل خون نابم
کنون دارم تن بیخواب مانده / ولے از آتشت در تاب مانده
چه باشد گر زنے آبم بر آتش / نیاختی همچو آتش گرم و سرکش
گلے بودم ز گلزار جوانی / تر و تازه چو آب زندگانی
نه هرگز بر سرم بادی وزیده / نه در پا هرگزم خارے خلیده
بیک عشوه مرا بر باد دادے / هزاران خار بر بستر نهادے
تن نازک تر از گلبرگ صد بار / چه سان خواب آیدم بر بستر خار
همه شب تا سحرگه کارش این بود / شکایت با خیال یارش این بود
چو شب بگذشت دفع هر گمان را / بشست از گریه چشم خونفشان را
لبش تر بود از خون خوردن شب / کلوخ خشک را مالیده بر لب
ببالینش رونق از گلبرگ تر داد / به بستر جان ز سرو سیم بر داد
شب و روزش بدین آئین گذشتے / سر موئے ازین آئین نگشتے

از مشاهدهٔ تغیر حال زلیخا گرهٔ تحیر بر رشتهٔ تفکر کنیزکان افتادن و دایه بسر انگشت استفسار گره را ازان رشته گشادن

کمان عشق هر جا افگند تیر / سپر داری نباشد کار تدبیر
چو سازد در درون آن تیر خانه / ز بیرون باشد آنرا صد نشانه

خوش ست از بخرداں ایں نکته گفتن
که عشق و مشک را نتواں نهفتن

اگر بر مشک گردد پرده صد توے
کند غمازی از صد پرده اش بوے

زلیخا عشق را پوشیده میداشت
بسینه تخم غم پوشیده مے کاشت

ولے سرسبز و آں هر دم ز جائے
همے کرد از دروں نشو و نمائے

گهے از گریه چشمش آب میریخت
چه جائے آب بل خوناب میریخت

بهر قطره که از مژگاں کشادے
نهانی راز او بیروں فتادے

گهے از آتش دل آه مے کرد
بگردوں دود آهش راه میکرد

بهر آهے که از دل برکشیدی
بکساں بوئے کباب دل شنیدی

چو بودی روز و شب بیخواب و بیخورد
گل سرخش نمودے لالهٔ زرد

بدانستی همه کز هیچ باغے
نروید لالهٔ خالے ز داغے

کنیزاں ایں نشانها چو دیدند
خط آشفتگی بر وے کشیدند

ولے روشن نشد کاں سبب چیست
قضا جنباں ایں حال عجب کیست

یکے گفتا کسے مثلش ندیدست
همانا کز کسے چشمش رسیدست

یکے گفتا همانا سحر سازی
که سحرش بسته بر دامن طرازی

یکے افتاد ایں معنی پسندش
که از دیو و پری آمد گزندش

یکے گفت ایں همه آثار عشق ست
ولش بیتیک (?) بزیر بار عشق ست

ولے کس را به بیداری ندیده
زخوابش گوئی ایں آفت رسیده

همے بست از گماں هر کس خیالے
همے کردند باهم قیل و قالے

ولے سر دلش ظاهر نے شد
سخن بر هیچ چیز آخر نے شد

از آں جمله فسوں گر دایهٔ داشت
که از افسوں گری سرمایه داشت

براه عاشقے کار آزموده
گهے عاشق گهے معشوق بوده

بهم وصلت ده معشوق و عاشق
موافق ساز یار ناموافق

شبے آمد زمیں بوسید پیشش
بیاد آورد خدمتهائے خویش

بگفت اے غنچهٔ بستان شاهے
بخوبی از تو گلرویاں مباهے

دلت خرم لبت پرخنده بادا
ز رویت بخت ما فرخنده بادا

تو در باغ جمال آں تازه سروے
که گردد طوطی جانم تذروے

من از بهر وفا آں جوئبارم
که پروردت زمانه در کنارم

نخست از آغاز من بودم که دیدم
به تیغ مهر نافت من بریدم

بپیرو تن شستم از مشک و گلابت
گلاب مشکبو کردم خطابت

قماط از پردهٔ دل کردمت ساز
ز جانش رشته پیچیدم بصد ناز

غذا از شیر دادم شکرت را
بپروردم تن جاں پرورت را

شبت آمد خواب در کار تو کردم
سحر شد زیب رخسار تو کردم

اگر رفتم طرازو وش بودے
چو خفتم خفته در آغوش بودے

چو شد شاخ گلت سرو خراماں
هنوزت دست نگسستم ز داماں

بهر کاریت خدمتگار بودم
بخدمتگاریت در کار بودم

بهر جا رفت سرو دلربایت
فتادم همچو سایه در قفایت

چو بنشستی بخدمت ایستادم
چو خسپیدی بپایت سر نهادم

اکنوں هم در همان کارم که بودم
بداں خدمت پرستارم که بودم

ز من راز دلت پنهاں چه داری
ز خود بیگانه ام زینساں چه داری

بگو آخر دریں کارت که انداخت
که بر وانیساں (?) خرد بارت که انداخت

چنیں آشفته و درهم چرائے
چنیں با درد و غم همدم چرائے

گل تو ریخت چرا از دست زیباں (?)
دم گرمت چرا سرد است زیباں (?)

تو خورشیدی چو ماهت کاستن چیست
زوال چاشتگاهت خواستن چیست

یقیں دانم که زو ماهے ترا راه
بگو رو کش مرا تا کیست آں شاه

اگر بر آسماں باشد فرشته
ز نور قدسیاں ذاتش سرشته

به تسبیح و دعا خوانم چنانش
که آدم بر زمیں از آسمانش

اگر باشد پری در کوه و بیشه
فرائد خوانیم کارست و پیشه

به تسخیرش عزائمها بخوانم
کنم در شیشه و پیشت نشانم

وگر باشد ز جنس آدمی زاد
بزودی سازم از وے خاطرت شاد

اگر باشد خود که پیوندت نخواهد
نه بنده بل خداوندت نخواهد

زلیخا چون بدید آن مهربانی / فسون پردازی و افسانه خوانی

ندید از راز گفتن هیچ چاره / گرفت از گریه ره را بر ستاره

که گنج مقصدم بس ناپدید است / در آن گنج ناپیدا کلید است

چه گویم با تو از مرغی نشانه / که با عنقا بود هم آشیانه

ز عنقا هست نامی پیش مردم / ز مرغ من بود آن نام هم گم

چه شیرین است عیش تلخ کامی / کرے داند ز کام خویش نامے

ز دوری گرچه باشد تلخ کامش / کند یاری زبان شیرین بنامش

زبان بگشاد انگه پیش دایه / ز همرازی بلندش ساخت پایه

ز خواب خویشتن بیداریش داد / به بیهوشی خود هشیاریش داد

چو دایه حرفی از طومار او خواند / ز چاره سازیش حیران فرو ماند

بلی این حرف نقش هر خیال است / که نادانسته را جستن محال است

مرا دوی راز او تا ندانی / کجا در آخرش جستن توانی

بنا راست از دلش چون بند بگشاد / باصلاحش زبان پند بگشاد

نخستینش بگفت کاینها کار دیو است / همیشه کار دیوان مکر و ریو است

بمردم صورت زیبا نمایند / که تا بر وی در سودا گشایند

زلیخا گفت دیوی را چه یارا / که بنماید چنین شکل دل آرا

تنی کز شور و شر باشد سرشته / معاذ الله کز و زاید فرشته

دگر گفتا که این خوابیست ناراست / چرا باید بهر نار است جان کاست

بگفت این خواب گز ناراست بودی / بدینسان راستان الکے ربودی

شمارند اهل دل این نکته را راست / که کج با کج گراید راست با راست

دگر گفتا که هستی دانش اندیش / برون کن این خیال از خاطر خویش

بگفتا کار گر بودی بدستم / کی این بار گران دادی شکستم

مرا تدبیر کار از دست رفته است / عنان اختیار از دست رفته است

مرا نقشی نشسته در دل تنگ / که بس محکم تر است از نقش در سنگ

اگر بادی وزد با آسیب آید / ز سنگ آن نقش محکم کی زداید

چو دایه دیدش اندر عشق محکم / فرو بست از نصیحت گوئیش دم

نهانی برفت و حالش باپدر گفت / پدر زان قصهٔ مشکل بر آشفت

ولی چون عاجز آمد دست تدبیر / حوالت کرد کارش را بتقدیر

خواب دیدن زلیخا حضرت یوسف را نوبت دوم و سلسلهٔ عشق وی جنبیدن وی را در ورطهٔ جنون کشیدن

خوش آن دل کاندرو منزل کند عشق / ز کار عالمش غافل کند عشق

درو رخشنده برقی بر فروزد / که صبر و هوش را خرمن بسوزد

نماند و روی اندوه سلامت / شود کاهی بر کوه ملامت

چنان حالت ملامت کیش گردد / که عشقش از ملامت بیش گردد

زلیخا همچو مه می کاست سالی / پس از سالی که بدرش شد هلالی

هلال آسا شبی پشت خمیده / نشسته چون شفق در خون دیده

همی گفت ای فلک با من چه کردی / رساندی آفتابم را بزردی

فگندی چون کمانم ز استقامت / نشانم کردی از تیر ملامت

بدست سرکشی دادی عنانم / کزو جز سرکشی چیزی ندانم

نهاده در دلم از مهر تابی / بخیلی می کند با من بخوابی

به بیداری نگردد همنشینم / نیاید هم که در خوابش ببینم

نشان بخت بیدار است آن خواب / که در وی بینم آن ماه جهانتاب

نگیرد چشم من در خفتن آرام / ز بخت خویشتن خوابش دهم دم

بود سختم شود از خواب بیدار / نماید یارم اندر خواب دیدار

همی گفت این سخن تا پاسی از شب / رسیده جانش از اندوه بر لب

که ناگه زین خیالش خواب بربود / نبود آن خواب بل بیهوشیش بود

هنوزش تن نیاسوده به بستر / در آمد آرزوی جانش از در

همان صورت کز اول زو برد راه / در آمد با رخ روشن تر از ماه

نظر چون بر رخ زیباش افگند / ز جا برجست و سر در پاش افگند

زمین بوسید کای سرو گل اندام / که هم صبرم ز دل بردی هم آرام
نهان صانع که از نور آفریدت / ز هر آلایشی دور آفریدت
ترا بر خیل خوبان سروری داد / بلطف از آب حیوان برتری داد
قدت را گلبن بستان جان ساخت / لبت را مایهٔ قوت روان ساخت
ز روی دلفروزت شمع افروخت / که چون پروانه مرغ جان من سوخت
ز مشکین گیسوانت داد کمندی / که بر من زان بهر مویست بندی
تنم را ساخت چون موی میانت / دلم را تنگ چون میم دهانت
که بر حال من بیدل ببخشای / بپاسخ لعل شکر ریز بگشای
بگو تا این جمال و دلستانی / که در اصل از کدامی خاندانی
درخشانی گوهر کانت کدام است / گرامی شاهی ایوانت کدام است
بگفتا از نژاد آدمم من / ز جنس آب و خاک عالمم من
کنی دعوی که هستم بر تو عاشق / اگر هستی درین گفتار صادق
حق مهر و وفای من نگهدار / به بی‌جفتی رضای من نگهدار
مکن دندان رسیده شکرت را / مساز الماس دیده گوهرت را
ترا از من اگر بر سینه داغ است / نپنداری کزان داغم فراغ است
مرا هم دل بدام تست دربند / ز داغ عشق تو هستم نشانمند
زلیخا چون بدید آن مهربانی / ز لعل او شنید این نکته رانی
گرفت از نو پری دیوانه را / فتاد آتش بجان پروانه را
سحر مست از خیال خواب برخاست / جگر پر سوز و دل پرتاب برخاست
بدل اندوه او انبوه‌تر شد / بگرد دل دودش از اندوه برشد
یکی صد گشت سودائی که بودش / ز صد بگذشت غوغائی که بودش
زمام عقل بیرون رفتش از دست / ز بند پند و قید مصلحت رست
همی زد همچو غنچه جیب جان چاک / چو لاله خون دل میریخت بر خاک
گهی از مهر رویش روی میکند / گهی هر باد زلفش بوی میکند
پرستاران بهر سویش نشستند / بگردش مه چو هاله حلقه بستند

اگر زان حلقه بودی هیچ تقصیر / برون جستی ز حلقه راست چون تیر
وگر نگرفتیش آن حلقه دامان / سوی برزن شدی سرش خرامان
وگر بندش نکردی غنچه کردار / چو گل بی‌پرده گردی و ببازار
پدر زان واقعه چون گشت آگاه / دوا جو شد ز دانایان درگاه
بتدبیرش بهر راهی دویدند / به از زنجیر تدبیرش ندیدند
بفرمودند پیچان لمسی از زر / که باشد مهره دار از لعل و گوهر
ببسیمین ساقش آن مار گهرسنج / در آمد حلقه زن چون مار بر گنج
زلیخا بود گنج خوبی آری / بود هر گنج را ناچار ماری
چو زرین مار زیر دامنش خفت / ز دیده مهره می‌بارید و میگفت
مرا پای دل اندر عشق بندست / همان بندم ازین عالم پسندست
سبکدستی چرخ عمر فرسای / بدین بندم چرا ساز دگران پای
مرا خود قوت پائی نمانده است / بهیچ آمد شدن رائی نمانده است
بدین بند گران پا بستنم چیست / بدین تیغ جفا دل خستنم چیست
فرو رفتست پای سرو در گل / ره جنبش بروگشتست مشکل
چه حکمت باغبان بیند درین باب / که زنجیرش نهد بر پای از آب
بپای دلبری زنجیر باید / که در یک لحظه هوش از من رباید
نباشد در نظر چندان درنگش / که بینم سبزهٔ روی لاله رنگش
ز من چون برق رخشان بگذرد زود / برآرد از دل پر آتشم دود
اگر یاری دهد بخت بلندم / بدین زنجیر زر پایش ببندم
به بیم بدی او چندانکه خواهم / کزو روشن شود روز سیاهم
چه میگویم نگار ناز پرورد / که گر بر پشت پا بنشیندش گرد
بروی جان نشیند کوه دردم / بساط شادمانی در نوردم
پسندم کی بود بر خاطرش بار / ببینم ساق او از بند آزار
مرا شد تیغ خوشتر بر دل تنگ / که در دامان او خاری زند چنگ
ازین طرز افسانه‌های عاشقانه / یکی افتاد ناگه بر نشانه

عاشقان که زلیخا میگفت یکی از آن در دلش نشانه زد که تو هم آن برینه زلیخا چاک افتاد و مانند شکار زخم خورده بر زمین غلطیده

فتاد از زخم آن بر سینه اش چاک / چو صید زخمناک افتاده بر خاک
به بیهوشی زمانی گشت دمساز / دگر آمد بحال خویشتن باز
با فسون دل دیوانهٔ خویش / ز سر آغاز کرد افسانهٔ خویش
گهی در گریه گه در خنده میشد / گهی میمرد و گاهی زنده میشد
همیشه هر دم از حالی بحالی / بدینسان بود حالش تا بسالی

در خواب دیدن زلیخا یوسف را نوبت سوم و نام و مقام وی را پرسیدن و بعقل و هوش آمدن زلیخا

بیا ای عشق پر افسون و نیرنگ / که باشد کار تو گه صلح و گه جنگ
گهی فرزانه را دیوانه سازی / گهی دیوانه را فرزانه سازی
چو بر زلف پریرویان نهی بند / بزنجیر جنون افتد خردمند
اگر زان زلف بندی بر گشائی / چراغ عقل یابد روشنائی
زلیخا یک شبی بیصبر و بیهوش / بغم همراز با محنت هم آغوش
ز جام درد دُرد آشامیی کرد / ز سوز عشق بی آرامیی کرد
کشیده از مقنعه موی معنبر / فشانده از آتش دل خاک بر سر
بسجده پشت سرو ناز خم کرد / زمین را رشک گلزار ارم کرد
ز نرگس ریخت اشک ارغوانی / چو سوسن کرد ساز خوش زبانی
شد از غمگین دل خود غصه پرداز / بیار خویش کرد این قصه آغاز
که ای تاراج تو هوش و قرارم / پریشان کردهٔ تو روزگارم
غمم دادی و غمخواری نکردی / دلم بردی و دلداری نکردی
ندانم نام تو تا سازمش ورد / نیابم جای تو تا گردمش گرد
بکار خویش می بودم شکرخند / کنون در بندم از تو چون نی قند
چو غنچه بسکه خوردم از غمت خون / فتادم همچو گل از پرده بیرون
نمیگویم که در چشمت عزیزم / نه آخر مر ترا کمتر کنیزم
چه باشد گر کنیزی را نوازی / ز بند محنتش آزاد سازی

مبادا کس بخون آغشته چون من / میان خلق رسوا گشته چون من
دل مادر ز بد پیوندیم تنگ / پدر را آید از فرزندیم ننگ
پرستاران مرا پدرود کردند / بتنهائیم غم فرسود کردند
ز دمی آتش بجان چون من خسی را / نسوزد کس بدینسان بیکسی را
بدان مقصود جان و دل خطابش / بدینسان بود تا بربود خوابش
چو چشمش مست شد از ساغر خواب / بخواب آمد آن غارتگر خواب
بشکل خوبتر از هر چه گویم / ندانم بعد ازین دیگر چه گویم
بزاری دست در دامانش آویخت / بپایش از مژه خون جگر ریخت
که ای در محنت عشقت رمیده / قرارم از دل و خوابم ز دیده
بپاکی کاینچنین پاک آفریدت / ز خوبان دو عالم برگزیدت
که اندوه مرا کوتاهیی ده / ز نام و شهر خویش آگاهیی ده
بگفتا گر بدین کارت تمام است / عزیز مصرم و مصرم مقام است
بمصر از خاصگان شاه مصرم / عزیزی داده عز و جاه مصرم
زلیخا چون ز جانان این نشان یافت / تو گوئی مردهٔ صد ساله جان یافت
رسیدش باز ازان گفتار چون نوش / بتن زور و بدل صبر و بجان هوش
ازان خوابی که دید از بخت بیدار / اگرچه خفت مجنون خاست هشیار
خبر زانش همه کز دل جوشش آورد / دگر باره بعقل و هوشش آورد
کنیزان را ز هر سو داد آواز / که ای با من درین اندوه دمساز
پدر را مژدهٔ دولت رسانید / دلش از آتش محنت رهانید
که آمد عقل و دانش سوی من باز / روان شد آب رفته جوی من باز
بیا بردار بند زر ز سیمم / که نبود از جنون من بعد بیمم
چو مه خل سیم را در بند مگذار / بدست خویش بند از سیم بردار
پدر را چون رسید این مژده در گوش / باستقبال آن رفت از سر هوش
بر سیم عاشق اول ترک خود کرد / وزان پس رو بسوی آن سرو قد کرد
دهان بگشاد و آن مار دو سر را / رهاند از بند غم آن سیمبر را

بهوشش

[illegible]

پرستاران بپالیش سر نهادند | بزیر پایش تخت زر نهادند
نشاندندش فراز مسند ناز | بزرین تاج کردندش سرافراز
پریرویان زهر جا جمع گشتند | همه پروانهٔ آن شمع گشتند
بهم زانسان چو در مجلس نشستی | چو طوطی لعل او شکر شکستی
سخن در هر حکایت باز کردی | زهر شهری سخن آغاز کردی
زروم و شام گفتی نکته انگیز | شدی از ذکر مصر اندر شکر ریز
حدیث مصریان کردی سرانجام | که تا بردی عزیز مصر را نام
چو این نامش گرفتی بر زبان جای | ورافتادی بسان سایه در پای
زآب دیده سیل خون فشاندی | نوای ناله بر گردون رساندی
بروز و شب همه این بود کارش | سخن از یار رانی وز دیارش
بدین گفتار خوش گفتی سخن گوش | وگرنه بودی از گفتار خاموش

آمدن رسولان بخواستگاری زلیخا و تنگدل برگشتن آنها

زلیخا گرچه بود آشفته حالش | جهان پر بود از صیت جمالش
بهر جا قصهٔ حسنش رسیدی | شدی مفتون او هر کس شنیدی
سر آن ملک را سودای او بود | به بزم خسروان غوغای او بود
بهر وقت آمدی از شهریاری | بامید وصالش خواستگاری
درین فرصت که از قیدش چو رست | بتخت دلبری هشیار بنشست
رسولان از شه هر مرز و هر بوم | چو شاه ملک شام و کشور روم
فزون از ده تن از ره در رسیدند | بدرگاه جلالش آرمیدند
بکف منشور ملک و مال و دولت | بکف مهر سلیمانی در انگشت
که هر یک تحفهٔ کشورستانیست | نشانهای خواستگاری انشانیست
بهر جا رو نهد آن غیرت حور | بود آن تخت گاهش تاج بر سر
بهر کشور که گردد جلوه گاهش | بود دیهیم شاهی خاک راهش
اگر گیرد چو مه در روم آرام | دعای او کند از صبح تا شام

اگر آرد بسوی روم آهنگ | غلام او شود از روم تا زنگ
بدین دستور هر قاصد پیامی | بهی گفت از لب فرخنده نامی
زلیخا را چو زین معنی خبر شد | ز اندیشه دلش زیر و زبر شد
که یا اینان ز مصر آیا کسی هست | که عشق مصریانم پشت بشکست
بسوی مصریانم میکشد دل | ز مصر ار قاصدی بنود چه حاصل
نسیمی کز دیار مصر خیزد | کزو چشمم غبار مصر بیزد
مرا خوشتر از آن یادست صد بار | که آرد نافه از صحرای تاتار
درین اندیشه بود او کش پدر خواند | بمیعادش بپیش دیده بنشاند
بگفت ای نور چشم و شادی دل | ز بند غم خط آزادی دل
بدان سالملک خوبی شهریاران | بتخت شهریاری تاجداران
بدل داغ تمنای تو دارند | بسینه تخم سودای تو کارند
بسوی ما بامید قبولی | رسید اینک ز هر ملکی رسولی
بگویم داستان هر رسولت | ببینم تا که افتد قبولت
بهر کشور که افتد در دلت میل | ترا سازم بزودی شاه آن خیل
پدر میگفت او خاموش می بود | بهر آشنائی گوش می بود
خوشا گوش سخن کردن ز جائی | بامید حدیث آشنائی
ز شاهان قصه‌ها پی در پی آورد | ولی از مصریان دم بر نیاورد
زلیخا دید کز مصر و دیارش | نیامد هیچ قاصد خواستگارش
ز دیدار پدر نومید برخاست | زغم لرزان چو شاخ بید برخاست
بنوک دیده مروارید میسفت | ز دیده اشک میبارید و میگفت
مرا ای کاشکی مادر نمیزاد | وگر زاد کس شیرم نمیداد
ندانم بر چه طالع زاده ام من | بدین طالع کجا افتاده ام من
اگر برخیزد از دریا سحابی | که ریزد بر لب هر تشنه آبی
چو رو سوی من لب تشنه آرد | بجای آب جز آتش نبارد
ندانم ای فلک با من چه داری | چو خونینم غرق خون من چه داری

[illegible]

۴ مصرع کنایت از آن کس که دامنش غرق خون باشد و در صفت فلک از خون شفق واقعه من کنایه آسمان و در صفت زلیخا مراد از خون اشک سرخ
دامن کناره پیراهن واقعه

اگر گم ندهی بسوی دوست پرواز
گر از من مرگ خواهی مردم اینک
وگر خواهی مرا در رنج و اندوه
بزیر کوه کاهی چند باشد
دلم از زخم تو صد جای ریش ست
اگر من شاد وگر غمگین تراچه
وگر شد خرمنم بر باد گو شو
کیم من از وجود من چه خیزد
هزاران تازه گل بر باد داده
کجا گردد ترا خاطر پریشان
بصد افغان و درد از روز تا شب
سرشک از دیدهٔ نمناک میریخت
پدر چون دید شوق و بیقرارش
رسولان را بخلعتهای شاهی
که هستاز بهر این فرزانه فرزند
بود روشن بر دانش پرستان
زبان دهر را به زین مثل نیست
رسولان زان تمنا درگذشتند

ازو باری چنین و رم میندار
زبیداد تو جان بسپردم اینک
نهادی بر دلم صد رنج چون کوه
بموج غم گیاهی چند باشد
اگر رحمی کنی بر جای خویش ست
وگر من تلخ وگر شیرین تراچه
دو صد خرمن ازین بر تو یک جو
وزین بود و نبود من چه خیزد
ز داغ مرگ بر آتش نهاده
که من باشم یکی دیگر ازیشان
درون چون غنچه از خون لبالب
ز دست غصه بر سر خاک میریخت
ز سودای عزیز مصر زارش
اجازت داد و لب پر عذرخواهی
زبانم با عزیز مصر در بند
که باشد دست دست پیش دستان
که گوید دست پیشین را بدل نیست
ز پیشش باد بر کف باز گشتند

فرستادن پدر زلیخا قاصد را بسوی عزیز برای خواستگاری زلیخا

زلیخا داشت از دل بر جگر داغ
بود هر روز زار و در سپیدی
پدر چون بهر مصرش خسته جان دید
که دانائی براه مصر پوید
بر او از وی پیامی چند با او

ز نومیدی فزودش داغ بر داغ
بجز روز سیاه و ناامیدی
علاج خسته جانش اندران دید
علاجش از عزیز مصر جوید
زلیخا را دهد پیوند با او

ز نزدیکان یکی دانا گزین کرد
بداد از تحفها صد گونه چیزش
پیامش داد کای دور زمانه
بهر روز از نوازشهای گردون
مرا در برج عصمت آفتاب ست
ز اوج ماه برتر سایهٔ او
ز گوهر در صدف صافی بدن تر
کند پوشیده رخ مه را نظاره
بجز آئینه کس کم دیده رویش
نباشد غیر زلفش را میسر
بصحن خانه چون گردد خرامان
ندیده سیب او مشاطه در مشت
جمال او ز گل دامن کشیده
ز نرگس چشم او پوشیده رخسار
نبوید در فروغ مهر یا ماه
گذر بر چشمهٔ جویش نیفتد
درون پرده منزل گاه کرده
همه شاهان هواخواهان اویند
سرافرازان ز حد روم تا شام
ولی او در نیارد سر بهر کس
نگردد خاطر او رام یا روم
براه مصر چشم او سبیل ست
همانا خاک او زانجا سرشتند
ندانم سوی مصرش این شغف چیست
اگر افتد قبول رای عالی

ز دانائی هزارش آفرین کرد
برفتن رای زد سوی عزیزش
ترا بوسید خاک آستانه
عزیزی بر عزیزی بادت افزون
که مه را در جگر افتاده تاب ست
ندیده دیدهٔ خور سایهٔ او
ز اختر در شرف پرتو فگن تر
که ترسد بندش چشم ستاره
بجز شانه کسی نگشوده مویش
که گاهی افگند در پای او سر
نیارد پای بوسش غیر داماں
نسوده بر لبش نیشکر انگشت
که پیراهن به بدنامی دریده
که نرگس خیره چشم ست و قدح خوار
که تا با او نگردد سایه همراه
که چشم عکس بر رویش نهفتد
ولی صد شور از بیرون پرده
خراب لطف ناگاهان اویند
همه از شوق او خون دل آشام
هوای مصر در سر دارد و بس
شمارد آب و خاک شام را شوم
براه مصر اشکش رود نیل ست
برات رزق او آنجا نوشتند
هوا انگیز طبعش زان طرف چیست
فرستیمش بآن دلکش حوالی

اگر نبود بصدر خانه خوبی / بود خدمتگری را خاک روبی

تواضع کرد گفتا من که باشم / که در دل تخم ایں اندیشه پاشم

ولے چوں شه مرا برداشت از خاک / سزد گر بگذرانم سر ز افلاک

من آں خاکم که ابر نوبهارے / کند از لطف بر من قطره بارے

اگر بر روید از تن صد زبانم / چو سبزه شکر لطفش کے توانم

بدیں لطفے که شه کردست اظهار / بود واجب اگر بختم شود یار

کنم از فرق پا وز دیده نعلین / شوم شویش رواں بالراس والعین

ولے با شاه مصر آں کان فرهنگ / چنانم در گرفته خدمتے تنگ

که گر یکساعت از وے دور گردم / به تیغ سطوتش رنجور گردم

دریں خدمت مرا معذور دارند / گمان نخوت از من دور دارند

اگر گوید برائے حق گزاری / رواں سازم دو صد زریں عماری

هزاراں از کنیزان و غلاماں / صنوبر قامتاں طوبی خراماں

غلامانے ز بس نیکو سرشتے / مصفا تر ز غلمان بهشتے

ز شیرینی دهان شاں شکر خند / ز لعل و زر همه بر مو کمر بند

میان بسته کله گوشه شکسته / بزریں خانهائے زیں نشسته

کنیزان همه در حلۂ نور / چو حوراں از قصور آب و گل دور

معنبر طره ها بر گل کشاده / مقوس طاقها بر مه نهاده

ز هر گوهر بخود بر بسته زیور / نشسته جلوه گر در هودج زر

ز ارباب کیاست هر که باید / ز ارکان فراست هر که شاید

فرستم تا بصد اعزازش آرند / بدیں خلوت سرائے نازش آرند

چو دانا قاصد ایں اندیشه بشنید / بسجده سر نهاده خاک بوسید

که اے مصر از تو دیده صد عزیزی / ز تو گشته کرم در تازه خیزی

شه ما را سر خیل و حشم نیست / به پیشش هرچه گفتی هیچ کم نیست

غلامان و کنیزاں هرچه دارد / نیاید در شماری گر شمارد

بزرم خلوتش فرخنده بختاں / بود افزوں تر از برگ درختاں

[illegible]

ز دستش بذل گوهرهائے تاباں / بود افزوں تر از ریگ بیاباں

مراد او قبول خاطر تست / خوش آنکس کو قبول خاطر تست

چو آں میوه غذائے خوردنت افتاد / بزودی پیش تو خواهد فرستاد

نسیم قبول از جانب مصر وزیدن و عماری زلیخا را چوں محمل گل بمصر کشیدن

چو از مصر آمد آں مرد خردمند / که از جان زلیخا بگسلد بند

خبرهائے خوش آورد از عزیزش / تهی از خویش و پر کرد از عزیزش

گل بختش شگفتن کرد آغاز / همائے دولتش آمد به پرواز

ز خوابے بندها بر کارش افتاد / خیالے آمد و آں بند بگشاد

بلے هر جا نشاطے یا ملالیست / بگیتی ور ز خوابے یا خیالیست

خوش آنکس کز خیال و خواب بگذشت / سبکسار از چنیں گرداب بگذشت

زلیخا را پدر چوں شادماں یافت / بترتیب جهاز او عناں تافت

مهیا ساخت بهر آں عروسی / هزاراں لعبت چینی و روسی

همه پسته دهان و نار پستاں / عذار شاں گلستاں بر گلستاں

نهاده عقد گوهر بر بناگوش / کشیده قوس مشکیں گوش تا گوش

چو برگ گل بوقت صبح تازه / ز شنگ و شمه پاک و عار غازه

نغوله بسته بر لاله ز عنبر / ز گوش آویزه کرده لولوے تر

هزاراں مرد غلام فتنه انگیز / بعشوه جانستان و ز غمزه خونریز

کلاه لعل بر سر کج نهاده / گره از کاکل مشکیں کشاده

ز اطراف کله هر تار کاکل / چناں کز زیر لاله شاخ سنبل

ببر کرده قباهائے قصب رنگ / چو غنچه نازک و چوں نیشکر تنگ

کمرهائے مرصع بسته بر موے / به مو آویخته صد دل ز هر سوے

هزاراں اسپ نکو شکل و خوش اندام / بگاه پویه تند و وقت زیں رام

چو گوئی پیش چوگاں تیز دوتر / ز آب روئی سبزه نرم روتر

[illegible]

قوله کمرهائے مرصع بسته بر موی ... قوله چو گوئی پیش چوگاں تیز دوتر ... اسپان مانند گوئی پیش چوگان تیز دونده زیاده ... از رفتار آب بر سبزه نرم رو زیاده تر بوده اند

اگر سایه فگندی تازیانه
برون جستی ز میدان زمانه

چو وحشی گور در صحرا تگاور
چو آبی مرغ در دریا شناور

شکستی در سنگ خارا کرده از سم
گره بر خیزران افگنده از دم

بریده کوه را آسان چو هاموں
ز فرمان عنان کم رفته بیروں

هزار اشتر همه صاحب شکوهان
سراسر پشته پشت و کوه کوهان

یه تنها کوه اما بے ستوں نے
ز راه باد رفتاری بروں نے

چو زهاد قناعت کوش کم خوار
چو اصحاب تحمل بار بردار

بریده صد بیاباں بر توکل
چریده خار را چوں سنبل و گل

ز شوق رهروی بیخواب و خورداں
بر آهنگ حدی صحرانورداں

ز انواع نفائس صد شتر بار
خراج کشوری بر هر شتر بار

دو صد مفرش ز دیبائے گرامی
چه مصری و چه رومی و چه شامی

دو صد درج گهرهائے درخشاں
ز یاقوت و در و لعل بدخشاں

دو صد طبله پر از مشک تتارے
ز سارا عنبر و عود قمارے

بهر جا سارباں منزل نشیں شد
همه روئے زمیں صحرائے چیں شد

مرتب ساخت از بهر زلیخا
یکے دلکش عماری حجله آسا

مقطع خانه از صندل و عود
موصل لوحهائے او ز زراندود

مرصع سقف او چوں چتر جمشید
زرافشاں قبه اش چوں گوی خورشید

برون او درون او همه پر
ز مسمار زر و آویزه در

فروهشته پرده زربفت و دیبا
برنگ دلپذیر و شکل زیبا

زلیخا را دراں حجله نشاندند
بصد نازش بسوئے مصر راندند

به پشت بادپایاں آں عماری
رواں شد چوں گل از باد بهاری

هزاراں سرو و شمشاد و صنوبر
سمن روئی و سمن بوئی و سمن بر

رواں گشتند گوئے نوبهاری
رخ آورده از دیارے در دیاری

بهر منزل که جا شد آں صنم را
خجالت داد بستان ارم را

غلاماں مست جولاں در تگ و تاز
کنیزاں جلوه گر از هودج ناز

فگنده هر کنیز از زلف دامے
شکار خویشتن کرده غلامے

کشیده هر غلام از غمزه تیرے
گشاده رخنه در جان اسیرے

ز یکسو دلبرے و عشوه سازی
ز دیگر سو نیاز و عشقبازی

هزاراں عاشق و معشوق در کار
بهر جا صد متاع و صد خریدار

بدیں دستور منزل مے بریدند
بسوئے مصر محمل مے کشیدند

زلیخا شاد دل از بخت خوشنود
که راه مصر طے خواهد شدن زود

شب غم را سحر خواهد رسیدن
غم هجراں بسر خواهد رسیدن

ازاں غافل که آں شب بس دراز است
ازاں تا صبح چندیں ساله راه است

بروز روشن و شبهائے تاریک
همے راندند تا شد مصر نزدیک

فرستادند ز انجا قاصدے پیش
که راند پیش از ایشاں محمل خویش

بسوئے مصر چوں بید پیشتر راه
عزیز مصر را گرداند آگاه

که آمد بر سر اینک دولت تیز
گر استقبال خواهی کرد برخیز

خبر یافتن عزیز مصر از مقدم زلیخا و بعزیمت استقبال برخاستن و با لشکریان مصر خود را بتجمل آراستن

عزیز مصر چوں ایں قصه بشنید
جهاں را بر مراد خویشتن دید

منادی کرد تا از کشور مصر
بروں آیند یکسر لشکر مصر

ز اسباب تجمل هرچه دارند
همه در معرض عرض اندر آرند

بروں آمد سپاه از پای تا فرق
شده در زیور و زر و گهر غرق

غلاماں و کنیزاں صد هزاراں
همه گل چهرگان و مه عذاراں

غلاماں بطوق و تاج زریں
چو رسته نخل از زر خانه زیں

کنیزاں همه هر هفت کرده
بهودج در پس زربفت پرده

شکر لب مطرباں نکته پرداز
برسم تهنیت خوش کرده آواز

مغنی چنگ عشرت ساز کرده
نوائے خرمے آغاز کرده

بمالش داد گوش عود را تاب
طرب را ساخته از تارش اسباب

نوائے نے نوید وصل داده / بجان از وے امید وصل زاده
رباب از تار غم جان الامان ده / برآورده کمانچه نعره زه
درافگنده دف این آوازه از دوست / کز و در دست ره گویان بود پوست
بدین آیین رخ اندر ره نهادند / بره داد نشاط و عیش دادند
چو مه چون یک دو منزل ره بریدند / بآن خورشید مه رویان رسیدند
زمینے یافتند از تیرگی دور / زده در روے هزاران قبهٔ نور
تو گوئی ابر چرخ بے کناره / بسان ژاله باریده ستاره
کشیده در میانه بارگاهی / ز خوبان صف زده هر سو سپاهی
عزیز مصر چون آن بارگه دید / چو صبح از پرتو خورشید خندید
فرود آمد ز رخش خسروانه / بسوئے بارگه شد خوش روانه
مقیمان حرم پیشش دویدند / باقبال زمین بوسش رسیدند
یکایک را سلام و مرحبا گفت / چو گل در روئے شان از خنده بشگفت
تفحص کرد ز ایشان حال آنماه / ز آسیب هوا و محنت راه
بر سم پیشکش چیزے که بودش / که پیش چشم خوشتر مے نمودش
چه از شیرین وشاقان شکر خند / چه از زرین کلاهان کمربند
چه از اسپان زین و زر گرفته / ز دم تا گوش در گوهر گرفته
چه از موئینه و ابریشمینه / چه از تاورگههائے خزینه
ز شکرهاے مصری تنگ بر تنگ / ز ششتر بتهاے نوشین رنگ برنگ
بدینها روی صحرا را بیاراست / تلطفها نمود و عذرها خواست
بفردا عزم ره را نام زد کرد / وزان پس رو بمنزلگاه خود کرد

دیدن زلیخا عزیز مصر را از شگاف خیمه و فریاد برداشتن که این آنکس که مرا در خواب دیده بودم و سالها بمحنت کشیده نیست

کهن چرخ مشعبد حقه باز است / بے آزار مردم حیله ساز است
بامیدی نهد بر بیدلے بند / بر و آخر ز نومیدیش پیوند

نماید میوهٔ کامیش از دور / کند خاطر بنا کامیش رنجور
عزیز مصر چون افگند سایه / دران خیمه زلیخا بود و دایه
عنان بربودش از کف شوق دیدار / بدایه گفت کاے دیرینه غمخوار
علاجے کن که یک دیدار بینم / کزین پس صبر را دشوار بینم
نباشد شوق دل هرگز ازان بیش / که هم سایه شود یار وفاکیش
چو گیرد آب بر لب تشنه جانی / بسوزد گر نه ترسازد دهانی
زلیخا را چو دایه مضطرب دید / بتدبیرش بگرد خیمه گردید
شگافی زد بصد افسون و نیرنگ / دران خیمه چو چشم خیمگی تنگ
زلیخا کرد زان خیمه نگاهے / برآورد از دل غمدیده آهے
که واویلا عجب کاریم افتاد / بسر ناپهره دیواریم افتاد
نه آنست اینکه من در خواب دیدم / بجست و جویش این محنت کشیدم
نه آنست اینکه عقل و هوش من برد / عنان دل به بیهوشیم بسپرد
دریغا بخت سستم سختی آورد / طلوع اخترم بدبختی آورد
نشاندم نخل خرما خار بر داد / فشاندم تخم مهر آزار بر داد
برای گنج بردم رنج بسیار / فتاد آخر مرا با اژدها کار
شدم بر بوئے گل چیدن بگلشن / سنان خار زد چنگم بدامن
منم آن تشنه در ریگ بیابان / برائے آب هر سوئے شتابان
زبان از تشنگی بر لب فتاده / لب از تبخاله موج خون کشاده
نماید ناگهان از دور آبم / فتان خیزان بسوے او شتابم
بجائے آب یابم در مغاکے / ز تاب خور درخشان شوره خاکے
منم آن راحله گم کرده در کوه / زبے زالے بزیر کوه اندوه
شده پا شاخ شاخ از زخم سنگم / نه پائے سیر نه رائے درنگم
که ناگه چشم خون آغشتهٔ من / نشانی بیند از گم گشتهٔ من
گشایم گام سوئے او دلیری / بود از بخت بد درنده شیری
بمخندان تا بجر کشتی شکسته / برهنه بر سر لوحے نشسته

رساند هر زمان از جائے موجم — برد گه در حضیض و گه بر اوجم
که ناگه زورقی آید پدیدار — شوم خرم کزو آسان شود کار
چو نزدیک من آید بیدرنگے — بود بهر هلاک من نهنگے
چو من در جمله عالم بیدلی نیست — میان بیدلان بیحاصلی نیست
نه دل اکنون بدست من نه دلبر — از آنم سنگ بر دل دست بر سر
خدا را اے فلک بر من ببخشاے — بروئے من دری از مهر بگشاے
اگر ننهی بکف دامان یارم — گرفتار کسے دیگر مدارم
به رسوائی مدر پیراهنم را — بدست کس میالا دامنم را
بمقصود دل خود بسته ام عهد — که دارم پاس گنج خود بصد جهد
مسوز از غم من بیدست و پا را — مده بر گنج من دست اژدها را
بدینسان تا بدیری زارئے داشت — ز نوک هر مژه خونبارئے داشت
همے نالید از جان و دل چاک — همے مالید رو از درد بر خاک
در آمد مرغ بخشایش به پرواز — سروش غیب ناگه دادش آواز
که اے بیچاره رو از خاک بردار — کزین مشکل ترا آسان شود کار
عزیز مصر مقصود دلت نیست — ولے مقصود بے او حاصلت نیست
ازو خواهی جمال دوست دیدن — وزو خواهی بمقصودت رسیدن
میاز از صحبت او هیچ بیمت — کزو ماند سلامت قفل سیمت
کلیدش را بود دندانه از موم — بود کار کلید موم معلوم
چه حاجت گوهرت را داشتن پاس — ز نرم آهن نیاید کار الماس
چو از خار ترش دادند سوزن — چه سان گردد بخارا بخیه افکن
چو باشد آستین از دست خالی — نیاید ز آستین خنجر سگالی
زلیخا چون ز غیب این مژده بشنود — بشکرانه سر خود بر زمین سود
زبان از ناله و لب از فغان بست — چو غنچه خوردن خون را میان بست
ز خون خوردن دمے بنشیم نه میزد — ز غم میسوخت اما دم نمے زد
بره مے بود چشم انتظارش — که کے این عقده بگشاید ز کارش

در آمدن زلیخا همراه عزیز مصر و بیرون آمدن مصریان و طبقهاے زر نثار بر عماری زلیخا افشاندن

سحرگاهی که زد چرخ مکوکب — ز زرین کوس کوس رحلت شب
کواکب نیز محفل بر شکستند — بهمراهی شب محمل به بستند
شد از رخشانی آن زرفشان کوس — برنگ پر طوطی دم طاؤس
عزیز آمد بفر شهریارے — نشاندند از خیمه مه را در عماری
سپه را از پس و پیش و چپ و راست — بآئینے که مے بایست آراست
ز چتر زر بفرق نیک بختان — بپا شد سایه زرین درختان
مرصع زین بپائے هر درختے — شده مسند برائے نیک بختے
درخت و سایه و مسند روانه — نشسته نیکبخت اندر میانه
طرب سازان نواها ساز کردند — شتربانان حدی آغاز کردند
شد از بانگ حدی و غلغل لحن — فلکها را طبق پر دشت را صحن
ز بس نقار گرد اسپ و شتر بود — در و دشت از هلال و بدر پر بود
اگر کنده بهر سو از تگ و پوے — هلال از زخم ناخن بدر را روے
نگه طالع شده فرخنده بدرے — هلال از وے شده ناچیز قدرے
زمین را کرده ریش اسپ از سم خویش — کف پاے شتر مرهم بر آن ریش
پے مست آهوان زرین نشیمن — سهیل بادپایان ارغنون زن
پے آسودگان هودج ناز — نفیر ساربانان پرده پرداز
کنیزان زلیخا خرم و خوش — که رست از دیو هجران آن پریوش
عزیز و اهل او هم شادمانه — که شد زینسان بتے بانوے خانه
زلیخا تلخ عمر اندر عماری — رسانده بر فلک فریاد و زاری
که اے گردون مرا زینسان چه داری — چنین بے صبر و بے سامان چه داری
ندانم در حق تو من چه کردم — که افگندی چنین در رنج و دردم
بخست از من بخوابے دل ربودی — به بیداری هزارم غم فزودی

گه از دیوانگی بندم نهادے | گه از فرزانگی بندم کشادے
چو شد از تو شکستِ خود درستم | خطا کردم که از تو چاره جستم
چه دانستم که وقتِ چاره سازی | مرا از خانمان آواره سازی
مرا بس بود داغ بے نصیبی | فزوں کردی بران دردِ غریبی
چو باشد جانگدازی چاره سازیت | معاذ الله چه باشد جانگدازیت
منه در ره دگر دام فریبم | میفگن سنگ بر جامِ شکیبم
دہی وعده کزیں پس کامیابی | وزاں آرامِ جاں آرام یابی
بدیں وعده بغایت شادمانم | ولے گر باشد ایں بختم چه دانم
زلیخا با فلک ایں گفتگو داشت | که آں برداشت را آمد فرو داشت
بر آمد بانگِ ره داناں به تعجیل | که اینک شهرِ مصر و ساحلِ نیل
ہزاراں تن سوار و پا پیاده | خروشاں بر لبِ نیل ایستاده
عزیزِ مصر را در حق گزاری | بکف بهرِ نثارِ آں عماری
طبقهاے زر از زر و درم پُر | طبقهاے دگر از گوهر و دُر
گهر ریزاں بر و صاحب نثاراں | چو بر طرفِ چمن ابرِ بهاراں
ز بس کفها زر و گوهر فشاں شد | عماری در زر و گوهر نهاں شد
نمے آمد ز گوهر ریز مردم | دراں ره مرکباں را بر زمیں سم
چو گشتی سمِ اسپانِ آتش افگن | ز لعل و نعل بودی سنگ و آهن
همه صحنها کشیده میل در میل | نثار افشاں گذشته از لبِ نیل
به نیل اندر شد از دُرهاے شاهی | چو بر گوهر صدف هر گوشِ ماهی
شد از بذلِ درم ریزانِ بسیار | نهنگش نیز چوں ماهی درم دار
بدیں آرایشِ شاهانه رفتند | بدولت سوئے دولتخانه رفتند
سراے بلکه در دنیا بهشتے | ز فرشش ماه خشتی مهر خشتے
دراں دولت سرا تختے نهاده | بزیباے ز هر تختے زیاده
دراں پرده بکار استادِ زرکار | پے گوهر فشانی زر بخروار
بپاے تختِ زر مهدش رساندند | گهر وارش به تختِ زر نشاندند

... قوله گوهر فشانی اینجا بمعنی مرصع کردن باشد

ولے جانش ز داغِ دل برشته | ازاں زر بود در آتش نشسته
مرصع تاج بر فرقش نهادند | میانِ تخت و تاجش جلوه دادند
ولیکن بود ازاں تاجِ گراں سنگ | بزیرِ کوه از بارِ دل تنگ
ز گوهرها که بودی خور بر اں رنگ | بچشمش در نیامد جز دُرِ اشک
کسے کش دل ز هجراں لخت لخت ست | بیک لخت ست اگر مائل بتخت ست
دراں میداں کرا باشد سرِ تاج | که صد سر مے رود آنجا بتاراج
چو چشم از اشک نومیدی بود پُر | کجا باشد دروگنجایشِ دُر

غم گذرانیدن زلیخا در مفارقت یوسف علیه السلام وتلهف وتاسف مدت اللیالی والایام

چو دل با دلبرے آرام گیرد | ز وصلِ دیگرے کے کام گیرد
کجا پروانه پرّد سوئے خورشید | چو باشد سوئے شمعش روئے امید
تهی صد دسته ریحاں پیشِ بلبل | نخواهد خاطرش جز نکهتِ گل
ز مهر آتش چو در نیلو فر افتد | تماشای بهش کے در خور افتد
چو خواهد تشنه جانی شربتِ آب | نبفقد سود مندش شکّرِ ناب
زلیخا را دراں فرخنده منزل | همه اسبابِ حشمت بود حاصل
غلامی بود پیش او عزیزش | نبود از مال و زر کم هیچ چیزش
پرستاراں گل بوی و گل اندام | پرستارانش را بے صبر و آرام
کنیزانِ دل آشوب و دل آرائے | پئے خدمتگری بنشسته از پاے
غلامانِ قصب پوش و کمر بند | ز سر تا پاے شیریں چوں نئے قند
سیه فامانے از عنبر سرشته | ز شهوت پاکدامن چوں فرشته
مقیمانِ حرم در پاکبازی | امینانِ حرم در کارسازی
ز خاتونانِ مصرے همنشیناں | بر عنائے و خوبی نازنیناں
همه هم قامت و همزاد با او | ز ذوقِ همنشینے شاد با او
زلیخا با همه در صحبتِ یار | که یکساں باشد آنجا یار و اغیار

بساطِ خرمی افگنده بودی
بظاهر با همه گفت و شنود داشت
لبش با خلق در گفتار می‌بود
ازان بارِ گرانِ شادی و غم
بصورت بود با مردم نشسته
ز وقتِ صبح تا شب کارش این بود
چو شب بر چهرهٔ مشکین پرده بستی
خیالِ دوست را در خلوتِ راز
بزانوی ادب بنشستیش پیش
ز ناله چنگِ محنت ساز کردی
بدو گفتی که ای مقصودِ جانم
عزیزِ مصر گفتی خویش را نام
بفرقم تاجِ عزت از عزیزت
بمصر امروز مهجور عزیزم
ندانم تا بکی سوزم درین داغ
بیا و رونقِ باغ دلم باش
بنومیدی کشید از عشق کارم
بدین امید اکنون زنده ماندم
بنوری کز جمالت بر دلم تافت
ز شوقت گرچه خونبار است چشمم
خوشا وقتی که از راهی بر آیی
چو دیدارِ تو بینم نیست گردم
کنم سر رشتهٔ پندار خود گم
مرا دیگر بجای خود نه بینی
تو بی از هر دو عالم آرزویم

درونش پر خون و لب پر خنده بودی
ولی دل جای دیگر در گرو داشت
ولی جان و دلش با یار می‌بود
نبودش با کسی پیوند محکم
بمعنی از همه خاطر گسسته
میانِ دوستان کردارش این بود
چو مه در پرده‌اش تنها نشستی
نشاندی تا سحر بر مسندِ ناز
بعرض او رسانیدی غمِ خویش
سرودِ بیخودی آغاز کردی
بمصر از خویشتن دوری نشانم
عزیزی روزیت بادا سر انجام
برو آثارِ دولت از کنیزت
ز اقبالِ وصالت بی نصیبم
چراغِ محنت افروزم بدین داغ
بوصلت مرهمِ داغِ دلم باش
سر کویش غیب کرد امیدوارم
ز دامن گردِ نومیدی فشاندم
یقین دارم که آخر خواهمت یافت
بسوی شش جهت چارست چشمم
بهیچ دیده چون ماهی دوانی
بساطِ هستی خود در نوردم
شوم از بیخودی در کار خود گم
چو جان آیی بجانِ من نشینی
ترا چون یافتم از خود چه گویم

۴ تو بی از هر دو عالم آرزویم یعنی خلاصه مقصود من از هر دو عالم تو هستی و چون ترا یافتم از هستی خود چگونه مذکور سازم ۱۲ افقر

نهم یکسو خیالِ او و من را
سحر کردی بدین گفتار شب را
چو بادِ صبح جستن کردی آغاز
چنین گفتی که ای بادِ سحر خیز
تماشاگاهِ سرو و سوسن آرای
بشاخ از برگ جنبانی جلاجل
بمعشوقان بری پیغامِ عاشق
ز دلداران نوازش نامه آری
کس از من در جهان غمدیده‌تر نیست
دلم بیمار شد دلداریی کن
بعالم هیچ منزلگاه نباشد
دگر در خود بود زآهن درائی
به بخشا بر منِ بی راه و روی
در آ در دار ملکِ شهریاران
بهر شهری خبر پرس از مهِ من
گذر افگن بهر باغ و بهاری
بود هر طرف جوئی زین تگ و پوی
بصحرای ختن نه از کرم گام
تماشا کن ز روی او مثالی
چو گیر درای رفتن زین و بارت
اگر پیش آیدت کبکِ خرامان
وگر بینی براهی کاروانی
بچشمِ من بهین آن شاهِ جان را
بود کان دلستان را چون به بینم
ز وقتِ صبح تا خورشیدِ تابان

ترا یابم چو جویم خویشتن را
نبستی زین سخن تا روز لب را
بر آئین دگر کردی سخن ساز
شمیمِ مشک در جیبِ سمن ریز
ز سنبل چادرِ تر بر رخِ گل سای
شود رقصان درختِ پای در گل
بدین جنبش زهی آرامِ عاشق
کنی غمدیدگان را غمگساری
ز داغِ هجر ماتم دیده‌تر نیست
غمم بسیار شد غمخواریی کن
کت آنجا گاه و بیگه راه نباشد
چو در بندند از روزن درائی
بکن از جانبِ من جستجوی
برابر تختگاهِ تاجداران
بهر تختی نشان جو از شهِ من
قدم نه بر لبِ هر جویباری
بچشم آید ترا آن سرو دلجوی
بصورت خانهٔ چین گیر آرام
بدام آور ز بوی او غزالی
بهر کوه و دری کافتد گذارت
بیادِ او بزن دستش بدامان
در و سالار گشته دلستانی
بدین کشور رسان آن کاروان را
گلی از گلبنِ امید چینم
بجولانگاهِ روز آمد شتابان

قوله بود کان [illegible] قوله ز وقتِ صبح [illegible]
[illegible] بجولانگاه روز آمد [illegible] شد باد صبح اینجا حکایت مذکور شده میگفت دل [illegible] چون نشان داشت جولانگاه بالفتح گرد [illegible] ۱۲

دلِ پر درد و چشمِ خونفشان داشت — بباد صبحدم این و آن داشت
چو شد خورشیدِ شمعِ مجلس افروز — زلیخا همچو خورشید انجمن سوز
پرستاران به پیشش صف کشیدند — رفیقان با جمالش آرمیدند
بآن صافی دلان و پاک سینه — بجا آورده راه و رسم دیرینه
بهر روز و شبے این بود حالش — بدین آئین گذشتے ماه و سالش
چو در خانه دلِ او تنگ گشتے — بعزمِ گشت تیز آهنگ گشتے
گہے با داغ سینه ز آه و ناله — بدشت افراختے خیمه چو لاله
از آن گلرخ به لاله راز گفتے — ز داغ دل سخنها باز گفتے
گہے چون سیل سر وادی به تعجیل — شدی با دیدهٔ گریان سوئے نیل
نهادی در میان با او غم خویش — زدی در نیل دلقِ ماتمِ خویش
بسر میبرد زینسان روزگاری — بره میداشت چشمِ انتظاری
که یارش از کدامی ره برآید — چو خور طالع شود چون مه برآید
بیا جامی که همت بر گماریم — ز کنعان ماهِ کنعان را برآریم
زلیخا با دلِ امیدوار است — نظر بر شاه راهِ انتظار است
ز حد بگذشت درد انتظارش — دوا انگیختی کنم از وصلِ یارش
چه خوش باشد که بعد از انتظاری — بامیدے رسد امیدواری

آغاز داستان حسد بردن برادران یوسف وانتظار کشیدن ایشان بر انتقام وے باتفاق

دبیرِ خامه زاستادِ کهن زاد — درین نامه چنین دادِ سخن داد
که یوسف چون بخوبی سر برافراخت — دل یعقوب را مشغوف خود ساخت
بستانِ مردمش در دیده بنشست — ز فرزندانِ دیگر دیده بربست
گرفتے با وے آنسان لطفها پیش — که بر وے رشکِ شان هردم شدی بیش
درختے بود در صحنِ سرایش — بسبزی و خوشی بهجت فزایش
ستاده در مقامِ استقامت — فگنده بر زمین ظلِ کرامت

چو سکانِ صوامع سبز پوشی — ز جنبش تیز وجدی پر خروشی
پے تسبیح هر برگش زبانے — بنام ایزد عجب تسبیح خوانے
گذشته شاخ زین فیروزه کاخش — ملائک گشته کنجشکانِ شاخش
بهر فرزند کش دادی خداوند — از آن خرم درخت سدره مانند
بهاندم تازه شاخے بر دمیدی — که با قدش برابر سر کشیدی
چو در راهِ بلاغت پا نهادے — بدستش زان عصائے سبز دادے
بجز یوسف که از تایید بخشش — عصا لائق نیامد زان درختش
نهالِ باغِ جان بود او نشاید — که با او شاخ چوبے همسر آید
تے پنهان ز اخوان با پدر گفت — که اے بازوے همت با ظفر جفت
دعا کن تا کفیل کار و کشتم — برویاند عصائے از بهشتم
که از عهدِ جوانی تا به پیری — کند هر جا که افتم دستگیری
دهد در جلوه گاهِ جنگ بازی — مرا بر هر برادر سرفرازی
پدر روے تضرع با خدا کرد — برائے خاطرِ یوسف دعا کرد
رسید از سدره پیکِ ملکِ سرمد — عصائے سبز در دست از زبرجد
نه زخمِ تیشهٔ ایام دیده — نه رنجِ ارهٔ دوران کشیده
قوی قوت گران قیمت سبک سنگ — نیالوده به ننگِ روغن و رنگ
پیام آورد کاین فضلِ الهی ست — ستونِ بارگاهِ پادشاهی ست
چو شد یوسف از آن تحفه قوی دست — ز حسرت حاسدانرا پشت بشکست
برایشان آن عصا از دستِ هستی — گران تر آمد از صد چوب دستی
بخود بستند از آن هر یک خیالے — نشاندند از حسد در دل نهالے
ز اول طبع را زان زندگی داد — ولے آخر بر شرمندگی داد

خواب دیدن یوسف سجدهٔ آفتاب و مهتاب و یازده ستاره و استماع اخوان و ازدیاد حسد ایشان

خوش آن کو بندِ صورت باز رسته — ز سحر چشم بندان چشم بسته

خوش آن چشم بندان ساحران کو نیند ۱۲ اشعر

دلش بیدار و چشمش در شکرخواب — ندیده کس چنین بیدار در خواب
بپوشیده ز ناپاینده دیده — ولی بگشوده با پاینده دیده
شبی یوسف به پیش چشم یعقوب — که پیش او چو چشمش بود محبوب
بخواب خوش نهاده سر به بالین — بخنده لعل نوشین کرد شیرین
ز شیرین خنده آن لعل شکرخند — بدل یعقوب را شوری درافگند
چو یوسف نرگس سیراب بگشاد — چو بخت خویش چشم از خواب بگشاد
پدر گفت ای شکر شرمندهٔ تو — چه موجب داشت شکرخندهٔ تو
بگفتا خواب دیدم مهر و مه را — درخشنده کواکب یازده را
که یکسر داد تعظیم بدادند — بسجده پیش رویم سر نهادند
پدر گفتا که بس کن زین سخن بس — مگو این خواب را زنهار با کس
مبادا این خواب را اخوان بدانند — به بیداری صد آزارت رسانند
ز تو در دل هزاران غصه دارند — درین غصه کیت فارغ گذارند
نیارند از حسد این خواب را تاب — کزین روشن بود تعبیر این خواب
پدر کرد این وصیت لیک تقدیر — ببادی بگسلد زنجیر تدبیر
بیک کس گفت یوسف آن فسانه — نهاد آنرا با اخوان در میانه
شنیدستی که هر سر کز دو بگذشت — باندک وقت در هر زبان گشت
حکیمی گفت کان دو جز دو لب نیست — کزان سر بگذرانیدن ادب نیست
بسا سر کز دو لب افتد به بیرون — درون صد دل آورا کند خون
چه خوش گفت آن نکوگوی نکوکار — که سر خواهی سلامت سر نگهدار
چو وحشی مرغ از قید قفس جست — دگر نتوان بدستان پای او بست
چو اخوان قصهٔ یوسف شنیدند — ز غصه پیرهن بر خود دریدند
که یارب چیست در خاطر پدر را — که نشناسد ز نفع خود ضرر را
نمیداند که از طفلی چه آید — که طفلی جز طفیلی را نشاید
بهر یک چند بر بافد دروغی — دهد زان گوهر خود را فروغی
خورد آن پیر مسکین زان فریبی — شود از صحبت آن ناشکیبی

کند قطع نکو پیوندی ما — برد مهر پدر فرزندی ما
پدر کرد از میان سربلندش — نیفتد این قدر چشمت پسندش
هوس دارد که ما از تیرگی پاک — بسجده پیش او افتیم بر خاک
نه تنها ما که مادر با پدر هم — نیابد جاه جوی این قدر هم
پدر را ما خریداریم نی او — پدر را ما هواداریم نی او
اگر روز است در صحرا شبانیم — وگر شب خانه‌اش را پاسبانیم
بر اعدا قوت بازویش از ماست — بر احباب آبروی رویش از ماست
بجز جبلت گری از وی چه دیدست — کز ینسان بر سر ما برگزیدست
بیا تا کار خود را چاره سازیم — بهر راهش توان آواره سازیم
چو با ما بر سر غمخوارگی نیست — دوای او بجز آوارگی نیست
بباید چاره سازی را میان بست — نرفته اختیار چاره از دست
چو خاری بردمد از شوربختی — بباید کند تا گشته درختی
بقصد چاره سازی عهد بستند — بعزم مشورت یکجا نشستند

مشاورت کردن برادران با یکدیگر که چه حیله سازند که یوسف علیه السلام را از پیش پدر دور اندازند

چو آید مشکلی پیش خردمند — گر آن مشکل فتد در کار او بند
کند عقل دگر با عقل خود یار — که تا در حل آن گردد مددگار
ز یک شمعش نگیرد نور خانه — فروزد شمع دیگر در میانه
ولی هست این سخن در راستینان — بصدر راستی بالانشینان
نه در کجرو حریفان کج‌اندیش — که گردد از دو کجرو کجروی بیش
چو مجلس ساختند اخوان یوسف — برای مشورت در شان یوسف
یکی گفت او ز حسرت خون ما ریخت — بخون ریزیش باید حیله انگیخت
ز دشمن ریز خون چون یافتی دست — که از دستش بخون ریزی توان رست
یکی گفت این نه بد نیت راهی — که اندیشیم قتل بیگناهی

قوله دیگر را با عقل خود کار راست بیان است ۱۲ قوله یکی گفت آه اوای یکی از یاران یوسف گفت که یوسف از تاسف ورشک خون ما ریخت این را قتل باید کرد ۱۲
قوله ز دشمن ریز خون آه ریز صیغهٔ امر است یعنی ای بریزد دست یعنی قدرت و قوت ۱۲

اگر ایشان جفا رانیم آخر	نه در کشتن مسلمانیم آخر
غرض زین بقعه بیرون بردن اوست	نه کشتن یا زدن یا مردن اوست
همان به کافگنیمش از پدر دور	بهائل وادئی محروم و مهجور
بیابانی درو جز دام و دونی	بجز روباه و گرگ از نیک و بد نی
نباشد همدم آب او جز اشک نومید	نباشد نان او جز قرص خورشید
نه در روی سایه غیر از شب تار	نه در وی بستری جز نشتر خار
چو پیچند اندر او آرام گیرد	بمرگ خویشتن بیشک بمیرد
نگردد تیغ ما رنگین بخونش	رهانیم از تیغ نیرنگ و فسونش
دگر یک گفت قتل دیگرست این	چه جای قتل از آن هم بدترست این
شنیدم زیر خنجر جان سپردن	به است از گرسنه یا تشنه مردن
صواب آنست کاندر دور و نزدیک	طلب داریم چاهی تنگ و تاریک
ز صد عزت و جاه افگنیمش	بصد خواری دران چاه افگنیمش
بود کانجا نشیند کاروانی	برآساید دران منزل زمانی
بچاه اندر کسی دلوی گذارد	بجای آب از آن چاهش برآرد
به فرزندیش گیرد یا غلامی	کند وز بردن وی تیز گامی
شود پیوند او زینجا بریده	بوی از ما گزندی نارسیده
چو گفت او قصه چاه پرآسیب	شدند آنان همه در چاه سرشیب
ز غور چاه مکر خود نه آگاه	همه بی ریسمان رفتند در چاه
گرفته با پدر در دل نفاقی	بدان تزویر کردند اتفاقی
وز آن پس رو بکار خود نهادند	بفردا وعده این کار دادند

رفتن برادران پیش پدر و درخواست کردن آنها که یوسف علیه السّلام را همراه خود جانب صحرا برند

خوش آن مردان که از خود رستگانند	به گنج بیخودی بنشستگانند
ز قید طبع و کید نفس پاکند	براه درد و کوی عشق خاکند

نه ز ایشان بر دل مردم غباری	نه از مردم بر ایشان هیچ باری
بنا سازی عالم سازگارند	بهر باری که آید بردبارند
چو شب خسپند بی کین و ستیزند	سحر ز انسان که می خسپند خیزند
حسدورزان یوسف بامدادان	بیکدیگر خرم طبع و شادان
زبان پر مهر و سینه کینه اندیش	چو گرگان روبهان و صورت میش
بدیدار پدر احرام بستند	بزانوی ادب پیشش نشستند
در زرق و تملق باز کردند	ز هر جای سخن آغاز کردند
بیان کردند هر نو و کهن را	رسانیدند تا اینجا سخن را
که از خانه ملامت خاست ما را	هوای رفتن صحراست ما را
اگر باشد اجازت قصد داریم	که فردا روز در صحرا گذاریم
برادر یوسف آن نور دو دیده	ز کم سالی بصحرا کم رسیده
چه باشد گرش با ما همراه سازی	بهمراهیش ما را سرفرازی
بکنج خانه مانده روز تا شب	فَارسله غدًا یَرتَع و یَلعَب
گهی با او ره صحرا نوردیم	گهی بر پشت و کوه و بیشه گردیم
گهی از گوسفندی شیر دوشیم	گهی شیرین و خندان شیر نوشیم
ز فرش سبزه بازی گاه سازیم	بسوی لاله زاری راه سازیم
ربائیم از سر لاله کلاهش	کنیم از فرق یوسف جلوه گاهش
زوه با لابیسان کبک داماں	میان سبزه سازیمش خرامان
بیک جا گله آهو چرانیم	ز یک سو گرگ را زهره درانیم
بود طبعش بدینها شاد گردد	ز اندوه وطن آزاد گردد
ز جد گرچه هزار اعجوبه سازی	نخندد طبع کودک جز ببازی
چو یعقوب این سخن بشنید ز ایشان	گریبان رضا پیچید ز ایشان
بگفتا بردن وی کی پسندم	کز آن گردد درون اندوه مندم
از آن ترسم کز و غافل نشینید	ز غفلت صورت حالش نه بینید
درین ویرانه دشت محنت انگیز	کهن گرگی برو دندان کند تیز

بدان نازک بدن دندان رسانند | تنش را بلکه جانم را وزانند
چو آن افسون گران آنرا شنیدند | فسون دیگر از نو در دمیدند
که ای فرمانده زینسان سست رائیم | که هر ده تن بگرگے در نیائیم
که گرگ ار شیر مردم خوار باشد | بچنگ ما چو روبه خوار باشد
چو زینسان کرد یعقوب این سخن گوش | ز عذر انگیختن گردید خاموش
بصحرا بردن یوسف رضا داد | بلا را در دیار خود صلا داد

بردن برادران یوسف را از پیش پدر و در چاه افگندن

فغان زین چرخ دولابی که هر روز | بچاهے افگند ماهی دل افروز
غزالے در ریاض جان چرنده | نهد در پنجهٔ گرگ درنده
چو یوسف را بدان گرگان سپردند | فلک گفتا که گرگان بره بردند
بچشمان پدر تا مے نمودند | ز یکدیگر بمهرش مے ربودند
گہے آن بر سر دوشش گرفتی | گه این تنگ اندر آغوشش گرفتی
چو پا بر دامن صحرا نهادند | بر و دست جفاکاری گشادند
ز دوشش مرحمت بارش فگندند | میان خاره و خارش فگندند
برهنه پا قدم بر خار مے زد | بگل از خار و خس مسمار میزد
فگنده کفش ره بر خار مے کرد | کف سیمین ز خاره پاره میکرد
کف پائی که مے بودش ز گل تنگ | ز خون در خاره و خار اگشت گلرنگ
چو ماندی پس ازان ده سخت پنجه | طپانچه کردیش رخسار رنجه
به تیغ قطع بادا آن دست کوتاه | که بر پنجه زند با پنجه ماه
چو رفتی پیش کردی زخم سیلے | قفایش چون رخ بدخواه نیلے
به قبضه از قفا و پشت دستی | که بیند آن قفا از وی شکستی
چو با ایشان شدی پهلو به پهلو | رسیدی مالش گوشش ز هر سو
کسے کان گوش را مالد بانگشت | جز انگشتش مبادا هیچ در مشت
بزاری هر کرا دامن کشیدی | به بیزاری گریبانش دریدی

بگریه هر کرا در پا فتادے | بخنده بر سر او پا نهادے
بناله هر کرا آواز کردے | نواهائے مخالف ساز کردے
چو شد نومید زیشان ناله برداشت | ز خون دیده بر گل لاله میکاشت
گہے در خون و گه در خاک می خفت | ز اندوه دل صد چاک میگفت
کجائی اے پدر آخر کجائی | ز حال من چنین غافل چرائی
بیا بنگر کنیزک زادگان را | ز راه عقل و دین افتادگان را
بیا بنگر مرا تا در چه حالم | بدست این حسودان پایمالم
عزیز خویش را خود خوار کردی | بدست دشمنان افگار کردی
مرا در چنگ بے مهران فگندی | غزالی در کف گرگان فگندی
که با کام دلت در دل چه دارند | حق الطاف تو چون مے گذارند
گلے کز روضهٔ جانت دمیدست | بر و باران احسانت چکیدست
چنان از تشنگی بیتاب مانده | که نے رنگ اندرونی آب مانده
نهال ناز پرورد بهشتی | که در بستان سرائے عمر کشتی
چنان از باد جور افتاد بر خاک | کز و جوید بلندی خار و خاشاک
مهی کز وے شبت را نور بودے | ز ظلمتهائے دوران دور بودے
رسیدش از فلک زانسان وبالے | که جوید لمعهٔ نور از هلالے
بدینسان بود حالش تا سه فرسنگ | از و صلح و ازان سنگین دلان جنگ
از و نرمی و زایشان سخت روئے | از و گرمی و زایشان سرد گوئے
که ناگه بر سر چاهے رسیدند | ز رفتن بر لب چاه آرمیدند
چهے چون گور ظالم تنگ و تیره | ز تاریکیش چشم عقل خیره
لب او چون دهان اژدهائے | پے قوت از برون مردم ربائے
درونش چون درون مردم آزار | برائے مردم آزارے پر از مار
بدان نقطهٔ اندوه دورش | برون از طاقت اندیشه غورش
محیطش پر کدورت مرکزش دور | هوایش پر عفونت چشمه اش شور
نفس زن گر در و یکدم نشستے | نفس را بر نفس زن راه بستے

چو ایشان دفع آن گل چهره مه را / پسندیدند آن بی بهره چه را
دگر بار از جفاشان داد برگشت / بنوعی ناله و فریاد برداشت
اگر آن سنگ را معلوم گشتی / ز شورش نرم تر از موم گشتی
ولی آن ساز تیز آهنگ تر شد / دل چون سنگ ایشان سنگ تر شد
چه گویم کز جفا ایشان چه کردند / دلم ندهد گواهی آنچه کردند
بر آن ساعد که گر بودی زبدی / حریر خلد از آن آزار دیدی
رسن بستند از موی بز و میش / بر و شد هر سر موئی یکی نیش
میانش را که بودی موی مانند / به پشمین ریسمان دادند پیوند
کشیدند از بدن پیراهن او / چو گل از غنچه عریان شد تن او
بقد خود بریدند از ملامت / لباسی تا بدامان قیامت
فرود آویختند انگه بچاهش / در آب انداختند از نیمه راهش
ز خوبی بود خورشید جهانتاب / فگندش چرخ چون خورشید در آب
برون از آب در چه بود سنگی / نشیمن ساخت آنرا بی درنگی
چه دولت یافت آخر بنگر آن سنگ / که کان گوهری شد بس گران سنگ
ز لعل خوشگوار و شکر آئین / شد آن شورابه همچون شهد شیرین
شد از نور رخش آن چاه روشن / چو شب روی زمین از ماه روشن
شمیم گیسوان عطرسایش / عفونت را برون برد از هوایش
ز نور طلعت آن برگزیده / سوی سوراخ دیگر شد خزنده
به تعویذ اندرش پیراهنی بود / که جدش را ز آتش ایمنی بود
فرستادش با براهیم رضوان / از آن رو شد بر او آتش گلستان
رسید از سدره جبرائیل امین زود / ز بازوی وی آن تعویذ بکشود
برون آورد از انجا پیرهن را / بدان پوشید آن پاکیزه تن را
از آن پس گفت ای مهجور غمناک / بپایانت برساند ایزد پاک
که روزی این خیانت پیشگان را / گروه ناصواب اندیشگان را
ز تو دل ریش تر پیشت رسانم / فگنده پیش سر پیشت رسانم

بر ایشان این جفاها را شماری / وز ایشان حال خود پوشیده داری
تو دانی مو بمو ایشان کیانند / سر موئی ترا ایشان ندانند
ز جبرئیل این سخن یوسف چو بشنود / ز رنج و محنت اخوان برآسود
نمود آن تخته سنگین تخت گاهی / نشست آنجا چو نیکوبخت شاهی
به تسکین دادن جان حزینش / ندیم خاص شد روح الامینش

باز آمدن اخوان یوسف نزد پدر و از مکر خود نام گرگان گرفتن

چو یوسف را بچاه انداختندش / چه تاریک منزل ساختندش
به پیراهن که از وی برکشیدند / مصالح غیر ازین دیگر ندیدند
که از خون دروغش رنگ سازند / به نزدیک پدر نیرنگ سازند
بکشتند از پی آن گوسپندی / گرفتند از تن او قطره چندی
بخون گوسفندش رنگ کردند / شبانه بعد از آن آهنگ کردند
بنزدیک پدر هر یک نشستند / بگرد مه چو هاله حلقه بستند
گشاده پیر چشم خویشتن را / ندید آن نوجوان سیم تن را
ندیده نور دیده پیش دیده / بسوز و درد آهی برکشیده
بگفتا یوسف مه روی من کو / سنان مژگان کمان ابروی من کو
قرارم همره او رفت و جانم / به هجرش همرهم با درد و هم غم
بامید قدومش چشم در راه / بماندم کاید آن رخشان تر از ماه
کشیدم با لقایش انتظاری / زده از تیغ هجرم زخم کاری
به تلبیس آن همه گشتند گریان / بگفتند ای پدر زای ماه تابان
پی آسایش آن نیکبختی / بیاسودیم در پای درختی
درختی دلکش و هم سایه گستر / هوا در سایه او روح پرور
نموده در ته او سایه نور / بهم آمیخته چون مشک و کافور
بزیر آن ز تابش آفتابی / شدیم آسوده چون تشنه ز آبی

پس انگه شد هوای صید ما را   هوای صید کرده قید ما را
متاع خویش یوسف را نشاندیم   وز انجا اسپ سوی صید راندیم
چو مایان را هوای صید برده   متاع یوسفم را گرگ خورده
گرت باور نیفتد می توانیم   برین دعوی گواهی بگذرانیم
کشیدند از بغل پیراهن آنماه   زخون آلوده ولی پاره ناگاه
به پیش پیر کنعانی نهادند   دلیل از راست قولی خویش دادند
که این بشناس وین پیراهن اوست   شده گلرنگ از خون تن اوست
بدین کاری که پیراهن دلیل است   رضای آن خداوند جلیل است
چو یعقوب این سخن در گوش خود کرد   وداع جان و عقل و هوش خود کرد
به بیهوشی ز بیهوشی در آمد   دو چشم او بخون جوشی در آمد
گهی بیهوش و گه هوشیار میشد   گهی بر زیست خود بیزار میشد
بلای جان مشتاقان فراق است   فراق دوستان مالا یطاق است
بسا عاشق براه آشنائی   شده مقتول از تیغ جدائی
شنیدم این سخن از عاشق زار   که دوری به ز جان اما نه از یار
فغان گریه ها بسیار کرده   فراق یوسف او را کار کرده
بگفتندش مکن گریه ضرر هست   که گریه دافع نور بصر هست
بگفتا دیده بهر دیدن یار   بود خوشتر دگر نه نیست در کار
پی دیدار جانان دیده خوشتر   ولی بی روی جانان کور بهتر
بفرزندان زبان طعنه بگشاد   که از دست شما بیداد فریاد
چرا او را ز پیش من ربودید   چو بردید حامی و حافظ نبودید
ندانستم که تنها می گذارید   غزال من به گرگان می سپارید
دریغا حسرتا بر اینچنین رای   زدم تیشه بدست خویش در پای
غزال خود به گرگان چون سپردم   بنادانی چرا این زهر خوردم
به پیراهن تفحص کرد دیده   نه جائی پاره نی جائی دریده
بگرگان اشک چون گوهر همی سفت   به پیراهن نظر میکرد و میگفت

چگونه گرگ یوسف خوار بوده   که یوسف خورده و پیراهن نسوده
عجب از قتل مجروح دونیم است   که خود دونیم و پیراهن سلیم است
نشاید گفتن ایشان دروغی   نمی بینم بقول ایشان فروغی
چو لغزش دید در گفتار آنها   برای امتحان کار آنها
طلب فرمود گرگان را ز صحرا   بپرسیده که خورد آن را ز صحرا
که آن نور دو چشمم را که برده   دل و جانم جگر گوشم که خورده
چه بیداد است این بر من دلریش   که شد پیدا ز گرگ کوته اندیش
بحیرت آمده گفتند گرگان   که ای روشن گهر مهتر بزرگان
اگر مین یوسفت را دیده باشم   بعهد و دیده وه نادیده باشم
چه تهمت می نهی بر ما غریبان   بگفت جاهلان و بی نصیبان
چو از گرگان شنید این عهد یعقوب   بدل دانست کو جا هست محبوب
بجهت او را خداوند نگهدار   ز تلبیس زمانه خویش و اغیار
زهجر دوست کرده گریه آغاز   شده دلدار با او گریه پرواز
چو از حسن و جمالش یاد کردی   فغان و ناله بی تعداد کردی
گهی از خویشتن بیگانه گشتی   گهی فرزانه گهی دیوانه گشتی
بدینسان مدتی کردند بسرش   که آمد بوی پیراهن ز مصرش

رسیدن کاروان بر سر چاه و بدر آوردن یوسف علیه السلام مثل ماه

بنام ایزد چه فرخ کاروانی   کز ایشان آب جویان کاروانی
چو دلوی برکشد ناگه ز چاهی   شود طالع ز برج دلو ماهی
سه روز آن ماه در چه بود تا شب   چو ماه نخشب اندر چاه نخشب
چو چارم روز ازین فیروزه خرگاه   برآمد یوسف گم گشته از چاه
زدند این کاروانی رخت بسته   بعزم مصر با بخت خجسته
زراه افتاده و در آنجا فتادند   پی آسودگی محمل گشادند

خوش آن گمره که ره آرد بجائی
که باشد همچو یوسف رهنمائی

بگرد چاه منزل گاه کردند
بقصد آب رو در چاه کردند

نخست آمد سعادت مند مردے
بسوئے آب چون ره نوردے

بتاریکی چاه آن خضر سیما
فرود آویخت دلو آب پیما

بیوسف گفت جبرئیل امین خیز
زلالِ رحمتی بر تشنگان ریز

نشین در دلو چون خورشید تابان
ز مغرب سوئے مشرق شو شتابان

کنارِ چاه را دور افق کن
افق را باز نورانی تتق کن

ز رویت پرتوے بر عالم افگن
جهان را از سر نو ساز روشن

روان یوسف ز سنگِ چاه برجست
چو آب چشمه اندر دلو بنشست

کشیدند آن دلو را مردِ توانا
بقدر وزن دلو آب دانا

بگفت امروز دلو ما گران ست
یقین چیزے بجز آب اندر آن ست

چو آن ماهِ جهان آرا بر آمد
ز جانش بانگ یا بشرای بر آمد

بشارت کز چنین تاریک چاهے
بر آمد بس جهان افروز ماهے

وران صحرا گلے بشگفت او را
ولے از دیگران بنهفت او را

نهانی جانبِ منزل گهش برد
بیارانِ خودش پوشیده بسپرد

بلے چون نیک بختی گنج یابد
اگر پنهان ندارد رنج یابد

حسودان همدران نزدیک بودند
ز حالِ او تفحص مے نمودند

همے بردند دائم انتظارش
که تا خود چون شود انجام کارش

ز حالِ کاروان آگاه گشتند
خبر جویان بگرد چاه گشتند

نهان کردند یوسف را ندائے
برون نامد ز چاه الا صدائے

بسوئے کاروان کردند آهنگ
که تا آرند یوسف را فرا چنگ

پس از جدِّ تمام و جهدِ بسیار
میانِ کاروان آمد پدیدار

گرفتندش که ما را بنده است این
سر از طوق وفا تابنده است این

بکار و خدمت آمد سست پیوند
ره گریختن گیرد بهر چند

ز نیکو بندگی فارغ نهادست
فروشیمش اگرچه خانه زادست

چو گبر و بنده بد بندگی پیش
ز نیکوئی کند بد بندگی بیش

به آن باشد که بفروشی بهیچش
نداری از بدی در تاب و پیچش

گر اصلاحش ازین پس مے بکوشیم
بهر قیمت که باشد مے فروشیم

جوانمردی که از چه بر کشیدش
باندک قیمتے زایشان خریدش

بمالک بود مشهور آن جوانمرد
بفلس چند مملوکِ خودش کرد

وزان پس کاروان محمل ببستند
بقصدِ مصر در محمل نشستند

زیانکاران که جنس جان فروشند
چنان جنسے چنین ارزان فروشند

خراجِ مصر یک دیدار از وے
متاعِ جان بیک گفتار از وے

ولے این نرخ را یعقوب داند
زلیخا این خریداری تواند

دهد گنج سعادت تا خرمند
ستانند زو کشیده درہمے چند

رسانیدن مالک یوسف را در حوالی مصر و فرستادن پادشاه عزیز را باستقبال

چو مالک را برون از دست رنجے
فروشد پا ازان سودا بگنجے

غمے آمد بروئے آن دل آرائے
وزان ره بر زمین از شادیش پائے

ها بویش جان همے پرورد و میرفت
دو منزل را یکے میکرد و میرفت

بمصر آمد چو نزدیک از رهِ دور
میانِ مصریان شد قصه مشهور

که آمد مالک اینک از سفر باز
بعبرانی غلامی گشته دمساز

غلامی نے که رخشان آفتابی
بدار الملکِ گیتی کامیابی

بر اوجِ نیکوے تابنده ماهی
بملکِ دلبرے فرخنده شاهی

ندیده با هزاران دیده افلاک
چو او نقشے بصورت خانهٔ خاک

چو شاهِ مصر این آوازه بشنید
ازین غیرت بسے بر خویش پیچید

که خاکِ مصر بستانِ جمالست
به از گلهائے این بستان محالست

گلے کز روضهٔ فردوس خیزد
ز شرمِ روئے شان بر خاک ریزد

عزیز مصر را گفتا روان شو
باستقبال سوے کاروان شو

بچشمِ خود ببین آن ماهرو را
بیاور خود بدین درگاه او را

[illegible]

عزیز مصر ره در کاروان کرد | نظر در روی آن آرام جان کرد
چنانش دید او از خود ربودش | که بیخود خواست تا آرد سجودش
ولی یوسف سرش از خاک برداشت | به پیش روی خویشتن سجده نگذاشت
که سر جز پیش آن کس خم مبادت | که بر گردن ز سر منت نهادت
عزیز آنگه ز مالک شد طلبگار | کش آرد تا در شاه جهاندار
بگفتا زاهدان فکری ندارم | ولی از لطف تو امیدوارم
که ما را این زمان معذور داری | به آسایش درین منزل گذاری
بود روزی سه چار آسوده گردیم | که از رنج سفر بیخواب و خوردیم
غبار از روی و چرک از تن بشوئیم | به تن پاکیزه سوئے شاه پوئیم
عزیز مصر چون این نکته بشنید | بخدمتگاری شه باز گردید
بشاه از حسن یوسف شمه گفت | بغیرت ساخت جان شاه را جفت
اشارت کرد کز خوبان هزاران | بدار الملک خوبی شهریاران
همه زرین کله بنهاده بر سر | همه زرکش قبا پوشیده در بر
کمرهائے مرصع بر میان شان | بخنده در شکرریزی دهان شان
چو گل از گلبن خوبی بچینند | ز گلرویان مصری برگزینند
که چون آرند یوسف را ببازار | کنندش عرض بر چشم خریدار
کشند ایشان بدین شکل و شمائل | بجلوه داریش صف در مقابل
شود از خود بود مهر جهان گرد | ازین آتش رخان بازار او سرد

آب نیل در آمدن یوسف و غبار سفر شستن و بر هودج اعلی نشستن

بچارم روز هم عهد یوسف خور | چو زد از ساحل نیل فلک سر
بیوسف گفت مالک کای دلارای | تو همچون خور کنار نیل کن جای
ز خود کن گرد ره را شست و شوئے | ز خاکت نیل را ده آبروئے
بحکم مالک آن خورشید تابان | بسوئے نیل شد حالی شتابان
بزیر پیرهن برد از برون دست | سمن را پردهٔ نیلوفری بست

کلاه زرفشان از فرق بنهاد | ز زرین بیضه خور را زاغ شب زاد
کشید آنگه چنان پیراهن از فرق | که جیبش غرب مه شد دامنش شرق
نمود آن دوش و بر از عطف دامن | چنان کز دور گردون صبح روشن
ازار نیلگون بسته به تعجیل | چو سیمین سرو آمد بر لب نیل
ز چرخ نیلگون برخاست فریاد | که شد مصر از قدوم آن مه آباد
بجائے نیل من بودی چه بودی | ز پابوسش من آسودی چه بودی
بران شد خور که خود را افگند پیش | برو در نیل ریزد چشمهٔ خویش
نه بیند چشمهٔ خود چون سزایش | طفیل نیل شوید دست و پایش
بدریا پا نهاده سوئے ساحل | چو مه در برج آبی کرد منزل
بطلعت بود خورشید جهانتاب | چو نیلوفر فرو رفت اندران آب
تنش در آب چون عریان در آمد | به تن آب روان را جان در آمد
گشاد از هم مسلسل گیسوان را | بپا زنجیر بست آب روان را
مهیا ساخت بهر صید خواهی | معنبر دامی از مه تا بماهی
گهی میریخت آب از دست بر سر | ز پروین ماه را می بست زیور
گهی میداد از کف مالش گل | به پنجه شانه می زد شاخ سنبل
چو گرد از روی و چرک از تن فروشست | چو سروی از کنار نیل برجست
ز منظر شد از مالک پیرهن خواست | بجلباب سمن گل را بیاراست
کشید آنگه بر دیبائے زرکش | بچندین نقشهائے خوش منقش
بزرین تاج مه را قدر بشکست | کمربند مرصع بر میان بست
فرو آویخت زلفین دلاویز | هوای مصر زان شد عنبر آمیز
بدان خوبیش در هودج نشاندند | بقصد قصر شاه محمل براندند
نمود از قصر بیرون تختگاهی | که شاه آنجا کشیدی رخت گاهی
به پیشش خیل خوبان صف کشیدند | پی دیدار یوسف آرمیدند
فراز تخت هودج را نهادند | جهانی چشم بر هودج کشادند
قضا را بود ز ابر تیره آن روز | نهفته آفتاب عالم افروز

[illegible]

به یوسف گفت مالک کای دلارای　ز هودج نه به سوی تختگه پای
تو خورشیدی ز عارض پرده بگشای　ز نور خویش عالم را بیارای
چو یوسف کار هودج را بپرداخت　چو خور بر چشم مردم پرتو انداخت
گمان شد ناظران را کافتابیست　که طالع گشته از نیلی سحابیست
نظر کردند در مهر جهانتاب　بدانستند کز وی نیست این تاب
هنوز او در پس ابر است مستور　ز روی یوسف است این تابش نور
ز حیرت کف زنان اهل نظاره　فغان برداشتند از هر کناره
که یارب کیست این فرخنده اختر　که هم ماه است ازان شرمنده هم خور
بتان مصر سر در پیش ماندند　ز لوح حسن حرف نسخ خویش خواندند
بلی هر جا بود مهر آشکارا　سها را جز نهان بودن چه چارا

رسیدن زلیخا بدرگاه پادشاه و سبب ازدحام پرسیدن و جمال یوسف دیدن

زلیخا بود ازین صورت تهی دل　گذر تا یوسف آمد یک دو منزل
ولی جانش ازین معنی خبر داشت　ز داغ عشق نوی در جگر داشت
نمیدانست کاین شوق از کجا خاست　به حیله سازیش تسکین همیجواست
بصحرا شد برون تا زان بهانه　ز دل بیرون دهد اندوه خانه
نشستی چند روز آنجا بسر برد　وزان محنت بسی دندان بیفشرد
گرفت اسباب عیش و خرمی پیش　ولی هر لحظه شد اندوه او بیش
چو در صحرا نخرمن میلش افتاد　دگر باره بخانه میلش افتاد
به پشت بارگی هودج نشین شد　بمنزل گاه خود خلوت گزین شد
اگرچه روی در منزل گهش بود　نظر بر ساحت قصر شهش بود
چو دید آن انجمن گفت اینچه غوغاست　که گوئی رستخیز از مصر برخاست
یکی گفتش این پی فرخنده نامیست　بساط عرض کنعانی غلامیست
غلامی نی که رخشان آفتابی　بدار الملک خوبی کامیابی
زلیخا دامن هودج برانداخت　چو چشمش بر غلام افتاد بشناخت

برآمد از دلش بیخود فریادی　ز فریادی که زد بیخود بیفتاد
روانش هودج کشان هودج براندند　بخلوتخانهٔ خاصش رسانیدند
چو شد منزل گهش آن خلوت راز　ز حال بیخودی آمد بخود باز
ازو پرسید دایه کای دل افروز　چرا کردی فغان از جان پر سوز
لب شیرین بافغان چون گشادی　بدان تلخی چرا بیخود فتادی
بگفت ای مهربان مادر چه گویم　که گردد آفت من هرچه گویم
بود آن مجمع غلامی را که دیدی　ز اهل مصر وصف او شنیدی
ز عالم قبله گاه جان من اوست　فدایش جان من جانان من اوست
بخوابم روی زیبا وی نمودست　شکیب از جان شیدای ربودست
به تن دورم بدل در تاب از ویم　ز دیده غرق خون تاب از ویم
درین منزل ز سودایش فتادم　بدین شهر از تمنایش فتادم
مرا از خان و مان آواره او ساخت　درین آوارگی بیچاره او ساخت
بهر محنت که دیدی چند سالم　که بود از راحت صحبتی ملالم
همه از آرزوی روی او بود　ز شوق قامت دلجوی او بود
ز کوه افزون بود بار من امروز　ندانم چون شود کار من امروز
به مسکن شاه ایوان که گردد　برخ شمع شبستان که گردد
کدامین دیده گردد روشن از وی　کدامین خانه گردد گلشن از وی
کرا یابد از لب جان بخش او کام　که گیرد در پناه سروش آرام
کمند جعد مشکینش کرا فد　ز وصل نخل سیمینش کلافد
کرا بازو حاصل خود در بهایش　که سازد کحل دیده خاک پایش
مرا آیه گردد ازوی حال یا نی　رسد و ستم بدین اقبال یا نی
چو دایه آتش او دید کز چیست　چو شمع از آتش او زار بگریست
بگفت ای شمع سوز خود نهان دار　غم شب رنج روز خود نهان دار
صبوری پیشه کن ای روزگاری　مکن جز صبر نیز امروز کاری
بود کز صبر امیدت برآید　ز ابر تیره خورشیدت برآید

بغرض بیع آمدن یوسف و خریدن زلیخا او را بقیمت دو چند

چه خوش وقتی و خرم روزگاری — که یاری برخورد از وصل یاری
برافروزد چراغ آشنائی — رهائی یابد از داغ جدائی
چو یوسف شد بخوبی گرم بازار — شدندش مصریان یکسر خریدار
بهر چیزی که هر کس دسترس داشت — وران بازار بیع او هوس داشت
شنیدم کز غمش زالی برآشفت — تنیده ریسمانی چند و میگفت
همینم بس گرچه من کاسد قماشم — که در سلک خریدارانش باشم
منادی بانگ میزد از چپ و راست — که میخواهد غلامی بی کم و کاست
رخ او مطلع صبح صباحت — لب او گوهر کان ملاحت
زسیمای صلاحش چهره پرنور — ز اخلاق کرامش سینه معمور
نیارد بر زبان جز راستی هیچ — نباشد در کلام او خم و پیچ
یکی شد زان میانه اول کار — بیک بدره زر سرخش خریدار
از آن بدره که چون خواهی شمارش — بیابی از درست زر هزارش
خریداران دیگر نرخش راندند — بمنزل گاه صد بدره رساندند
بر آن افزود دولتمند دیگر — بقدر وزن یوسف مشک اذفر
بر آن دانائی دیگر ساخت افزون — بوزنش لعل ناب و در مکنون
بدینسان قانون ترقی می نمودند — ز انواع نفائس می فزودند
زلیخا گشت زین معنی خبردار — مضاعف ساخت آنها را بیکبار
خریداران دیگر لب به بستند — پس زانوی نومیدی نشستند
عزیز مصر را گفت ای نکورای — برو بر مالک این قیمت به پیمای
بگفتا آنچه من دارم دفینه — ز مشک و گوهر و زر در خزینه
بیک نیمه بهایش در نیاید — ادای او تمام از من کی آید
زلیخا داشت درجی پر ز گوهر — نه درجی بلکه برجی پر ز اختر
بهای هر گهر زان درج مکنون — خراج مصر بودی بلکه افزون

قوله بهای گهر ... خراج بالفتح بمعنی محصول زمین

بگفتا کین گهرها در بهایش — بده ای گوهر جانم فدایش
عزیز آورد باز از نو بهانه — که دارد میل او شاه زمانه
که در خیل وی این پاکیزه دامان — بود سر دفتر دیگر غلامان
بگفتا رو سوی شاه جهاندار — حق خدمتگزاری را بجا آر
بگو بر دل جز این بندی ندارم — که پیش دیده فرزندی ندارم
سرافرازی بده زین احترامم — که آید زیر فرمان این غلامم
ببرج اختر تابنده باشد — مرا فرزند و شه را بنده باشد
عزیز آمد بفرمان زلیخا — بگفت این قصه را با شاه والا
چو شاه این نکته سنجیده بشنید — ز بذل التماسش سر نه پیچید
اجازت داد تا حالی خریدش — ز مهر دل بفرزندی گزیدش
بسوی خانه بردش خرم و شاد — زلیخا شد ز بند محنت آزاد
بهر گامش گهر شادی همی سفت — دو چشم خود همی مالید و میگفت
که بیدار است یارب یا بخواب است — که جان من ز جانان کامیاب است
شبم را صبح فیروزی برآمد — غم و رنج شمار روزی سرآمد
شدم با نازنین خویش همراز — سزد اکنون که بر گردون کنم ناز
درین محنت سرای غم چو من کیست — پس از پژمردگی خرم چو من کیست
چه بودم ماهیئی در ماتم آب — طپان بر ریگ تفسان از غم آب
درآمد سیلی از ابر کرامت — بدریا برد از ریگم سلامت
که بودم گمرهی در ظلمت شب — رسیده جان ز گمراهیم بر لب
برآمد از افق تابنده ماهی — بکوی دولتم بنمود راهی
که بودم خفته بر بستر مرگ — خلیده در رگ جان نشتر مرگ
درآمد ناگهان خضر از در من — بآب زندگی شد یاور من
بحمدالله که دولت یاریم کرد — زمانه ترک جان آزاریم کرد
هزاران جان فدای آن نکوکار — که آورد این چنین نقدی ببازار
ز غم گر حقهٔ گوهر شکستم — چو آمد معدن گوهر بدستم

به پیشش نقد جان گوهر چه باشد / طفیل دوست باشد هرچه باشد
جمادی چند دادم جان خریدم / بنام ایزد عجب ارزان خریدم
کسے از نقد خود آنکس بهره بیند / که عیسی را بهر خرمهره چیند
اگر خرمهره را پدرود کردم / چو عیسی زان من شد سود کردم
بشغل فکرت این اسرار مے بیخت / سرشک از چشم گوهربار میریخت
گہے در روی یوسف لال مے بود / ز داغ هجر فارغبال مے بود
گہ از هجر گذشته یاد می کرد / بوصلش خاطر خود شاد می کرد

داستان دختر بازغه از نسل عادیان که غائبانه بجمال یوسف عاشق شده و دران آئینه دیدار جمال حقیقت دیده از مجازی بحقیقی رسیده

نه تنها عشق از دیدار خیزد / بسا کین دولت از گفتار خیزد
درآید جلوهٔ حسن از در گوش / ز جان آرام برباید ز دل هوش
ندارد بیش ازین دلالهٔ کارے / که گوید قصهٔ زیبا نگارے
ز دیدن هیچ اثرے درمیانه / کند عاشق کسان را غائبانه
بملک مصر زیبا دخترے بود / که نسل عادیان سروے بود
ز وه درج عقیق خنده پر دُر / ز شکر خندهٔ او مصر از شکر پر
ز بس شیرین که شکر خندهٔ او بود / دل تنگ شکر اندر خند او بود
چو شکر ریختے از لعل خندان / شکر انگشت گزیدے بدندان
تنگ شکر بود از دهانش با دل تنگ / نبات از رشک لعلش شیشه بر سنگ
چو در لطف از نباتش لب فرو شد / نبات اندر دل شیشه گره شد
نبات ارچند دادی شیشه را دل / نمیشد با لب لعلش مقابل
نبود ایمن ز لعل مے پرستش / که با آں پر دلے آمد شکستش
جهان را فتنه بود آں غیرت حور / ز شیرین شکر او مصر پر شور
سران ملک در سوداش بودند / بتان شهر ناپرواش بودند

... پرداخت اسامان و فراقت را نیز گویند ۱۲ و اگر ناپروا بنون خوانند یعنی ناشکیبا باید گفت و اگر باپروا بیای موحده خوانند یعنی راغب و مائل باشد و در بعضے ... سر در باشر آمده والله اعلم ۱۲ منه

ولے هر چرخ سوده افسر او / بهر کس در نمے آمد سر او
ز عز و مال و استغنای جاهش / نمے افتاد سوئے کس نگاهش
حدیث یوسف و وصفش چو بشنید / بماه روی او مهرش بجنبید
چو شد گفت و شنید او بپایے / شد آن اندیشه محکم در دل وے
بدیدن میلش افتاد از شنیدن / بلے باشد شنیدن تخم دیدن
نصاب قیمتش معلوم خود ساخت / ز ترتیب نصابش دل بپرداخت
هزار اشتر همه پاکیزه گوهر / پر از دیبا و مشک و گوهر و زر
ز انواع نفائس هرچه بودش / که دادن در بها لائق نمودش
مرتب کرد و راه مصر برداشت / بمخزن از خزائن هیچ نگذاشت
فتاد از مقدمش آوازه در مصر / برآمد هایٔ و هوئے تا به در مصر
بمصر آمد سرش در راه یوسف / خبر پرسان ز جولانگاه یوسف
چو از جولانگه یوسف خبر یافت / دل خرم بسوی او عنان تافت
جمالے دید بیش از حد ادراک / چو جان ز آلودگی آب و گل پاک
بگیتی مثل او نادیده هرگز / ز کس مانند او نشنیده هرگز
نخست از دیدن او بیخود افتاد / ز ذوق بیخودی گشت از خود آزاد
وزان پس هستی هشیاری آورد / ز خواب غفلتش بیداری آورد
زبان بکشاد و پرسش کرد آغاز / جواهر جست ازان گنجینهٔ راز
بگفت اے از تو کار نیکوی راست / بدین خوبی جمالت را که آراست
که لامع ساخت خورشید جبینت / که آمد خرمن مه خوشه چینت
کدامین خامه زن نقش تو پرداخت / کدامین باغبان سرو تو افراخت
که زد پرگار طاق ابروت را / که داد این تاب بند گیسوت را
گل سیراب تو آب از کجا خورد / بدین آبش درین بستان که آورد
بسروت خوب رفتاری که آموخت / بلعلت نغز گفتاری که آموخت
بسر روی تو لوح خامهٔ کیست / بسر زلف تو حرف نامهٔ کیست
که بینا نرگست را چشم بکشاد / ز خواب مستی بیداریش داد

که بر دُرجِ دُرت زد قفل یاقوت — که دل را قوت آمد روح را قوت
که کند در زنخداں چاهِ غبغب — که زآبِ زندگی کرده لبالب
که خالِ عنبرینت زد بر عِذار — نشیمن ساخت زاغے را بگلزار
چو یوسف ایں سخنها کرد از و گوش — غذائے جاں فشاند از چشمۂ نوش
بگفتا صنعتِ آں صانعم بیں — که از بحرش برشحی قانعم من
فلک یک نقطه از کلکِ کمالش — جهاں یک غنچه از باغِ جمالش
ز نورِ حکمتش خورشید تابی — ز بحرِ قدرتش گردوں حبابی
جمالے بود پاک از تهمتِ عیب — نهفته در حجابِ پردۂ غیب
ز ذراتِ جهاں آئینها ساخت — ز روئے خود بهر یک عکس انداخت
بچشمِ تیز بینت هرچه نیکوست — چو نیکو بنگری عکسِ رخِ اوست
چو دیدی عکس سوئے اصل بشتاب — که پیشِ اصل نبود عکس را تاب
معاذ الله ز اصل ار دور مانی — چو عکس آخر شود بے نور مانی
نباشد عکس را چنداں بقائے — ندارد رنگِ گل چنداں وفائے
بقا خواهی بروئے اصل بنگر — وفا جوئی بسوئے اصل بنگر
غمِ چیزے رگِ جاں را خراشد — که گاہے باشد و گاہے نباشد
چو دانا دختر ایں اسرار بشنید — بساطِ عشقِ یوسف در نوردید
بیوسف گفت چوں وصفت شنیدم — بدل داغِ تمنایت کشیدم
گرفتم پیش راهِ آرزویت — ز سر پا ساختم در جستجویت
چو دیدم روئے تو افتادم از پاے — بجاں دادن بپایت زدم راے
ولے چوں گوهرِ اسرار سفتی — نشاں زاں منبعِ انوار گفتی
بتحقیقِ سخن بشگافتی موے — مرا از مهرِ خود بر تافتی روے
حجاب از روئے امیدم کشودی — ز ذره ره بخورشیدم نمودی
کنوں بر من درِ ایں راز باز است — که با تو عشق ورزیدن مجاز است
چو باشد بر حقیقت چشم بازم — به افتد ترکِ سودائے مجازم
جزاک الله که چشمم باز کردی — مرا با جانِ جاں همراز کردی

ز مهرِ غیر بگسستی دلِ من — حریمِ وصل کردی منزلِ من
اگر هر موئے من گردد زبانے — ز تو رانم بهر یک داستانے
نیارم گوهرِ شکرِ تو سفتن — سرِ موئے ز احسانِ تو گفتن
پس آنگه کرد پدرودی و رفت — برست از مایۂ سودی و رفت
بنا کرد از پسِ رفتن بتعجیل — عبادت خانۂ بر ساحلِ نیل
ولے از ملک و مال و عالم آزاد — بمسکینان و محتاجاں صلا داد
که ملک و مالِ وے تاراج کردند — بقوتِ یک شبش محتاج کردند
بجائے تاج از گوهر مرصع — قناعت کرد با فرسوده مقنع
بجائے بستنِ زریں عصابه — بسر بربست پشمیں پاتابه
تنِ خود ز اطلس و اکسوں بپرداخت — لباس آئینه آسا از نمد ساخت
بدستِ وے ز گوهر دار یاره — سفالیں سبحه آمد در شماره
بکنجِ آں عبادت خانه ره کرد — ز عالم روے در محراب گه کرد
ز گلخن دامنِ خاکستر آورد — بجائے بسترِ سنجاب گسترد
ز خارا زیرِ سر بنهاد بالش — در آمد گیتی از وردش بنالش
ور آں معبد بسر مے برد تا بود — بطاعت پائے مے فشرد تا بود
چو در طاعتگری عمرش سر آمد — بجاں دادن چو مرداں خوش بر آمد
نه پنداری که جاں را رائگاں داد — فروغِ روئے جاناں دید و جاں داد
ولا مردانگی زاں زن بیاموز — بماتم شیوۂ شیون بیاموز
جگرِ خود خور اگر ایں غم نداری — بکن ماتم اگر ماتم نداری
بسر شد عمر در صورت پرستی — ومے ز اندیشۂ صورت نرستی
بهر دم حسنِ صورت را زوال است — ز حالی هر زماں گرداں بحال است
بزن هر دم قدم بر سنگلاخے — ز شاخے هر زماں منشیں بشاخے
نشیمن برتر از کون و مکاں گیر — فرازِ کاخِ معنی آشیاں گیر
بود معنی یکے صورت هزاراں — مجو جمعیت از صورت شماراں
پریشانی بود هر جا شمار است — بوزاں رو در یکے کردن حصار است

۱۲ اشارت بسوی غمِ عشقِ حقیقی است و ضمیر این ماتم ۱۲ قوله بزن هر دم آهنگلاخ یعنی زمین سنگستان ۱۲ قوله یعنی چون انسان در کار امور متشتت افتاد پریشان شد و حفاظت و سلامت در وحدت است ۱۲

[illegible]

چو تابِ حملهٔ دشمن نیاری / به آن کز جنگ او باشی حصاری

ترتیب کردن زلیخا اسبابِ فراغتِ یوسف و خدمتگاری نمودن یوسف

چو دولت گیر شد دامِ زلیخا / فلک زد سکه بر نامِ زلیخا
نظر از آرزوهای جهان بست / بخدمتگاری یوسف میان بست
ز زرکش جامه‌های خز و دیبا / بقدش همچو قدش چست و زیبا
ز دستی تاجها زرین کمرها / مرصع هر یک از رخشان گهرها
چو روز و سال هر یک سی صد و شصت / مهیا کرد و فارغ بال بنشست
بهر صبحی که روزِ نو دمیدی / بدوشش خلعتی از نو کشیدی
چو از زر تاج کردی خسروِ شرق / بتاجِ دیگرش آراستی فرق
چو سر افراختی سروِ روانش / با آیینی دیگر بستی میانش
رخ او آفتابِ دل فریبان / نشد طالع دو روز از یک گریبان
دو بار آن تازه سروِ گلشنِ ناز / بیک افسر نشد هرگز سرافراز
نه بستی آن لبِ شکر از یک کمربند / میانِ خود کمر چون نی قند
چو تاجِ زر بفرقش بر نهادی / هزاران بوسه‌اش بر فرق دادی
که چون تو خاکِ پایش تاجِ من باد / باوجِ سروی معراجِ من باد
چو پیراهن کشیدی بر تنِ او / شدی همراز با پیراهنِ او
تنم گفتی ز تو یک تار بادا / وزان تن چون تو برخوردار بادا
قبا بر قدِ آن سروِ دل آرا / چو کردی راست گفتی مر قبا را
که دارم آرزو زان سروِ گلرنگ / که همچون تو در آغوشش کشم تنگ
کمر چون چست کردی بر میانش / گذشتی این تمنا بر زبانش
که گر دستم کمر بودی چه بودی / ز وصلش بهره ور بودی چه بودی
مسلسل گیسویش چون شانه کردی / مداوای دلِ دیوانه کردی
بهر بار فتنی ز عنبرِ خام / شکارِ جانِ خود را عنبرین دام
بقصدِ خوردِ شام و طعمهٔ چاشت / به نعمت خانهٔ خود روز و شب داشت

مهیا کرد خوانهای ملوّن / به نعمتهای گوناگون مزیّن
پی حلوایش قند و مغزِ بادام / گرفتی از لب و دندانِ او وام
برای میوه‌های گونه گونه / ز سیمین سیبِ او کردی نمونه
گهی از سینه‌های مرغ در پیش / کبابش ساز کردی چون دلِ خویش
گهی کردی چو لعلِ آبدارش / مزه‌های خاص و خوشگوارش
چو کردی شربتش از شکرِ ناب / شدی همچون نبات از شرمِ او آب
بهر چیزی کز آنها میل دیدی / روان چون جانِ خود پیشش کشیدی
شبانگه کش خیالِ خواب بودی / ز دورِ رنجِ او بیتاب بودی
بیفگندی فراشِ دلپذیرش / نهادی مهدِ دیبای حریرش
نهالش را ز گل کردی نهالین / گلش را از سمن یا لاله بالین
فسونی خواندی و بس افسانه گفتی / غبارِ خاطرش ز افسانه رُفتی
چو بستی نرگسش را پردهٔ خواب / شدی با شمع همدم در تب و تاب
بود گشت آهوی خود را تا سحرگاه / چرانیدی بباغِ حسنِ آن ماه
گهی با نرگسش همراز گشتی / گهی با غنچه‌اش دمساز گشتی
گهی از لاله‌زارش لاله چیدی / گهی از گلستانش گل خریدی
گرفتی گه ز نوشین چشمه‌اش لب / گهی گردِ ذقن گشتی چو غبغب
گهی با گیسویش کردی سخن ساز / گهی همسر شدی با گلبنِ ناز
مرا از دیده زان خوشتر نباشد / که دیوی با پری همخوابه باشد
بدین افسوس بهشت دست خایان / رساندی شب چو گیسویش بپایان
بروز و شبان این بود کارش / نبود از کارِ او یکدم قرارش
غمش خوردی و غمخواریش کردی / بخاتونی پرستاریش کردی
بلی عاشق همیشه جان فروشد / بجان در خدمتِ معشوق کوشد
بمژگان از رهِ او خار چیند / بچشم از پای او آزار بیند
بچشمِ جان نشیند حاضرِ او / بود کافتد قبولِ خاطرِ او

[illegible]

شرح دادن یوسف قصهٔ محنت راه و زحمت چاه آگاه شدن زلیخا از آنکه اندوهی که از روز دشت ازان بوده است

سخن پرداز این شیرین فسانه / چنین آرد فسانه در میانه
که پیش از وصل یوسف بود روزی / زلیخا را عجب دردی و سوزی
ز دل صبر و ز تن آرام رفته / شکیب از جان غم فرجام رفته
نه در خانه بکاری بند گشتی / نه از بیرون بجس خورسند گشتی
مژه پر آب و دل پر خون همی رفت / درون می آمد و بیرون همی رفت
بدو گفت آن بلند اقبال دایه / که ای مه پارهٔ خورشید سایه
مبادت از جفای چرخ تابی / نزیبد از زمانه اضطرابی
ندانم کامروزت چه حالست / که جانت غرق دریای ملالست
چو آن برگی که گرد اندر نسیمش / که بر یک جا نبیند کس مقیمش
گهی بر پشت افتد گاه بر روی / گه آن سو باشدش جنبش گهی این سوی
بیکسو منزل آرامی ندارد / بجز گردندگی کامی ندارد
بگو کاین بیقراری از که داری / بگو در رنجی که داری از که داری
بگفتا من بخود حیرانم امروز / بکار خویش سرگردانم امروز
غمی دارم ندانم این غم از چیست / ز جانم سر زده این ماتم از کیست
نهانی درد بی آرامم بر دست / بجو بر درد ایامم سر دست
منم خاکی بخود ساکن نهادی / که پیچیدست در من گرد بادی
وجودش گرچه از جنبش تهی نیست / ولی از حال بادش آگهی نیست
چو یوسف همنشین شد با زلیخا / شبا روزی قرین شد با زلیخا
نهفتی پیش زلیخا راز گفت / غم و اندوه پیشین باز میگفت
بتقریبی سخن بگشاد ناگاه / زبان در شرح راه و قصهٔ چاه
زلیخا چون حدیث چاه بشنید / بسان ریسمان بر خویش پیچید
فتاد اندر دلش کان روز بودست / که جانش در غم جان سوز بودست

حساب روز و مرجوع نیک برداشت / به پیش او یقین شد آنچه پنداشت
بلی داند ولی کاگاه باشد / که از دلها بدلها راه باشد
خصوصا از دل صد چاک عاشق / که باشد در ره معشوق صادق
ز نشتر چاک کش بود گشاده راهی / سوی معشوق از آن راهش نگاهی
از آنکه ره پر تو احوال جانان / فتد بر جسم و جان ناتوانان
اگر خاری خلد در پای دلدار / دل عاشق شود افگار زان خار
وگر بادی وزد بر زلف محبوب / فتد بر جان عاشق زان صد آشوب
وگر گردی نشیند بر عذارش / شود خم پشت عاشق زیر بارش
شنیدستم که روزی گرد لیلی / بقصد فصد سوی نیش میلی
چو زد لیلی بجنبش نیش از پی خون / براه دی رقت خون از دست مجنون
بیا جامی ز بود خود به پرهیز / ز پندار وجود خود به پرهیز
گرت فخری و ننگی هست از تست / ورت بوئی و رنگی هست از تست
صفا شو ز مهر و کینهٔ خویش / مصقل کن رخ آئینهٔ خویش
که تو نور جمال شاهد غیب / بتابد چون کلیم اللهت از جیب
شود عکسش ز دولت روشن بدان نور / نماند سر جانان بر تو مستور

تمنا کردن یوسف شبانی را بحکم آنکه هیچ پیغمبر نبوده است که شبانی نکرده

خوش آن بیدل که دولت یار گردد / بگرد خاطر دلدار گردد
برون آید تمام از خواهش خویش / دهد در خواهش او کاهش خویش
چو خواهد جان روانی بر لب آرد / بوسه خاک ادراجان سپارد
چو بیند دل کند دل باز غم خون / دهد در دم ز راه دیده بیرون
چو گوید خیز از سر پای سازد / بخدمتگاری او سر فرازد
اگر راند نتابد سر چو خامه / وگر خواند نه پیچد رو چو نامه
بحکم آنکه امت پروری را / شبان لائق بود پیغمبری را

چو یوسف با هزاران کامرانی — همی زد سر تمنائے شبانی
زلیخا آن تمنا را چو دریافت — بہ تحصیل تمنایش عنان تافت
نخستین خواست ز استادان فن — کہ کردند از برایش یک فلاخن
رسن همچون خور از زر تافتندش — چو گیسوے معنبر بافتندش
زلیخا نیز مے سخت آرزوئے — کہ گنجاید درو خود را چو موئے
چو نتوان بے سبب خود را برو بست — بو بهبدی ازیں رو کہش دست
دگر میگفت ایں را چوں پسندم — کہ یک مو بار خود بر وے ببندم
مرصع ساخت بهر زیب و زیور — چو مژگان خودش از دُر و گوهر
بدستش گر فتادی لعل خوشرنگ — ز بیمقداری افگندیش چوں سنگ
وز آں پس داد فرمان تا شبانان — رمہ در کوه و در صحرا چرانان
جدا سازند تا در بره چند — کہ باشد ہر یکے بے مثل و مانند
چو آہوے ختن سنبل چریده — ز گرگان ہرگز آسیبے ندیده
ز زورشان پشم شان چوں موی زنگی — ز ابریشم فزوں در تازه رنگی
ز فربہ و بہا یکسر گراں بار — بره از بس گرانی نرم رفتار
بهر وادی کہ رفتندے چرازن — تو گوئی موج میزد سیل روغن
بروز موج باد از سرفرازی — گرفتہ صنعت زنجیر سازی
میان آں رمہ یوسف شتابان — چو در برج حمل خورشید تابان
چو مشکیں آہوے تنہا فتاده — بسوے گوسفنداں رو نہاده
زلیخا صبر و ہوش و عقل و جان را — سگ دنبالہ کش کرده شبان را
نگہبانان موکل ساخت چندے — کہ دارندش نگاه از ہر گزندے
بدینسان بود تا میخواست کارش — نبود از دست بیروں اختیارش
اگر میخواست در صحرا شبان بود — اگر میخواست شاه ملک جان بود
ولے در ذات خود بود آں پیزاد — ز شاہی و شبانی ہر دو آزاد

مطالبہ کردن زلیخا وصال یوسف را و استغنا نمودن یوسف از وے

سٹلہ قولہ بدینسان بود آه ضمیر شین راجع بیوسف ع و ضمیر میخواست ہم راجع بسوے آنحضرت ۱۲

چو بیند بیدلی دل در نگارے — نگیرد کار او ہرگز قرارے
اگر نبود بکف نقد وصالش — بر لب بستہ عشق باز و با خیالش
ولے خونش بود از دل چکیده — کہ افتد کار وے از دل بدیده
چو یابد بہره چشم اشکبارش — فتد اندیشۂ بوس و کنارش
وگر بوس و کنارش ہم دہد دست — ز بیم ہجر باشد رنجہ پیوست
امید کامرانی نیست در عشق — صفائی زندگانی نیست در عشق
بود آغاز آں خوں خوردن و بس — بود انجامش از خود مردن و بس
براحت کے بود آنکس سزاوار — کہ خوں خوردن بود یا مردنش کار
زلیخا بود یوسف را ندیده — بخوابے و خیالے آرمیده
بجز دیدارش از ہر جستجوئے — نمیدانست خود را آرزوئے
چو دید از دیدن او بہره مندی — ز دیدن خواست طبع او بلندی
بآں آورد روے جستجو را — کہ آرد در کنار آں آرزو را
ز لعل او ببوسہ کام گیرد — ز سروش با کنار آرام گیرد
ولے نظارگی کاید سوے باغ — ز شوق گل چو لالہ سینہ پر داغ
نخست از روے گل دیدن شود مست — ز گل دیدن بگل چیدن برد دست
زلیخا وصل را مے جست چاره — ولے مے کرد ازاں یوسف کناره
زلیخا بود خوں از دیده ریزاں — ولے مے بود یوسف زو گریزاں
زلیخا داشت بس جانسوز داغے — ولے میداشت یوسف رو فراغے
زلیخا رخ بداں فرخ لقا داشت — ولے یوسف نظر بر پشت پا داشت
ز بیم فتنہ روے او نمے دید — بچشم فتنہ سوے او نمے دید
نیارد عاشق آں دیدار در چشم — کہ با یارش نیفتد چشم بر چشم
ز عاشق دمبدم اشکی و آہے — نباشد جز بامید نگاہے
چو یار از حال عاشق دیده پوشد — سزد کش خون دل از دیده جوشد
زلیخا را چو ایں غم بر سر آمد — باندک فرصتے از پا در آمد
برآمد در خزان محنت و درد — گل سرخش برنگ لالۂ زرد

بدل زانده وه بودش بار انبوه
سهی سروش خمید از بار اندوه
برفت از لعل لب آبی که بودش
نشست از شمع رخ تابی که بودش
نکردی شانه موی عنبرین بوی
جز از پنجه که میکندی بآن موی
بسوی آئینه رخ کم گشادی
مگر زانو که بر وی رو نهادی
ز بس کز دل فشاندی خون تازه
نبوده چهره اش محتاج غازه
همه عالم بچشمش چون سیه بود
بچشمش سرمه را کے جایگه بود
ز سرمه زان سیه چشمی نمی جست
که اشک نرگس او سرمه می شست
زلیخا را چو شد زین غم جگر ریش
زبان سرزنش بکشاد بر خویش
که اے کارت برسوائی کشیده
ز سودائے غلام زر خریده
تو شاهی بر سریر سرفرازی
چرا با بندهٔ خود عشق بازی
بمعشوقی چو خود شاهے طلبدار
که شاهی را بود شاهے سزاوار
عجب تر آنکه از عجبے که دارد
بوصل چون توئی سر در نیارد
زنان مصر گردانند حالت
رسانند از ملامت صد ملالت
دهان طعنه را بر من کشایند
چو ماه نو بانگشتم نمایند
همے گفت این ولیکن آن یگانه
نه زایشان در دل او داشت خانه
کش از خاطر توانستی برون کرد
بدین افسانه وردش را فسون کرد
بلے چون دلبری با جان در آمیخت
نیارد جان ازو پیوند بگسیخت
برو پیوند جان از تن بیکدم
ولے با او بود جاوید محکم
چه خوش گفت آن بداغ عشق رنجور
که بو از مشک و رنگ از گل شود دور
ولے بیرون بود ز امکان عاشق
که گوید ترک جانان جان عاشق

پرسیدن دایه از زلیخا سبب گداختن وے و در مشاهدهٔ شمع جمال یوسف

زلیخا را چو دایه آن چنان دید
ز دیده اشک ریزان حال پرسید
که اے چشمم بدیدار تو روشن
دلم از عکس رخسار تو روشن
دلت پر رنج و جانت پر بلاست
نمیدانم ترا اکنون چه حالست

ترا آرام جان پیوسته در پیش
چه میسوزی ز بے آرامی خویش
دران وقتیکه از وے دور بودی
اگر مے سوختی معذور بودی
کنون در عین وصل این سوختن چیست
بداغ شمع جان افروختن چیست
کرا از عاشقان این دست داد ست
که معشوقش بخدمت سر نهاد ست
همینت بس طالع فرخندهٔ تو
که سلطان تو آمد بندهٔ تو
همے لائق بتاج پادشاهی
بفرمان تو شد دیگر چه خواهی
بعیش خویش خرم و دلشاد می باش
ز غمهاے جهان آزاد می باش
ز سبزه و لاله رنگش کام مے گیر
برفتار خوشش آرام مے گیر
لبش مے بین و جان می پرور از وے
زلال کامرانی مے خور از وے
زلیخا چون شنید اینها ز دایه
سرشک راز دل خون داد مایه
ز راه دیده خون دل فرو ریخت
به پیشش قصهٔ مشکل فرو ریخت
بگفت اے مهربان مادر همانا
نه چندان به سر کار دانا
نمیدانی که من در دل چه دارم
ازان جان جهان حاصل چه دارم
بخدمت پیش رویم ایستاده
ولے بیخد متے را وا و داده
ز من دوری نباشد هیچگاهش
ولے نبود بمن هرگز نگاهش
بران تشنه بباید زار بگریست
که بر لب آب و باید تشنه اش زیست
چو رویم شمع خوبی بر فروزد
دو چشم خود به پشت پاے دوزد
بدین اندیشه آزارش بجویم
که پشت پاش به باشد ز رویم
چو بکشایم بروے چشم جهان بین
به پیشانی نماید صورت چین
بران چین سرزنش از من روا نیست
که ازوے هر چه می آید خطا نیست
ز ابروئیش مرا در دل گره هست
ازان کج نیست کارم یک گره رست
چنین کز وے گره در کارم افتاد
نظر کردن بوے دشوارم افتاد
دهانش کز سخن با من به تنگست
بجز خون خوردنم ازوے چه طرفست
ز لعلش در دهانم آب گردد
بچشمم آب خون ناب گردد
قدش کامد نهال آرزویم
ز رحمت کم شود مائل بسویم

چو خواهم کز نهالش سیب چینم   نچیده سیب صد آسیب بینم
زچاه غبغبش چون کام خواهم   بچاه غم کند آرام گاهم
بدستم ز آستین او که پیوست   بدستان یافته بر ساعدش دست
زنم آتش زنم در جیب جان چاک   که وارد پیش پایش روی برخاک
چو دایه این سخن بشنید بگریست   که با حال چنین مشکل توان زیست
فراقی کافتد از دوران ضروری   به از وصلی بدین تلخی و شوری
غم هجران همین یک سختی آرد   چنین وصلی دو صد بدبختی آرد

فرستادن زلیخا دایه را نزدیک یوسف بطلب مقصود و انکار نمودن او

زلیخا با غم یا این درازی   چو دید از دایه رحم و دلنوازی
بگفت ای از تو صد یاریم بوده   بهر کاری هوادارم بوده
مرا یکبار دیگر یاری کن   زغمخواریم بین غمخوارئی کن
قدم از تارک من کن بسویش   زبان من شو و از من بگویش
که ای سرکش نهال ناز پرورد   رخت را از لطافت ناز پرورد
زبستان جمال و گلشن ناز   نرسته چون قدت سرو سرافراز
زجان و دل گل و آبی سرشتند   درو شاخی زباغ سدره کشتند
چو برگ سربلندی داد آن شاخ   سهی سروی توانش خواند گستاخ
عروس دهر تا در زادن افتاد   ز تو پاکیزه تر فرزند کم زاد
بفرزندیت آدم چشم روشن   زگلرویت عالم تازه گلشن
کمال حسن تو حد بشر نیست   پری از خوبی تو بهره ور نیست
پری را گر نبودی شرمساری   نماندی از تو در کنج تواری
فرشته گرچه بر چرخ برین هست   به پیش روی تو سر بر زمین است
فلک زینسان بلندت ساخت پایه   فکن بر مبتلای خویش سایه
زلیخا گرچه زینسان دلربا نیست   فتاده در کنارت مبتلائیست
زطفلی داغ تو بر سینه دارد   زسودایت غم دیرینه دارد

بملک خود سه بارت دید در خواب   وزان عمر لبت مانده در تب و تاب
گهی چون آب در زنجیر بودست   گهی چون باد در شبگیر بودست
کنون هم گشته زین سودا چو موئی   ندارد جز تو در دل آرزوئی
بتو کردست نقد زندگی گم   ترحم کن خوش است آخر ترحم
لبت هستی زلال زندگانی   چه باشد قطره گر بر وی فشانی
رضا ده تا ز لعلت کام گیرد   بود سوز دلش آرام گیرد
بقد هستی نهال میوه آور   چه باشد گر خورد از میوه ات بر
قدم نه تا سر اندازد بپایت   رطب چیند ز نخل دلربایت
چه کم گردد ز جاه چون تو شاهی   اگر گاهی کنی سویش نگاهی
هوس دارد که با چندین عزیزی   کند پیش کنیزانت کنیزی
چو یوسف این ز دایه حرف بشنود   بپاسخ لعل گوهربار بگشود
بدایه گفت کای دانا بهر راز   مشو بهر فریب من فسون ساز
زلیخا را غلام زر خریدم   بسا انواع عنایتها که دیدم
گل و آبم عمارت کرده اوست   دل و جانم وفا پرورده اوست
اگر عمری کنم نعمت شماری   نیارم کردن او را حق گزاری
سرم بر خط فرمانش نهاده   بخدمتگاریم اینک ستاده
ولی گو بر من این اندیشه مپسند   که سر پیچم ز فرمان خداوند
زند فرمان نفس معصیت زای   ننهم در تنگنای معصیت پای
بفرزندی عزیزم نام بردست   امین خانه خویشم شمردست
نیم جز مرغ آب و دانه او   خیانت چون کنم در خانه او
جدا ای پاک مادر هر سرشتی   جداگانه بود کاری و کشتی
بود پاکیزه طینت پاک کردار   زنازاده نباشد جز زناکار
ز مردم سگ ز سگ مردم نزاید   ز گندم جو ز جو گندم نیاید
بسینه سر اسرائیل دارم   بدل وابلائی از جبرئیل دارم
اگر هستم نبوت را سزاوار   بود ز اسحاقم استحقاق این کار

گلے ام را ز داماد رخ نهفته / ز گلزار خلیل الله شگفته
معاذ الله که کارے پیشه سازم / که دارد وا ز ره این قوم بازم
زلیخا این هوس گو دور میدار / دل خویش و مرا معذور میدار
که من دارم ز فضل ایزد پاک / امید عصمت از نفس هوسناک

رفتن زلیخا پیش یوسف و تضرع نمودن و عذر کردن یوسف از حصول مراد او

چو دایه با زلیخا این سخن گفت / ز گفت او چو زلف خود براشفت
برخسارا ز مژه خون جگر ریخت / ز بادام سیه عناب تر ریخت
خرامان ساخت سرو راستین را / بسر سایه فگند آن نازنین را
بدو گفت اے سر من خاک پایت / سرم خالی مبادا از هوایت
ز مهرت یک سر مویت تهی نیست / سر موئے ز خویشم آگهی نیست
خیال تست جان اندر تن من / کمند تست طوق گردن من
اگر جان تست غم پروردهٔ تست / وگر تن جان بلب آوردهٔ تست
ز حال دل چه گویم خود که چونست / ز چشم خونفشانم یک قطره خونست
چنانم در لجهٔ عشق تو ام غرق / که زو خالی نیم از پائے تا فرق
ز من فصاد هر رگ را که کاود / بجائے خون غمت بیرون تراود
چو یوسف این سخن بشنید بگریست / زلیخا آه زد کاین گریه از چیست
مرا چشمے تو خندان چون نشینم / که چشم خویش را در گریه بینم
چو از مژگان فشانی قطرهٔ آب / چو آتش افگند در جان من تاب
ز معجزهاے حسن تست دانم / که از آب افگنی آتش بجانم
چو یوسف دید زو اندوه بسیار / شد از لب همچو چشم خود گهربار
بگفت از گریه زانم دل شکسته / که بود عشق کس بر من خجسته
چو زد عمه براه مهر من گام / بدزدی در جهانم ساخت بدنام
ز اخوانم پدر چون دوست تر داشت / نهال کین من در جان شان کاشت
ز نزدیک پدر دورم فگندند / بخاک مصر مهجورم فگندند

شود دل و میدمد خون در بر من / که تا عشقت چه آرد بر سر من
بلے سلطان معشوقان غیور ست / بشرکت ملک معشوقیش دور ست
نمیخواهد ز انجام و ز آغاز / درین منصب کسے را با خود انباز
برعنائی چو سروے سر فرازد / چو سایه زیر پایش پست سازد
بزیبائی چو ماهے رخ فروزد / ز برق غیرتش خرمن فروزد
رسد چون خور باوج چرخ دوار / بسوے مغربش سازد نگونسار
چو مه را پر بر آید قالب از نور / کند رنج محاقش زار و رنجور
زلیخا گفت کاے چشم و چراغم / فروغ تو ز مه داده فراغم
نمیگویم که در چشمت عزیزم / کنیزان ترا کمتر کنیزم
چه باشد گر کنیزے را نوازے / ز بند محنتش آزاد سازے
نیاید زین کنیز کمترینه / بجز شوق درون و سوز سینه
نه من از جان فزون میدارمت دوست / گمان دشمنی بردن نه نیکوست
کسے آزار جان خود نخواهد / بهیچ آفت روان خود نکاهد
مرا از تیغ مهرت دل دو نیم ست / ترا از کین من چندین چه بیم ست
بکن لطفے و از لب کام من ده / زمانے رام شو آرام من ده
بزن یک گام در همراهے من / ببین جاوید دولت خواهے من
جوابش داد یوسف کای خداوند / منم پیشت به بند بندگی بند
برون از بندگی کارے ندارم / بقدر بندگی فرمائے کارم
خداوندی مجو از بندهٔ خویش / بدین لطفم مکن شرمندهٔ خویش
کیم من تا ترا دمساز گردم / درین خوان با عزیز انباز گردم
نباید پادشه آن بنده را کشت / که زو در یک نمکدان یافت انگشت
برآ به گر کنی مشغول کارے / که در وے بگذرانم روزگارے
ز خدمتگاریت سر بر نیارم / بصد جهدت حق خدمتگذارم
ز خدمت بندگان آزاد گردند / به منشور عنایت شاد گردند
ز نیکو خدمتان خاطر شود شاد / نگردد بندهٔ بدخدمت آزاد

زلیخا گفت کای فرخنده اختر / که هستم پیش تو از بنده کمتر
بهر جائیکه کارے آیدم پیش / بود آنجا بصد کار گر بیش
چه خوش باشد که ایشان را گذارم / بهر کارے ترا در کار دارم
تو گوئی پا از برائے ره سپردن / نباید دیده را چون پا شمردن
بجائے پا چو ره پر خار بینی / اگر دیده نهے آن از ادب بینی
چو یوسف این سخن بشنید زو گفت / که اے جان و دلت با مهر من جفت
چو صبح از صادقے بر مهر رویم / مزن دم جز بوفق آرزویم
مرا چون آرزو خدمتگذاریست / خلاف آن نه رسم دوستداریست
ولے کو مبتلائے دوست باشد / مراد او رضائے دوست باشد
رضائے خود ببازد در رضایش / نهد روئے رضا بر خاک پایش
از آن یوسف همیداد این سخن ساز / که تا در خدمت از صحبت رهد باز
ز صحبت داشت بیم فتنه و شور / بخدمت خواست تا گردد ازو دور
خوش آن پنبه که از آتش گریزد / چه تواند که با آتش ستیزد

فرستادن زلیخا یوسف را بجانب باغ و مهیا ساختن اسباب او

چمن پیرائے باغ این حکایت / چنین کرد از کهن پیران روایت
که چون یوسف ز لبهائے شکرخا / فشاند این تازه شکر بر زلیخا
زلیخا داشت باغے ده چه باغے / که زو بر دل ارم را بوده داغے
بگردش زآب و گل سوری کشیده / گل سوری ز اطرافش دمیده
درختانش کشیده شاخ در شاخ / بهم تنگ آغوشے هم نیک گستاخ
چنارش را قدم بر دامن سرو / حمائل دستها در گردن سرو
نشسته گل ز غنچه در عماری / بفرقش نارون در چترداری
چمن نارنج بن را صحن میدان / بکف نارنج و شاخش گوی و چوگان
دران میدان که خالی بود ز آفت / ربوده از همه گوے لطافت
قد رعنا کشیده نخل خرما / گرفته باغ را ازو کار بالا

ز حلوا خرمنی هر خوشه از وی / گرفته خسته جانان توشه از وی
بسا آن دانگان پستان ز انجیر / پے طفلان باغ از شیره پر شیر
بدان هر مرغکے انجیر خواره / دهان برده چو طفل شیرخواره
فروغ خور بصحنش نیم روزان / ز زنگارے مشبکها فروزان
بهم آمیخته خورشید و سایه / ز مشک و زر زمین را داده مایه
ز جنبش لمعهائے نور در ظل / دف گل را شده زرین جلاجل
عنادل زان جلاجل نغمه پرداز / درین فیروزه کاخ افگنده آواز
دیا دو سایهٔ بیدش هزاران / طپیده ماهیان در جویباران
برفت و روب باغ از خوب و ناخوب / کشیده سایهٔ هر شاخ جاروب
ز خط سبزه خاکش لوح تعلیم / کشیده جوی آبش جدول از سیم
از آن لوح مجدول خرده دانان / رموز صنع حق را پاک خوانان
گل سرخش چو خوبان نازپرورد / برنگ عاشقان روی گل زرد
صبا جعد بنفشه تاب داده / گره از کاکل مشکین کشاده
سمن با لاله و ریحان هم آغوش / زمین از سبزه گه تر پرنیان پوش
بهم بسته دران نزهتگه حور / دو حوض از مرمر صافی چو بلور
میان شان چو دیده فرق اندک / بعینه هر یکے چون آن دگر یک
نه از تیشه دران زخم تراشے / نه از زخم تراشش آن نما خراشے
نه آنجا بند پیدا و نه پیوند / شده بند اندران فکر خردمند
تصور کرده با خود هر که دیده / که بے بند دست پیوند آفریده
زلیخا بهر تسکین دل تنگ / چو کردی جانب آن روضه آهنگ
یکے بودے لبالب کرده از شیر / یکے از شهد گشتی چاشنی گیر
پرستاران آن ماه فلک مهد / از آن یک شیر نوشیدند زین شهد
میان آن دو حوض افراخت تختے / برائے همچو یوسف نیک بختے
بترک صحبتش گفتن رضا داد / بخدمت سوئے آن باغش فرستاد
بگل مرغ چمن زد داستانے / که خوش باغی و نیکو باغبانے

چو باشد باغ و بستان جنت ایوان — نشاید باغبان جز حور و رضوان
صد از زیبا کنیزان سمن بر — همه دوشیزه و پاکیزه گوهر
چو سرو ناز قائم ساخت آنجا — پے خدمت ملازم ساخت آنجا
بگفتش کاے سر من پایمالت — تمتع زین بتان کردم حلالت
اگر من پیش تو بر تو حرامم — وزین معنی بغایت تلخ کامم
ببوئے هر که خواهی کام بردار — ز وصل هر که خواهی کام بردار
بر آن کامے که ایام جوانی — بود وقت نشاط و کامرانی
کنیزان را وصیت کرد بسیار — که اے نوشین لبان زنهار زنهار
بجان در خدمت یوسف بکوشید — وگر زهر آید از دستش بنوشید
بهر جاے طلب دارد بتازید — بجان بازی برائے او بنازید
بهر حکمے براند شاد باشید — بزیر حکم او منقاد باشید
ولے از هر که گردد بهره بردار — مرا باید کند اول خبردار
همے زد گوئیا چوں ناشکیبے — بلوح آزر و نقش فریبے
که هر کافتد پسند او از آن خیل — بوقت خواب سوئے او کند میل
نشاند خویش را پنهان بجایش — خورد بر از نهال دلربایش
بزیر نخل رعنائیش نشیند — رطب چیند ولے دزدیده چیند
چو یوسف را فراز تخت بنشاند — نثار جان و دل در پایش افشاند
کنیزان را به پیش او بپا کرد — بخدمت سرو بالاشان دوتا کرد
دل و جان پیش یار خویش بگذاشت — به تن راه وثاق خویش برداشت
خوش آن عاشق که بر فرمان معشوق — بود خوش بر دلش هجران معشوق
چو خواهد خاطر معشوق دوری — کند بر محنت هجران صبوری
چو نبود وصل دلبر راے دلبر — بود صد بار هجر از وصل خوشتر

عرض کردن کنیزکان جمال خویش را بر یوسف ع

شبانگه کز سواد شعر گلریز — فلک شد نوعروس عشوه انگیز

ز پروین خویش را عقد گهر بست — گرفت از شکل مه آئینه در دست
کنیزان جلوه گر در عشوه و ناز — همه دستان نمای و جلوه پرداز
بگرد تخت یوسف صف کشیدند — فسون دلبرے بر وے دمیدند
یکے شد از لب شیرین شکرریز — که کام خود کن از من شکرآمیز
ز تنگ شکر من بند بکشاے — بسان طوطی از من شو شکرخاے
یکے از غمزه سویش کرد اشارت — که از اوصاف تو قاصر عبارت
بقامت مبتلم چشم جهان بین — بیا بنشین بچشمم مرد آئین
یکے بنمود سرو پرنیان پوش — که این سرو مثبت باد هم آغوش
کجا در عهد عشرت شاد خسپی — اگر زین سرو ناز آزاد خسپی
یکے در زلف مشکین حلقه افگند — که هستم بے سر و پا حلقه مانند
بروے من درے از وصل بکشاے — مکن چوں حلقه ام بیرون در جاے
یکے بر داشت دست نازنین را — بباﻻ زد ز ساعد آستین را
که فرع چشم بد را زان شمائل — بگردن دست من بادت حمائل
یکے گرد میان مو را کمر کرد — ز مو آرایش موئے دگر کرد
کمر کن دست یعنے بر میانم — که بر لب آمد از دست تو جانم
بدینسان هر یکے زان ماهرویان — ز یوسف وصل را مے بود جویان
ولے بود او بخوبی تازه باغے — فزان مشت گیاه او را فراغے
بلے بودند یکسر مکر دستان — بصورت بت بسیرت بت پرستان
ولے یوسف جز این معنی نمیجست — که گردد راه شان در بندگی رست
بایشان هر چه گفت از راه دین گفت — پے رفع شک اسرار یقین گفت
نخستین گفت کاے زیبا کنیزان — بچشم مردم عالم عزیزان
در این عزت ره خواری مپوئید — بجز آئین دینداری مجوئید
ازین عالم برون مارا خدائیست — که ره گم کردگان را رهنمائیست
گل ما از نم رحمت سرشت است — ز دانائی در آن گل دانه کشت است
که تا زان دانه برخیزد نهالے — در این بستانسرا یابد کمالے

کشند سوی بلندی سر ز پستی / دهد بر میوهٔ یزدان پرستی
پرستش جز خدائی را روا نیست / که غیر او پرستش را سزا نیست
بیا تا بعد ازین او را پرستیم / که بی او هر کجا هستیم پستیم
بسجده باید او را سر نهادن / که دادت سر برای سجده دادن
چرا دانا نهد پیش کسی سر / که پا و سر بود پیشش برابر
بدست خود بت سنگین تراشند / ز مهر او دل غمگین خراشند
بود معلوم کز سنگی چه خیزد / بجوی ویش جز ننگی چه خیزد
چو یوسف ز اول شب تا سحرگاه / بوعظ آن غافلان را کرد آگاه
همه لب بر ثنای او گشادند / سر طاعت بپای او نهادند
یکایک را شهادت کرد تلقین / دهان جمله شد زان شهد شیرین
خوشا شهدی که هر کز وی یک انگشت / بدست آرد ز هر تلخی کند پشت
نگردد کور دیو بی سعادت / بجز از زخم انگشت شهادت
رهد از چشم زخمش آن خردمند / کز انگشت شهادت چشم او کند
زلیخا جست وقت بامدادان / بیوسف راه خرم طبع شادان
گروهی دید گرد اگرد یوسف / پی تعلیم دین شاگرد یوسف
بتان بشکسته و بگسسته زنار / ز سبحه یافته سر رشتهٔ کار
زبانها گویا بتوحید خداوند / میان با عقد خدمت تازه پیوند
بیوسف گفت کای از فرق تا پای / دل آشوب و دل آرام و دل آرای
بهر یک سیمای دیگر داری امروز / جمال از جای دیگر داری امروز
چه کردی شب که از حسنت فزود / دری دیگر ز خوبی بر تو بگشود
چه خوردی دوش کین پایه ات داد / ز خوبان جهان بالائیت داد
همانا صحبت این نازنینان / سمن رخسارگان سیمین سرینان
ترا حسن و جمال دیگر افزود / جمالت را کمال دیگر افزود
بلی میوه ز میوه رنگ گیرد / ز خوبان خوب و خوبی پذیرد
بسی زین گونه با غنچه لب گفت / دل او هیچ ازین گفتار نشکفت

دهانش را از تکلم تنگ میداشت / دو رخسار از حیا گلرنگ میداشت
سر از شرمندگی بالا نمی کرد / نگاه الا بپشت پا نمیکرد
زلیخا چون بدید آن سرکشیدن / بچشم مرحمت سویش ندیدن
ز حسرت آتشی در جانش افروخت / بداغ ناامیدی سینه اش سوخت
بناکامی وداع جان خود کرد / رخ اندر کلبهٔ احزان خود کرد

تضرع زلیخا پیش دایه و حیله جوئی مواصلت یوسف

چو با آن کشتهٔ سودای یوسف / ز حد بگذشت استغنای یوسف
شبی در کنج خلوت دایه را خواند / بصد حسرت به پیش خویش بنشاند
بدو گفت ای توان بخش تن من / چراغ افروز جان روشن من
گر از جان و دم زنم پروردهٔ تست / ور از تن شیر رحمت خوردهٔ تست
ز مهر تو که از مادر ندیدم / بدین پایه که می بینی رسیدم
ز هجران تا بکی رنجور باشم / ز نال جان جهان مهجور باشم
چه باشد کز طریق مهربانی / بمنزلگاه مقصودم رسانی
چو زینسان یار بیگانه است با من / چه حاصل زانکه همخانه ست با من
هر آن معشوق کز عاشق نفورست / بصورت گرچه نزدیکست دورست
جوابش داد دایه کای پریزاد / که ناید تا بتو از حور و پری زاد
جمالت دلربا دادت خداوند / که بر باید دل و دین از خردمند
اگر نقاش چین از آزر ویت / کشد در بتکده نقشی ز رویت
بتان کیسر بهر بت زنده گردند / رخت بینند و از جان بنده گردند
کشوده ار رخ نمائی آشکارا / نهی عشق نهان در سنگ خارا
بچه بخرامی بباغ از عشوه کاری / درخت خشک را در جنبش آری
بصحرا آهوانت گر ببینند / بمژگان از رهت خاشاک چینند
چو افسون خوانی از لعل شکر خا / رسد مرغ از هوا ماهی ز دریا
بدین خوبی چنین درمانده چونی / چرا چندین کشی آخر زبونی

زغمزه ناوک از ابرو کمان کن — شکار آن نگار دلستان کن
رخت بنما و آنرا سوی خود تاب — جز از پیش هزار نوی خود یاب
برفتار آر این نخل رطب بار — براه لطف آر از لطف رفتار
بتاب از زلف خم خم در کمندی — بپایش نه دام وصل بندی
ببین سوی خود کن چشم او باز — چو چوگان سوی خود سازش افراز
بلب از خنده شهد افشانیی ده — وزان شهدش بخود چاشنیی ده
برو از مشک خال دلگسل نه — ز شوق خال خود داغش بدل نه
زلیخا گفت کای مادر چه گویم — که از یوسف چه می آید برویم
نسازد دیده هرگز سوی من باز — چه سان جلوه گری با وی کنم ساز
اگر مه گردم از دورم نه بیند — وگر خور بر زمین نورم نه بیند
چو سرمه نور دیده گر فزایم — بچشم تنگ او مشکل درآیم
اگر کردی بسوی من نگاهی — بحال من رسیدی گاه گاهی
غم من در دل او جا گرفتی — غم او کی چنین بالا گرفتی
نه تنها آفتم زیبائی اوست — بلای من ز بی پروائی اوست
اگر آن دلربا پروام کردی — کجا زین گونه ناپروام کردی
جوابش داد دیگر بار دایه — که ای خور از جمالت برده مایه
مراد از خاطر افتاد دست کاری — کز آن کامی دلت گیرد قراری
ولی وقتی میسر گردد این کار — که سیم آری بخروار زر بخروار
بسازم چون ارم دلکش بنائی — بگویم تا در و صورت کشائی
بهر موضع از طبع هنر کوش — کشد شکل تو با یوسف هم آغوش
چو یوسف یکزمان در وی نشیند — در آغوشت خود هر جا به بیند
بجنبد در دلش مهر جمالت — شود از جان طلبگار وصالت
ز هر سو چون که جنبد مهربانی — برآید کارها ز انسان که دانی
چو بشنید این حکایت را ز دایه — بهر چه از زر و سیمش بود مایه
بدان دست تصرف داد او را — بدان سرمایه کرد آباد او را

عمارت کردن دایه خانه را که در وی تصویر حضرت یوسف و زلیخا بود

چنین گویند معماران این کاخ — که چون شد بر عمارت دایه گستاخ
بدست آورد استادی هنرکیش — بهر انگشت دستش صد هنر بیش
برسم هندسی کار آزمائی — قوانین رصد را رهنمائی
چو از پرگار بودی خالیش مشت — نمودی کار پرگار از دو انگشت
ز تشکیلش محیطی سخت آسان — ز تشکیک وی اقلیدس هراسان
چو هر خط ز طبعش سر زدی خوهست — برو آن کار بی مسطر شدی راست
بهیجستی بر شدی بر طاق اطلس — بر ایوان زحل بستی مقرنس
چو سوی تیشه کردی دستش آهنگ — ز خشت خام گشتی نرم تر سنگ
بطراحی چو فکر آغاز کردی — هزاران طرح زیبا ساز کردی
عمارات جهانی بی سر و بن — نمودی جمله در یک دو ناخن
بنقش آفرینش چون زدی رای — شدی از خامه لوح هستی آرای
به تصویر آنچه بر کلکش گذشتی — ز رنجی او روانی زنده گشتی
بسنگ از صورت مرغی کشیدی — سبک سنگ گران از جا پریدی
بحکم دایه زرین دست استاد — ز اندوده سرائی کرد بنیاد
صفائی صفایش صبح اقبال — فضائی خاره هایش گنج آمال
ممهد فرش مرمر در ممرهاش — موصل ز آبنوس و عاج درهاش
در آن در هم در آنجا هفت خانه — چو هفت اورنگ بی مثل زمانه
مرتب هر یک از لون دگر سنگ — صقالت دیده و صافی و خوشرنگ
بهفتم خانه همچون چرخ هفتم — که هر نقشی و رنگی بود از آن گم
مرصع چل ستون از زر برافراخت — ز وحش و طیر زیبا شکلها ساخت
بپای هر ستونی ساخت از زر — غزالی ناف او پر مشک اذفر
ز طاوسان زرین صحن او پر — بدیهای مرصع در تبختر
میان آن درختی سر کشیده — که مثلش چشم نادر بین ندیده

ز سیم خام بودش نازنین ساق ‌‌ ز زر اعضائش از فیروزه اوراق
بهر شاخش ز صنعت بود طیار ‌‌ زمرد بال مرغ و لعل منقار
بنام ایزد درختی سبز و خرم ‌‌ ندیده هرگز از باد خزان غم
همه مرغان او با مردمان رام ‌‌ بیک جا کرده صبح و شام آرام
دران خانه مصور ساخت هر جا ‌‌ مثال یوسف و شکل زلیخا
بهم بنشسته چون معشوق و عاشق ‌‌ ز مهر جان و دل با هم موافق
بیک جا این لب آن بوسه داده ‌‌ بیک جا آن میان این گشاده
اگر نظارگی آنجا گذشتی ‌‌ ز حسرت در دهانش آب گشتی
همانا بود سقف او سپهری ‌‌ برو تابنده هر جا ماه و مهری
عجب ماهی و مهری چون دو پیکر ‌‌ ز چاک یک گریبان برزده سر
نمودی در نظر بر روی دیوار ‌‌ چو در فصل بهاران تازه گلزار
بهر گل گلز مینش بیش یا کم ‌‌ دو شاخ تازه گل پیچیده باهم
ز فرشش بود هر جائی شگفته ‌‌ دو گل باهم بمهد ناز خفته
دران خانه نبود القصه یکجای ‌‌ تهی زان دو دلارام و دلارای
بهر سو دیده در دیده گشودی ‌‌ ز اول صورت ایشان نمودی
چو شد خانه بدین صورت مهیا ‌‌ بیوسف شد فزون شوق زلیخا
بهر نوبت که آن بتخانه را دید ‌‌ درو مهر دگر از نو بجنبید
بلی عاشق چو بیند روی جانان ‌‌ شود زان نقش حرف شوق خوانان
ازان حرف آتش او تازه گردد ‌‌ اسیر داغ بی اندازه گردد

خواندن زلیخا یوسف را سوی آنخانه و التماس وصال نمودن

چو شد خانه تمام از سعی استاد ‌‌ ز ترتیبش زلیخا دست بکشاد
زمین آراست از فرش حریرش ‌‌ جمال افزود از زرین سریرش
قنادیل گهر پیوندش آویخت ‌‌ ریاحین بهر عطرش در هم آمیخت
همه بایستنیها ساخت آنجا ‌‌ بساط خرمی انداخت آنجا

وران عشرتگه از هر چیز و هر کس ‌‌ نمی بایست الا یوسف و بس
بلی بی روی جانان گر بهشت است ‌‌ بچشم عاشق مشتاق زشت است
بدان شد تا که یوسف را بخواند ‌‌ بصدر عزت و جاهش نشاند
بخلوت با جمالش عشق بازد ‌‌ بمیدان وصالش رخت تازد
ز لعل جانفزایش کام گیرد ‌‌ بزلف سرکشش آرام گیرد
ولی اول جمال خود بیاراست ‌‌ وزان میل دل یوسف بخود خواست
بزیورها نبودش احتیاجی ‌‌ ولی افزود زان خود را رواجی
بخوبی گل به بستان تا سمر شد ‌‌ ولی از عقد شبنم خوبتر شد
ز غازه رنگ گل را تازگی داد ‌‌ لطافت را نکو آوازگی داد
ز وسمه ابروانرا کار پرداخت ‌‌ هلال عید را قوس قزح ساخت
نغوله بست موی عنبرین را ‌‌ گره در یکدگر زد مشک چین را
ز پشت آویخت مشکین گیسوان را ‌‌ ز عنبر داد پشتی ارغوان را
بکحل ساخت چشم از سرمه ناز ‌‌ سیه کاری بمردم کرد آغاز
نهاد از عنبر تر جا بجا خال ‌‌ بجانان کرد عرض صورت حال
که رویت آتشی در دل فگندست ‌‌ بران آتش دل و جانم سپندست
بگرد خطی کشید از نیل چون میل ‌‌ که شد مصر جمال آباد زان نیل
نبود آن خط نیلی بر رخ آن ماه ‌‌ که میلی بود بهر چشم بدخواه
مگر مشاطه دید آن نرگس مست ‌‌ فتاد آنجاش میل سرمه از دست
بدانسان داد بسیمین پنجه را رنگ ‌‌ که زان دستان ولی آرد فراچنگ
بکف نقشی زد او را خود چه کاری ‌‌ که زان نقشی بکف آرد نگاری
بفندق گونهٔ عناب تر داد ‌‌ بجانان زاشک عنابی خبر داد
بصنعت ده هلال مه نقا را ‌‌ ز جلباب شفق کرد آشکارا
که تا از طارم دولت هلالی ‌‌ نشاطش بخشد از عید وصالی
نمود از طرف عارض گوشواره ‌‌ قران افگند مه را در ستاره
که تا آن دولت دنیا و دینش ‌‌ بحکم آن قران گردد قرینش

چو غنچه با جمالی تازه در بر / لباس نو بنو پوشیده در بر
مرتب ساخت بر تن پیرهن را / ز گل پر ساخت دامان سمن را
شعار شاخ گل از یاسمین کرد / سمن در جیب و گل در آستین کرد
ندیدی دیده گر بودی تامل / بجز آب تنک بر لاله و گل
عجب آبی وران از نقرهٔ خام / دو ماهی از دو ساعد کرده آرام
ز دستبند دو ساعد دید رونق / ز زر کرده دو ماهی را مطوق
رخش میداد با ساعد گواهی / که حسنش گیرد از مه تا بماهی
چو بر نازک تنش شد پیرهن راست / بزرکش دیبهٔ چینیش بیاراست
بت چین با هزاران نازنینی / بجولان آمد از دیبای چینی
نهاد از لعل سیراب و زر خشک / فروزان تاج را بر خرمن مشک
شد از گوهر مرصع جیب و دامان / بصحن خانه طاؤس خرامان
خرامان میشدی آئینه در دست / خیال حسن خود با خود همی بست
چو عکس روی خود دید از مقابل / عیار نقد خود را یافت کامل
ز نقد خود درون گنج طرب کرد / بقصد او خریداری طلب کرد
بجست و جوی یوسف کس فرستاد / پرستاران ز پیش و پس فرستاد
در آمد ناگهان از در چو ماهی / عطارد حشمتی خورشید جاهی
وجودی از خواص آب و گل دور / جبین طلعتش نور علی نور
از و یک لمعه روشن جهانی / وزین یک حرف هر سو داستانی
زلیخا زو چو دیده بر سر افتاد / ز شوقش شعله گوئی در نی افتاد
گرفتش دست کای پاکیزه سیرت / چراغ دیدهٔ اهل بصیرت
بنام ایزد چه نیکو بندهٔ تو / بهر احسان و لطف ارزندهٔ تو
بطوق منت گردن فرازم / بنیکو بندگیهای تو نازم
بیا تا حق شناست باشم امروز / زمانی در سپاست باشم امروز
کنون قانون احسانت کنم ساز / که تا باشد جهان گویند ازان باز
به نیرنگ و فسون کز حد برون برد / باول خانه زان هفتش درون برد

ز زرین در چو داد آن دم گذارش / بقفل آهنین کرد استوارش
چو شد در بسته از لب مهر بگشاد / ز دل راز درون خود برون داد
نخستین گفت کای مقصود جانم / که جان را جز تو مقصودی ندانم
خیال خود بخواب من نمودی / بطفلی خواب از چشمم ربودی
ز سودای خودم دیوانه کردی / بغمهای خودم همخانه کردی
نظر بگشاده در نظارهٔ تو / بدین کشور شدم آوارهٔ تو
ندیدم چارهٔ آوارگیها / کشیدم در غمت بیچارگیها
کنون کز دیدن روی تو شادم / ز بی‌روئی تو بس نامرادم
ز بی‌روئی گذر روی بمن کن / ز روی مهربانی یک سخن کن
جوابش داد یوسف سر فگنده / که ای همچون منت صد شاه بنده
مرا از بند غم آزاد گردان / بآزادی دلم را شاد گردان
مرا خوش نیست کاینجا با تو باشم / پس این پرده تنها با تو باشم
تو کان آتشی من پنبهٔ خشک / تو باد صرصری من نفحهٔ مشک
کجا این پنبه با آتش برآید / چسان این نفحه با صرصر گراید
زلیخا آن نفس جز باد نشمرد / سخن گویان بدیگر خانه اش برد
بر و قفل دگر محکم فرو بست / دل یوسف از آن اندوه بشکست
دگر باره زلیخا نعره برداشت / نقاب از راز چندین ساله برداشت
بگفت ای خوشتر از جان ناخوشی چند / بیا بهت می کشم سر سرکشی چند
تهی کردم خزائن در بهایت / متاع عقل و دین کردم فدایت
بآن نیت که درمانم تو باشی / رهین طوق فرمانم تو باشی
نه آن کز طاعت من روی تابی / بهر راهی خلاف من شتابی
بگفتا ور گنه فرمانبری نیست / بعصیان زیستن طاعتوری نیست
هر آن کاری که نپسندد خداوند / بود در کارگاه بندگی بند
بدان کارم شناسائی مبادا / بدان دستم توانائی مبادا
در آن خانه سخن کوتاه کردند / بدیگر خانه منزلگاه کردند

زلیخا بر درش قفل دگر زد — دگرسان قصهٔ آتش از سینه سر زد
بدین دستور از افسون و فسانه — همی بردش درون خانه بخانه
بهر جا قصهٔ دیگر همی خواند — بهر جا نکتهٔ دیگر همی راند
بشش خانه نشد کارش میسر — نیامد مهره اش بیرون ز ششدر
بهفتم خانه کرد او را قدم چست — گشاد کار خود از هفتمین جست
بلی بود درین ره ناامیدی — سیاهی را بود روزی سپیدی
ز صد در گر امیدت بر نیاید — بنومیدی جگر خوردن نشاید
در دیگر بباید زد که ناگاه — از آن در سوی مقصد آوری راه

در آوردن زلیخا یوسف را بخانهٔ هفتم و مقصود از وی خواستن

سخن پرداز این کاشانهٔ راز — چنین بیرون دهد از پرده آواز
که چون نوبت بهفتم خانه افتاد — زلیخا را ز جان برخاست فریاد
که ای یوسف بچشم من قدم نه — ز رحمت پا درین روشن حرم نه
در آن خرم حرم کردش نشیمن — بزنجیر زرش زد قفل آهن
حرمی یافت از اغیار خالی — ز چشم حاسدان دورش حوالی
درش ز اندیشهٔ بیگانه بسته — امید آشنایان را شکسته
درو جز عاشق و معشوق کس نه — گزند شحنه آسیب عسس نه
رخ معشوق در پیرایهٔ ناز — دل عاشق سرود شوق پرداز
هوس را عرصهٔ میدان گشاده — طمع را آتش اندر جان فتاده
زلیخا دیده و دل مست جانان — نهاده دست خود در دست جانان
بشیرین نکته های دلپذیرش — خرامان برد تا پای سریرش
ببالای سریر افگند خود را — بآب دیده گفت آن سرو قد را
که ای گلرخ بروی من نظر کن — بچشم لطف سوی من نظر کن
اگر خورشید روی من به بیند — چو مه از خرمن من خوشه چیند
مرا تا کی درین محنت پسندی — که چشم رحمت از رویم ببندی

بدینسان درد دل بسیار کردی — بیوسف شوق دل اظهار کردی
ولی یوسف نظر بر خویش میداشت — ز بیم فتنه سر در پیش میداشت
بفرش خانه سر افگنده در پیش — مصور دیده با او صورت خویش
ز دیبا و حریر افگنده بستر — گرفته یکدگر را تنگ در بر
از آن صورت روان صرف نظر کرد — نظرگاه خود از جای دگر کرد
اگر در را و گر دیوار را دید — بهم خفته دو گلرخسار را دید
رخ خود در خدای آسمان کرد — بسقف اندر تماشای همان کرد
فزودش میل از آن سوی زلیخا — نظر بگشاد بر روی زلیخا
زلیخا زان نظر شد تازه امید — که تابد بر وی آن تابنده خورشید
بآه و ناله و زاری در آمد — ز چشم و دل بخونباری در آمد
که ای خود کام کام من روا کن — بوصل خویش دردم را دوا کن
منم تشنه تو آب زندگانی — منم کشته تو جان جاودانی
چه نالم از تو دور ای گنج نایاب — که باشد کشته بیجان تشنه بی آب
ز داغت سالها در تاب بودم — ز شوقت بیخور و بیخواب بودم
مرا زین بیشتر در تاب مگذار — چنینم بیخور و بیخواب مگذار
بحق آن خدای بر تو سوگند — که باشد بر خداوندان خداوند
باین حسن جهانگیری که دادت — باین خوبی که در عارض نهادت
باین نوری که تابد از جبینت — که دارد ماه را سر بر زمینت
باین رعنا کمان داری که داری — بسرو خوب رفتاری که داری
بمحراب کمان ابروی تو — بقلاب کمند گیسوی تو
بجادو نرگس مردم فریبت — بدیبا پوش سرو جامه زیبت
بآن مویی که میگویی میانش — بآن سر که میخوانی دهانش
بمشکین نقطهات بر روی گلرنگ — بشیرین خندهات از غنچهٔ تنگ
بآب دیدهٔ من ز اشتیاقت — بآه گرمم از سوز فراقت
بحرمانی که زیر کوهم از وی — گرفتار هزار اندوهم از وی

باستیلائے عشقت بر وجودم
باستغنای از بود و نبودم

کہ بر حال من بیدل ببخشای
زکار مشکلم این عقده بگشای

بدل عمریست تا داغ تو دارم
هوای بوئے از باغ تو دارم

زمانے مرهم داغ دلم شو
بوئے رونق باغ دلم شو

ز قحط هجر تو بس ناتوانم
به بخش از خوان وصلت قوت جانم

ز تو اے نخل تر خرما ز من سیر
مکن در خوان نهادن هیچ تقصیر

مرا از شیر و خرما قوت جان ده
زجان دادن درین قحطم امان ده

جوابش داد یوسف کای پریزاد
کہ ناید با تو کس را از پری یاد

مگیر امروز بر من کار را تنگ
مزن بر شیشه معصومیم سنگ

مکن تر ز آب عصیان دامنم را
مسوز از آتش شهوت تنم را

بآن بیچون کہ چونها صورت اوست
برونها چون درونها صورت اوست

ز بحر جود او گردون حباب ست
ز برق نور او خورشید تابست

بپاکانی کز ایشان زاده ام من
بدین پاکیزگی افتاده ام من

از ایشان ست روشن گوهر من
وز ایشان ست رخشان اختر من

کہ گر امروز دست از من بداری
مرا زین تنگنا بیرون گذاری

بزودی کامگاری بینی از من
هزاران حق گذاری بینی از من

زلعل جان فزایم کامیابی
بقدر دل کشم آرام یابی

مکن تعجیل در تحصیل مقصود
بسا دیری کہ باشد خوشتر از زود

گر افتد صید نیکو دیر در دام
به است از زود نانیکو سرانجام

زلیخا گفت کز تشنه مجو تاب
کہ اندازد بفردا خوردن آب

ز شوقم جان رسیده بر لب امروز
نیارم صبر کردن تا شب امروز

کجا آن طاقت مرا آید پدیدار
کہ تا وقتے دگر اندازم این کار

ندانم مانعت زین مصلحت چیست
کہ نتوانی بمن یک لحظه خوش زیست

بگفتا مانع من زان دو چیزست
عتاب ایزد و قهر عزیزست

عزیز این گنج نهادی چون بداند
بمن صد محنت و خواری رساند

برهنه کرده تیغ آنسان که دانی
کشد از من لباس زندگانی

زہے خجلت کہ چون روز قیامت
گر افتد بر زناکاران غرامت

جریده آن جفا کیشان نویسند
مرا سر دفتر ایشان نویسند

زلیخا گفت زان دشمن میندیش
کہ چون روز طرب بنشیند هم پیش

دهم جامی کہ با جانش ستیزد
ز هستی تا قیامت بر نه خیزد

تو میگوئی خدای من رحیم ست
همیشه بر گنهگاران کریم ست

مرا از گوهر و دُر صد خزینه
درین خلوتسرا باشد دفینه

فدا سازم همه بهر گناهت
کہ تا باشد ز ایزد عذرخواهت

بگفت آن کس نیم کافتد پسندم
کہ آید بر کسے دیگر گزندم

خصوصا بر عزیزی کز عزیزی
ترا فرمود بهر من کنیزی

خدای من کہ نتوان حق گذارش
برشوت کے شود آمرزگارش

بجای داد چو مزد از کس نگیرد
در آمرزش کجا رشوت پذیرد

زلیخا گفت کای شاه جوان بخت
کہ هم تاجت میسر باد و هم تخت

دلم شد تیر محنت را نشانه
ز بس کاری بهانه بر بهانه

بهانه کجروی و حیله سازیست
بهانه بے طریق راست بازیست

معاذ الله کہ راه کج روم من
ز تو این حیله دیگر شنوم من

عجب بی طاقتم آرام من ده
اگر خواهی وگرنه کام من ده

بگفتن گفتن آمد روز من سر
نگشت از تو مراد من میسر

زبان در بند زین دیگر خرافات
بجنب از جا که فی التاخیر آفات

مرا در خشک نے آتش فتادست
ترا با آتش من خوش فتادست

مرا این دود آتش کے کند سود
چو در چشمت نگردد آب ازین دود

ازین آتش چه دودم هست تابی
بیا بر آتشم زن یکدم آبی

زلیخا چون بپایان برد این راز
تعلل کرد یوسف دیگر آغاز

زلیخا گفت کای عبری عبارت
کہ بر وی از سخن وقتم بغارت

مزن بر روی کارم دست رد را
کہ خواهم کشتن از دست تو خود را

بعشرت گفت دستم اندر گردن آویز | وگرنه بر تنم از خنجر تیز
بیاری دست اگر در گردن من | شود خون بستر حالی بگردن
کشم خنجر چو سوسن بر تن خویش | چو گل در خوں کشم پیراهن خویش
نهم بر تن ز جاں داغ جدائی | ز صحبت گفتت یا هم رهائی
عزیزم پیش تو چوں کشته یابد | پے کشتن عناں سوے تو تابد
پس از کشتن بزیر پردهٔ خاک | بتو پیوند ایں جان هوسناک
بگفت ایں و کشید از زیر بستر | چو برگ بید سبز از برق خنجر
وشے از آتش غم پر تف و تاب | بحلق تشنه برد آں قطرهٔ آب
چو یوسف آں بدید از جاے برجست | چو زریں یاره بگرفتش بسر دست
کزیں تندی بیارام اے زلیخا | وزیں ره باز کش گام اے زلیخا
زمن خواهی رخ مقصود دیدن | ز وصل من بکام دل رسیدن
زلیخا ماه اوج دلستانی | ز یوسف چوں بدید آں مهربانی
گماں زد شد که خواهد کام او داد | بوصل خویشتن آرام او داد
ز دست خود روانی خنجر انداخت | بقصد صلح طرح دیگر انداخت
لب از نوشیں دهانش پر شکر کرد | ز ساعد طوق وز ساقش کمر کرد
بپیش ناوکش جاں را هدف ساخت | ز شوق گوهرش تن را صدف ساخت
ولے نگشاد یوسف بر هدف شست | پے گوهر صدف را مهره نشکست
دلش میخواست دُر سُفتن بالماس | ولے میداشت حکم عصمتش پاس
زلیخا در تقاضا گرم و یوسف | همی انگیخت اسباب توقف
نهادے بر ازارے خویش دستی | یکے عقده کشادے دو ببستی
فتادش چشم ناگه در میانه | بزرکش پرده در کنج خانه
سوالش کرد کاں پرده پے چیست | دراں پرده نشسته پردگی کیست
بگفت آنکس که تا من زنده هستم | برسم بندگانش مے پرستم
تنے از زر و چشمش ز گوهر | درونش طبلهٔ پر مشک اذفر
بهر ساعت فتاده پیش اویم | سر طاعت نهاده پیش اویم

درون پرده کردم جایگاهش | که تا نبود بسوئے من نگاهش
زمن آئین بیدینی نه بیند | دریں کارم که مے بینی نه بیند
چو یوسف ایں سخن بشنید زد بانگ | کزیں دینار نقدم نیست یکدانگ
ترا آید بچشم مردگاں شرم | وزیں نا زندگاں در خاطر آزرم
من از بینائے دانا چوں نترسم | ز قیوم توانا چوں نترسم
بگفت ایں و ز میان کار برخاست | وزاں خوش خوابگه بیدار برخاست
الف کرد از دو شاخ لام الف دور | رهاند از گاز سیمیں شمع کافور
چو گشت اندر دویدن گام تیزش | کشاد از هر درے راه گریزش
بهر در کامدے بے در کشائے | پریده قفل جائے پرّه جائے
اشارت کردنش گو با یا نگشت | کلیدے بود بهر فتح در مشت
زلیخا چوں بدیده از عقب جست | بوے در آخریں درگاه پیوست
پے باز آمدن دامن کشیدش | ز سوئے پشت پیراهن دریدش
بروں رفت از کف آں غم رسیده | بسان غنچه پیراهن دریده
زلیخا زاں غرامت جامه زد چاک | چو سایه خویش را انداخت بر خاک
خروشی از دل ناشاد برداشت | ز ناشادی خود فریاد برداشت
که واویلا ز بے اقبالی بخت | که برد از خانه ام آں نازنیں رخت
دریغ آں صید کز دامم بروں رفت | دریغ آں شهد کز کامم بروں رفت
عزیمت کرد روزے عنکبوتے | که بهر خود کند تحصیل قوتے
بجائے دید شهبازی نشسته | ز قید دست شاهاں باز رسته
بگرد او تنیدن کرد آغاز | که بندد پر و بالش را ز پرواز
زمانے کار در پیکار او کرد | لعاب خود همه در کار او کرد
چو آں شهباز کرد از وے کناره | نماندش غیر تار چند پاره
منم آں عنکبوتے زار و رنجور | فتاده از مراد خویشتن دور
رگ جانم گسسته همچو تارش | نگشته مرغ امیدی شکارش
گسسته تارم از هر کار و بارے | بدستم نیست جز بگسسته تارے

در یافتن عزیز یوسف را بیرون آن خانه و افشای راز خود کردن زلیخا

چنین زد خامه نقش این فسانه
که چون یوسف برون آمد ز خانه

برون خانه پیش آمد عزیزش
گروهی از خواص خانه نیزش

چو در حالش عزیز آشفتگی دید
وزان آشفتگی حالش بپرسید

جوابش داد از حسن ادب باز
تهی از تهمت افشای آن راز

عزیزش دست بگرفت از سر مهر
درون بردش بسوی آن پری‌چهر

چو باهم دیدشان با خویشتن گفت
که یوسف با عزیز احوال من گفت

بحکم آن گمان آواز برداشت
نقاب از چهرهٔ آن راز برداشت

که ای میزان عدل آن را سزا چیست
که با اهلت نه بر کیش وفا زیست

بکار خویش بی اندیشگی کرد
درین پرده خیانت پیشگی کرد

عزیزش داد رخصت کای پریرو
که کرد این کج نهادی است برگو

بگفت این بندهٔ عبری کز آغاز
بفرزندی شد از لطفت سرافراز

درین خلوت براحت خفته بودم
درون از گرد محنت رفته بودم

چو دزدان بر سر بالینم آمد
بقصد خرمن نسرینم آمد

خیالش آنکه من از وی نه آگاه
بخرم گلستانم آورد راه

بدزدی باغبان ناگشته محتاج
برو سنبل بغارت گل بتاراج

چو دست آورد پیش آن ناخردمند
که بگشاید ز گنج وصل من بند

من از خواب گران بیدار گشتم
ز جام بیخودی هشیار گشتم

هراسان گشته از بیداری من
گریزان شد ز خدمتگاری من

رخ از شرمندگی سوی در آورد
بروی نیکبختی در بر آورد

شتابان از قفای او دویدم
برون ننهاده پا در وی رسیدم

گرفتم دامنش را چست و چالاک
چو گل افتاد در پیراهنش چاک

گشاده چاک پیراهن دهانی
کند قول مرا روشن بیانی

کنون آن به که همچون ناپسندان
کشی یک چند حبسش در زندان

وبا خود بر تن و اندام پاکش
نهی ورزی که سازد دردناکش

پسندی بروی این رنج گران را
که گردد عبرتی مر دیگران را

عزیز از وی چو بشنید این سخن را
نه بر جا دید دیگر خویشتن را

دلش گشت از طریق استقامت
زبان را ساخت شمشیر ملامت

بیوسف گفت چون گشتم گهرسنج
پی بیع تو شد خالی دو صد گنج

بفرزندی گزیدم بعد از آنت
ز حشمت ساختم عالی مکانت

زلیخا را هوادار تو کردم
کنیزان را پرستار تو کردم

غلامانم حلقه در گوش تو گشتند
صفاکیش و وفاکوش تو گشتند

بمال خویش دادم اختیارت
نکردم رنجه دل در هیچ کارت

نه دستور خرد بود اینکه کردی
عفاک الله چه بد بود اینکه کردی

نمی‌شاید درین دیر پر آفات
جز احسان اهل احسان را مکافات

تو احسان دیدی و کفران نمودی
بکافر نعمتی طغیان نمودی

ز کوی حق گذاری رخت بستی
نمک خوردی نمکدان را شکستی

چو یوسف از عزیز این تاب و تف دید
چو مو از گرمی آتش بپیچید

بدو گفت ای عزیز این داوری چند
گناهی نی بدین خواریم مپسند

زلیخا هر چه می‌گوید دروغ است
دروغ او چراغ بی‌فروغ است

زن از پهلوی چپ شد آفریده
کس از چپ راستی هرگز ندیده

بداند هر که بشناسد چپ و راست
کز از چپ راستی مشکل توان ساخت

مرا تا دید دارد در پیم سر
که گردد کام او از من میسر

گهی از پس در آید گه ز پیشم
بهر مکر و فسون خواند بخویشم

ولی هرگز بر او نگشاده‌ام چشم
بخوان وصل او ننهاده‌ام چشم

که بالله من که با خلق کریمت
نهم پای خیانت در حریمت

بدان بنده که چون مولی نه بیند
رود بر مسند مولی نشیند

ز غیرت داشتم بر سینه داغی
گرفته از همه کنج فراغی

زلیخا قاصدی سویم فرستاد
بر ویم صد در اندیشه بگشاد

بافسونہائے شیریں اندرم برد / بہمراہے دراں خلوتگہم برد
قضائے حاجتِ خود خواست از من / سکونِ عافیت برخاست از من
گریزاں سر بسوئے در دویدم / بصد در ماندگی آنجا رسیدم
گرفت اینک قفائے دامنم را / درید از سوئے پس پیراہنم را
مراہا دی جز این کارے نبودست / بروں زیں کار بازاری نبودست
کرشت نبود قبول این بیگناہی / بکن بسم اللہ اینک ہرچہ خواہی
زلیخا چوں شنید این ماجرا را / بپاکی یاد کرد اول خدا را
وزاں پس خورد سوگندانِ دیگر / بفرقِ شاہِ مصر و تاج و افسر
باقبالِ عزیز و عز و جاہش / کہ دولت ساخت از خاصانِ خاصش
تبے چوں افتد اندر دعوے بند / گواہِ بے گواہاں چیست سوگند
کند سوگند بسیار آشکارہ / دروغ اندیشئے سوگند خوارہ
پس از سوگند آبِ دیدگاں ریخت / کہ یوسف از تہمت این فتنہ انگیخت
چراغِ کذب را کافروزش زن / بجز اشکِ دروغش نیست روغن
ازاں روغن چراغش گر فروزد / بیک ساعت جہانے را بسوزد
عزیز آں گریہ و سوگند چوں دید / بساطِ راست بینی در نوردید
بسرہنگی اشارت کرد تا زود / زند بر جانِ یوسف زخمہ چوں عود
بزخمِ غم رگِ جاں را خراشد / ز لوحش آیتِ راحت تراشد
بزندانش کند محبوس چنداں / کہ گردد آشکارا این سرِ پنہاں

بزندان کشیدن یوسف را و گواہی دادن طفلِ شیرخوارہ بپاکی او و گذاشتن عزیز او را

چو یوسف را گرفت آں مردِ سرہنگ / بہ محنتگاہِ زنداں کرد آہنگ
بتنگ آمد دلِ یوسف ازاں درد / نہاں روئے دعا بر آسماں کرد
کہ اے دانا باسرارِ نہانی / ترا باشد مسلم راز دانی
دروغ از راست پیشِ تست ممتاز / کہ داند جز تو کردن کشفِ این راز

ز نورِ صدق چوں دادی فروغم / منہ تہمت بگفتارِ دروغم
گواہی بگذراں بر دعوے من / کہ ہست این صدقِ من پیشِ تو روشن
ز تسبیحِ ہمیں کشور گشایش / چو آمد بر ہدف تیرِ دعایش
دراں مجمع زنے خویشِ زلیخا / کہ بودی روز و شب پیشِ زلیخا
سہ ماہہ کودکے بر دوشِ خود داشت / چو جاں بگرفتہ در آغوشِ خود داشت
چو سوسن بر زباں حرفے نراندہ / ز طومارِ بیاں حرفے نخواندہ
فغاں شد زد کای عزیز آہستہ تر باش / ز تعجیلِ عقوبت پُر حذر باش
سزاوارِ عقوبت نیست یوسف / بلطف و مرحمت اولیست یوسف
عزیز از گفتنِ کودک عجب ماند / سخن ہا او بقانونِ ادب راند
کہ اے ناشستہ لب ز آلائشِ شیر / خدایت کرد تلقینِ حسنِ تقریر
بگو روشن کہ این آتش کہ افروخت / کز آنم پردۂ عز و شرف سوخت
بگفتا من نیم نمام و غماز / کہ گویم با کسے رازِ کسے باز
ز غماز یست مشکِ چیں سیہ روئے / کہ از صد پردہ بیروں میدہد بوئے
ببیں در تازہ گلہائے بہاری / کہ خنداں و خوشند از پردہ داری
نیم غماز لیکن گر بدانی / بگویم با تو این رازِ نہانی
برو در حالِ یوسف کن نظارہ / کہ پیراہن چسانش گشتہ پارہ
گر از پیش ست در پیراہنش چاک / زلیخا را بود دامن ازاں پاک
ندارد دعوے یوسف فروغے / ہمے گوید برائے خود دروغے
ور از پس چاک شد پیراہنِ او / بود پاک از خیانت دامنِ او
دروغست آنچہ مے گوید زلیخا / نہ راہِ صدق مے پوید زلیخا
عزیز از طفل چوں گوش این سخن کرد / رواں تفتیشِ حالِ پیراہن کرد
چو دید از پس دریدہ پیرہن را / ملامت کرد آں مکارہ زن را
کہ دانستم کہ این کید از تو بودست / بر آں آزادہ این قید از تو بودست
چہ کیدست این کہ پیش آوردی آخر / چہ بد بود اینکہ با خود کردی آخر
ز راہِ ننگ و نامِ خویش گشتی / طلبگارِ غلامِ خویش گشتی

پسندیدی بنجود این ناپسندی — وزان پس جرم آن بر دیگری فگندی
ز کید زن دل مردان دو نیم ست — زنان را کید هائے بس عظیم ست
عزیزان را کند کید زنان خوار — بکید زن بود دانا گرفتار
ز مکر زن کسے عاجز مبادا — زن مکاره خود هرگز مبادا
برو زین پس باستغفار بنشین — ز خجلت روئے در دیوار بنشین
نه گریه گرم کن هنگامهٔ خویش — بشو زین حرف ناخوش نامهٔ خویش
تو اے یوسف زبان زین کار در بند — بهر کس گفتن این را مپسند
همین بس در سخن چالاکئ تو — که روشن گشت بر ما پاکئ تو
قدم از راه غمازی بدر نه — که باشد پرده پوش از پرده در به
عزیز این گفت و بیرون شد ز خانه — بنجو شخوئی سمر شد در زمانه
تحمل دلکش ست اما نه چندین — نکو خوئی خوش ست اما نه چندین
چو مرد از زن بنجو شخوئی کشد بار — ز خوش خوئی به بدخوئی رسد کار
مکن در کار زن چندان صبوری — که افتد رخنه در سد غیوری

زبان طعنه کشادن زنان مصر بر زلیخا درباره عشق یوسف

نشان زد عشق را کنج سلامت — خوشا رسوائی کوئے ملامت
غم عشق از ملامت تازه گردد — وزین غوغا بلند آوازه گردد
ملامت شحنهٔ بازار عشق ست — ملامت صیقل زنگار عشق ست
ملامتهاے عشق از هر کرانه — بود کاهل تنان را تازیانه
چو باشد مرکب ره رو گران خیز — شود زان تازیانه سیر او تیز
زلیخا را چو بشگفت این گل راز — جهانی شد بطعنش بلبل آواز
زنان مصر ازان آگاه گشتند — ملامت را حوالت گاه گشتند
بهر نیک و بدش در پے فتادند — زبان سرزنش بروے کشادند
که فارغ شد ز هر ننگی و نامی — دلش مفتون عبرانی غلامی
چنانش در مغز جانش جا گرفتست — که دست از دین و دانش وا گرفتست

عجب گمراهئے پیش آمد او را — که رو بر بندهٔ خویش آمد او را
عجب ترکان غلام از وے نفورست — ز دمسازی و همرازیش دورست
نه گاهے میکند با او نگاهے — نه گامی مے زند با او براهے
بهر جا آن رود این ایستد باز — بهر جا ایستد رفتن کند ساز
بهر جا آن کشد برقع ز رخسار — زند این از مژه بر دیده مسمار
زهر غم کان نگرید این بخندد — هران در کو کشاید این به بندد
همانا پیش چشم او نکو نیست — ازان رو خاطرش را میل او نیست
گران دلبر گهے با ما نشستے — زما دیگر کجا تنها نشستے
ره ناکامی ما کم گرفتی — بما هم کام دادے هم گرفتی
بمقبولے کسے را دسترس نیست — قبول خاطر اندر دست کس نیست
بسا زیبا رخ و نیکو شمائل — که سویش طبع مردم نیست مائل
بسا لیلی وشے شیرین کرشمه — که ریزد خون دلها چشمه چشمه
زلیخا چون شنید این داستان را — فضیحت خواست آن ناراستان را
روان فرمود جشنی ساز کردند — زنان مصر را آواز کردند
ز جشنے بزمگاه خسروانه — هزارش ناز و نعمت در میانه
ز تشتهائے زرنگار رنگ صافی — چو نور از عکس ظلمتها شگافی
بلورین جامها لبریز کرده — بماء الورد عطر آمیز کرده
ز زرین خوان زمینش مطرح خور — ز سیمین کاسها برجے پر اختر
بطعم و بوئے خوش زان کاسه خوان — طعامش قوت جسم و قوت جان
در و از خوردنیها هرچه خواهی — ز مرغ آورده حاضر تا بماهی
پے حلواش داده نیکوان دام — ز لب بشکند دندان مغز بادام
ز تخته تخته حلواهاے رنگین — بنائے مصر حسنش بو و شیرین
برائے فرش و صحن وے افگند — هزاران خشت زر پالوده قند
دهان تنگان لبهاے شکر خا — نداده در دهان لوزینه را جا
چو گشته کامجو لوزینه زانها — بحشوشش نام رفته بر زبانها

قوله ز تخته تخته زای معجمه و تخته تخته بیبیا باشد و شین در حسنش به جمع است حسن و در بعضی نسخ بجای حسنش حسنش و [illegible] تصرف نا قصاست از شرح [illegible]
قوله دهان تنگان آه دهان تنگان کنایت از معشوقان و لوزینه حلوای بادام را گویند [illegible] قوله چو گشته آه ز انها ای لبهای دهان تنگان و حشو با فتح کلام بے فائده و چیزے حقیر دون را گویند و ضمیر شین راجع بسے لوزینه یعنی چو گشته یعنی معشوقان در لبهای شیرین خود لوزینه را جا ندادند و لوزینه از لبهای شان کامجو گشته و لبهای شان در آمده نام آن لوزینه بطریق حشو بر زبان رفته یعنی لوزینه نسبت بلبهای شان حقیر و نا چیز بود [illegible]

نکرده هیچ نادر بین تصور / کز آب آمد برون انسان بسد پر
ز تازه میوه‌های تر نایاب / بسدها باغبان پرورده از آب
روان هر سو کنیزان و غلامان / بخدمت همچو طاؤسان خرامان
پریرویان مصری حلقه بستند / بمسندهای زرین خوش نشستند
ز هر خوان آنچه می‌بایست خوردند / ز هر کار آنچه می‌بایست کردند
چو خوان برداشتند از پیش آنان / زلیخا شکرگویان مدح خوانان
نهاد از طبع حیلت ساز پرفن / ترنج و گزلکی بر دست هر زن
بیک کف گزلکی در کار خود تیز / بدیگر کف ترنجی شادی انگیز
ترنجی رنگ او صفرای فاقع / پی صفرائیان درمان نافع
برایشان گفت پس ای نازنینان / به بزم نیکوئی بالانشینان
چرا دارید زینسان تلخ کامم / بطعن عشق عبرانی غلامم
اگر دیده ز دی پر نور دارید / بدیدارش مرا معذور دارید
اجازت گر بود آرم برونش / بدین اندیشه گردم رهنمونش
همه گفتند کز هر گفتگوئی / بجز او نیست ما را آرزوئی
بفرما تا برون آید خرامان / کشد بر فرق ما از ناز دامان
که ما از جان و دل مشتاق اوئیم / رخش نادیده از عشاق اوئیم
ترنجی کز تو اکنون بر کف ماست / پی صفرائیان داروی صفراست
بریدن بی رخش نیکو نیاید / نمی بُرّد کسی تا او نیاید
زلیخا دایه را سویش فرستاد / که بگذر سوی ما ای سرو آزاد
برون نه پا که در پای تو افتم / به پیش قد رعنای تو افتم
بود غم خانهٔ دل تکیه گاهت / بیا تا دیده گردد فرش راهت
بقول دایه یوسف بر نیامد / چو گل ز افسون او خوش بر نیاید
بپای خود زلیخا سوی او شد / دران کاشانه همزانوی او شد
بزاری گفت کای تو نور دو دیده / تمنای دل محنت رسیده
ز خود کردی نخست امیدوارم / بنومیدی فتاد آخر قرارم

شدم رسوا میان مردم از تو / فتادم بر زبان مردم از تو
گرفتم اینکه در چشم تو خوارم / بنزدیک تو بس بی اعتبارم
بده از خواری و بی اعتباری / ز خاتونان مصرم شرمساری
دل ریشم نمک خوار لب تست / نمک ریزی بران کار لب تست
بده سود در وفاداریم نمک را / نگهدار حق این نمک را
شد از انفاس آن افسونگر گرم / دل یوسف به بیرون آمدن نرم
پی تزئین او چون باد برخاست / چو سرو از حلهٔ سبزش بیاراست
فرود آویخت گیسوی معنبر / به پیش حله‌اش چون عنبر تر
تو پنداری که بود از مشک ماری / کشیده خویش را بر سبزه زاری
میانش را که با مو همسری کرد / ز زرین منطقه زیورگری کرد
ز چند آن گوهر و لعل گران سنگ / عجب دارم نیامد آن میان تنگ
بسر تاج مرصع از جواهر / ز هر جوهر هزاران لطف ظاهر
بپا نعلین از لعل و گهر پر / بر او بسته دو دل از رشتهٔ دُر
ردائی از قصب کرده حمائل / بهر تارش گره صد جان و صد دل
بدستش داد زرین آفتابه / کنیزی از پیش زرین عصابه
یکی طشتش بکف از نقرهٔ خام / بسان سایه او را گام بر گام
بدینسان هر که دیدش چابک و چست / نخست از جان شیرین دست خود شست
نیارم بیش ازین گفتن که چون بود / که از هر وصف کاندیشم برون بود
ز خلوت خانه آن گنج نهفته / برون آمد چو گلزار شگفته
زنان مصر کان گلزار دیدند / ز گلزارش گل دیدار چیدند
بیک دیدار کار از دست شان رفت / زمام اختیار از دست شان رفت
ز زیبا شکل او حیران بماندند / ز حیرت چون تن بیجان بماندند
چو هر یک را دران دیدار دیدن / تمنا شد ترنج خود بریدن
ندانسته ترنج از دست خود باز / ز دست خود بریدن کرد آغاز
یکی از تیغ انگشتان قلم کرد / بدل حرف وفای او رقم کرد

قلم وبدے کہ با تیغ از ستیزد / زہر بندش بروں شنگرف ریزد
یکے پرشاخت از کف صفحۂ سیم / کشیدش جدول سرخی چو تقویم
بہر جدول دوان سیلی پر از خوں / زجدّ خود نہادہ پاے بیروں
چو دیدندش کہ جز والاگہر نیست / برآمد بانگ زیشاں کیں بشر نیست
نہ چوں آدم زآب وگل سرشتہ است / زبالا آمدہ قدسی سرشتہ است
زلیخا گفت ہست ایں آں یگانہ / کزو بیم سرزنشہا را نشانہ
ملامت کز شما بر جان من بود / ہمہ از عشق ایں نازک بدن بود
وے او سر بکارم در نیاورد / امید روزگارم بر نیاورد
مراد جان وتن من خواندم اورا / بوصل خویشتن من خواندم اورا
اگر ننہد بکام من دگر پاے / ازیں پس کنج زنداں سازمش جاے
رسند کارش دراں زنداں بخواری / گذارد عمر در محنت گذاری
ززنداں خوی سرکش نرم گردد / ولش در نیک خوئے گرم گردد
نگردد مرغ وحشی جز بداں رام / کہ گیرد در قفس یک چند آرام
زنانِ مصر چوں رویش بدیدند / بسا کفہا کہ از شوقش بریدند
گروہے زاں زنانِ کف بریدہ ق / زعقل وصبر وہوش ودل رمیدہ
زتیغ عشق یوسف جاں بخوردند / ازاں مجلس نرفتہ جاں سپردند
گروہے از خرد بیگانہ گشتند / زعشق آں پری دیوانہ گشتند
برہنہ پا وسر بیروں دویدند / دگر روئے خردمندی ندیدند
گروہے آمدند آخر بخود باز / ولے با سوز ودرد عشق دمساز
زلیخا وار مست از جام یوسف / فتادہ مرغ دل در دام یوسف
جمال یوسف آمد خمّی از مے / بقدر خود نصیب ہر کس از وے
یکے از بہرہ مخموری ومستی / یکے را رستن از پندار ہستی
یکے را جاں فشاندن بر جمالش / یکے را لال ماندن در خیالش
نیابد جز بداں بے بہرہ بخشود / کزاں مے بہرہ اش بے بہرگی بود

معذور داشتن زنانِ مصر بعد از مشاہدۂ جمال یوسف ؑ زلیخا را

چو کالا را بود جوینده بسیار / فزوں گردد بر آں میل خریدار
چو یک عاشق شود مفتون یاری / بود بر عشق عاشق را قراری
زند ہر آتش سوزانش در دل / چو بیند دیگرے را در مقابل
چو شد حال زیوسف گشتگان لال / جمال یوسفی را شاہد حال
زلیخا را ازاں سوزی دگر شد / بیوسف میل جانش بیشتر شد
بدیشاں گفت یوسف را چو دیدند / ز تیغ مہر او کفہا بریدند
اگر در عشق او معذوریم ہست / بدارید از ملامت گوئیم دست
چو یاراں از در یاری درآیند / دریں کارم مددگاری نمایند
ہمہ چوں چنگ محبت ساز کردند / نوائے معذرت آغاز کردند
کہ یوسف خسرو اقلیم جانست / دراں اقلیم حکم او روانست
پدیدارش کرا آہنگ باشد / کہ نہ ہر دل اگر خود سنگ باشد
غمش گر مایۂ رنجوری تست / جمالش حجت معذوری تست
بزیر چرخ کس پیدا نگردد / کہ رویش بیند وشیدا نگردد
شدی عاشق ملامت نیست بر تو / دریں سودا غرامت نیست بر تو
فلک گرد جہاں بسیار گردید / بدیں شائستگی معشوق کم دید
دل سنگیں بمہرت گر بیاوش / وزیں نامہربانی شرم بادش
وزاں پس رو بسوی یوسف نہادند / سخن را در نصیحت داد دادند
بدو گفتند کاے عمرِ گرامی / دریدہ پیرہن در نیکنامی
دریں بستاں کہ گل با خار جفت ست / گلے بیخار چوں تو کم شگفت ست
دریں دریا کہ نہ چرخش صدفہاست / بتو ایں چار گوہر را شرفہاست
مکن پایہ بلندی مایۂ خویش / فرود آ اندکی از پایۂ خویش
زلیخا خاک شد در راہت اے پاک / ہمہ کش گر گہے دامن بریں خاک
چہ کم گردد زتو اے پاک دامن / اگر گہ گہ کشی بر خاک دامن
بدفع حاجتش حجت رہا کن / ز تو چوں حاجتے خواہد روا کن
بہ بیحاجت ترا گر حاجتے ہست / مکش از حاجت حاجتوراں دست

مکن چون داشت حق خدمتت گوش — حقوق خدمت او را فراموش
نیاز او نگر وز حد مبر ناز — ازان مے ترسم اے سرو سرافراز
که چون نبود ترا جز سرکشی کار — نیارد سرکشی جز ناخوشی بار
فرو شوید ز دل مهر جمالت — کند دست جلالش پایمالت
حذر کن زانکه چون مضطر شود دوست — بخواری دوست را از سر کشد پوست
چو از لب بگذرد سیل خطرمند — نهد مادر بزیر پاے فرزند
دهد هر لحظه تهدیدت بزندان — که هست آرامگاه ناپسندان
چو گور ظلم جویان تیره و تنگ — گریزان زندگان ازوے بفرسنگ
درو ضیق النفس هر زندهٔ را — نشیمن هر بمرگ از زندهٔ را
درو نگشاده دست از صنع استاد — نه راه روشنی و نے منفذ باد
درش بسته بقفل ناامیدی — ندیده غرهٔ صبحش سفیدی
هوابش مایه دار هر وبالے — زمینش کشت زار هر وبالے
سیاه و تنگ چون قارورهٔ قیر — متاع ساکنانش غل و زنجیر
همه بر سفرهٔ بے آب و نانے — نشسته لیک سیر از زندگانی
موکل سخت روی چند در وے — مجاور تلخ گوئی چند در وے
در ابرو چین پئے آزار مردم — ز هر چین صد گره در کار مردم
زده آتش بعالم خوی ایشان — سیاه از دود آتش روی ایشان
کجا شاید چنین محنت سرای — که باشد جاے چو تو دلربائی
خدا را بر وجود خود ببخشاے — بروے او در مقصود بگشاے
قلم سان سر بنه بر خط تسلیم — بشوی از لوح خاطر نقطهٔ بیم
وگر باشد ترا ازوے ملالے — که چندانش نمی بینی جمالے
چو زد ایمن شوی و مساز باش — نهانی محرم و همراز ما باش
که ما یک یک بخوبی بے نظیریم — سپهر حسن را ماه منیریم
چو بگشاییم لبهاے شکرخا — ز خجلت لب فرو بندد زلیخا
چنین شیرین و شکرخا که مائیم — زلیخا را چه قدر آنجا که مائیم

چو یوسف گوش کرد افسونگر ایشان — پئے کام زلیخا یاوری شان
گذشتن از ره دین و خرد نیز — نه تنها بهر او از بهر خود نیز
پریشان شد ز گفت و گوی ایشان — بگرداند رو از روی ایشان
بحق برداشت کف بهر مناجات — که اے حاجت رواے اهل حاجات
پناه پردهٔ عصمت نشینان — انیس خلوت عزلت گزینان
چراغ خلوت هر بے گزندے — حصار آفت هر ناپسندے
عجب درمانده ام در کار اینان — مرا زندان به از دیدار اینان
به از صد سال در زندان نشینم — که یکدم طلعت اینان به بینم
بنامحرم نظر دل را کند کور — ز دولت خانهٔ قرب افگند دور
اگر تو مکر این مکارگان را — ز کوی عقل و دین آوارگان را
که تنگ آمد ازیشان جاے بر من — نگردانی ز من اے واے بر من
چو زندان خواست یوسف از خداوند — دعاے او بزندان ساختش بند
اگر بودی ز فضلش عافیت خواه — سوے زندان قضا ننمودیش راه
برستی ز آفت آن ناپسندان — ولے فارغ ز محنتهاے زندان

آماده کردن زنان مصر زلیخا را بر فرستادن یوسف بزندان

چو از دستان آن ببریده دستان — همه از خود پرستی بت پرستان
دل یوسف نگشت از عصمت خویش — ولے شد بیشتر زان عصمت اندیش
همه خفاش آن خورشید گشتند — ز نور قرب او نومید گشتند
زلیخا را غبار انگیز کردند — بزندان کردن او تیز کردند
بدو گفتند کاے مسکین مظلوم — نبوده مستحقے چون تو محروم
چو یوسف گرچه نبود حور زادے — نیابی هرگز از وصلش مرادے
شدیم از پند گوئی سخت کشتے — زبان کردیم سوهان درشتے
ولے سوهان نگیرد آهن او — نباشد غیر از سختی فن او
چو کوره ساز زندان را بدو گرم — بود زان کوره گرد آهنش نرم

چو گرد و نرم زآتش طبع پولاد — ازو چیزے تواند ساخت استاد
زگرمی نرم گر تواند شد کرد — چه حاصل زانکه کوه آهن سرد
زلیخا را چو زاں جادو زباناں — شد از زنداں امید وصل جاناں
براے راحت خود رنج او خواست — دراں ویراں مقام گنج او خواست
چو نبود عشق عاشق را کمالے — نه بندد جز مراد خود خیالے
طفیل خویش خواهد یار خود را — بکام خویش سازد کار خود را
ببوی یک گل از بستان معشوق — زند صد خار غم بر جان معشوق
زلیخا با عزیز آمیخت یک شب — زدل این غصه بیروں ریخت یک شب
که گشتم زیں پسر بدنام در مصر — شدم رسواے خاص و عام در مصر
دریں گویند مرد و زن موافق — که من بر وے بجانم گشته عاشق
دریں هاموں شکار تیر اویم — بخاک و خوں طپاں نخچیر اویم
بجانم تیر او چنداں نشسته است — که پیکاں بر سر پیکاں نشسته است
سر یکمویم از عشقش تهی نیست — بعشق او زخویشم آگهی نیست
دراں فکرم که دفع ایں گماں را — سوئے زنداں فرستم ایں جواں را
بهر کوئی بعجز و نامرادے — بگرداند منادی در منادے
که ایں باشد سزاے آں اندیش — که ابازی کند با خواجهٔ خویش
نیندیشد ز قهر جاں خراشش — نهد پا بے تمنا بر فراشش
چو مردم قهر من با او ببینند — ازاں ناخوش گماں یکسو نشینند
عزیز آں اندیشه او را پسندید — ز استصواب آں طبعش بخندید
بگفتا من تفکر پیشه کردم — دریں معنی بسے اندیشه کردم
بپیچیدم گهرے به زانکه سفتے — نیامد در دلم به زانکه گفتی
بدستت هست اکنوں اختیارش — ز راه خویشتن بنشاں غبارش
زلیخا از مے ایں رخصت چو نوشید — سوئے یوسف عنان کینه پیچید
که اے کام دل و مقصود جانم — بعالم جز تو مقصودے ندانم
عزیزم بر تو بالادست کردست — سر از زیر حکمم پست کردست

اگر خواهم بزنداں سازمت جاے — وگر خواهم بگردوں سایمت پاے
بنه سر سرکشی تا چند با من — برآ خوش ناخوشی تا چند با من
قدم زن در مقام سازگاری — مرا از غم رهاں خود را ز خواری
اگر کامم دهی کامت برآرم — باوج کبریا نامت برآرم
وگرنه تند در محنت کشادست — پی زنجیر تو زنداں ایستادست
بروئیم خرم و خنداں نشینی — ازاں بهتر که در زنداں نشینی
زباں بکشاد یوسف در خطابش — بداد آں ساں که میدانی جوابش
زلیخا از جواب او برآشفت — بسرهنگان بے فرهنگ خود گفت
کز زرینش افسرش از سر فگندند — کهن پشمینه اش در بر فگندند
ز آهن بند بر سیمیش نهادند — بگردن طوق تسلیمش نهادند
بسان عیسیش بر خر نشاندند — بهر کوئی ز مصر آں خر براندند
منادی زن منادی بر کشیده — که هر سرکش غلامے شوخ دیده
که گیرد شیوهٔ بیحرمتی پیش — نهد پا در فراش خواجهٔ خویش
بود لائق که همچوں ناپسنداں — بدیں خواری برندش سوے زنداں
ولے خلقے ز هر سو بهر تماشا — همے گفتند حاشا ثم حاشا
کزیں روے نکو بدکاری آید — وزیں دلدار دل آزاری آید
فرشته است ایں بعهد پاکی سرشته — نیاید کار شیطاں از فرشته
نکو رو می کشد از خوی بد پاے — چه خوش گفت آں نکو روی نکو راے
که هر کس در جهاں نیکوست رویش — بسے بهتر ز روی اوست خویش
بصورت هر که زشت آمد سرشتش — بدست از خوی زشتش روی زشتش
چناں کز زشت نیکوئی نیاید — ز نیکو نیز بدخوئی نیاید
بدیں خواری تا بزندانش بردند — بعیاران زندانش سپردند
چو آں دل زنده در زنداں در آمد — بر تن زندانیاں جاں در آمد
دراں محنت سرا افتاد جوشی — برآمد از گرفتاراں خروشی
شدند از مقدم آں شاه خوباں — همه زنجیریاں زنجیر کوباں

بپا شد بندشان قید ارادت | بگردن غلشان طوق سعادت
بشادی گشت بدل اندوه ایشان | کم از کاهی غم چون کوه ایشان
بلی هر جا رسد حور سرشتی | اگر دوزخ بود گردد بهشتی
بهر جا یار گل رخسار گردد | اگر گلخن بود گلزار گردد
چو در زندان گرفت از جنبش آرام | بزندانبان زلیخا داد پیغام
کزین پس محنتش مپسند بر دل | ز گردن غل ز پایش بند بگسل
تن سیمینش از پشمین مفرسای | بزر کش حلهٔ سروش بیارای
بشو از فرق او گرد نژندی | ز تاج حشمتش ده سربلندی
یکی خانه برای او جدا کن | جدا از دیگران آنجاش جا کن
معطر دار دیوار و درش را | منور ساز طاق و منظرش را
زمینش را ز سندس مفرش انداز | ز استبرق بساط دلکش انداز
دران خانه چو منزل ساخت یوسف | بساط بندگی انداخت یوسف
رخ آورد آنچنان کش بود عادت | دران منزل بمحراب عبادت
چو مردان در مقام صبر بنشست | بشکر آنکه از کید زنان رست
نیفتد در جهان کس را بلائی | که ناید زان بلا بوی عطائی
اسیری کز بلا باشد هراسان | کند بوی عطا دشوارش آسان.

پشیمانی زلیخا از فرستادن یوسف بزندان

درین فیروزه کاخ دیر بنیاد | عجب غافل نهادست آدمی زاد
نباشد تا بود او محنت شناسی | نداند طبع او جز ناسپاسی
بنعمت گرچه عمری بگذراند | نداند قدر آن تا در نماند
بسا عاشق که بر هجران بزیست | بآن پندار کز معشوق سیرست
فلک چون آتش هجران فروزد | چو شمعش تن گدازد و جان بسوزد
چو زندان بر گرفتاران زندان | گلستان شد ازان گلبرگ خندان
زلیخا گشت ازان سرو یگانه | به از خرم گلستان بود خانه

چو آن سرو از گلستانش بدر شد | گلستانش ز زندان تیره تر شد
به تنگ آمد دران زندان دل او | یکی صد شد ز هجران مشکل او
چه مشکل زانکه بر عاشق زار | که بی دلدار بیند جای دلدار
چه آسایش دران گلزار ماند | کز آن گل رخت بندد خار ماند
سنان خار در گلزار بی گل | بود خاصه پی آزار بلبل
چو خالی دید زان گل گلشن خویش | چو غنچه چاک زد پیراهن خویش
ز غم چون گل بر لب آمد جان غمناک | چه باک از جیب خود عاشق زند چاک
ورق بر سینهٔ خود می گشاید | که غم بیرون رود شادی در آید
بناخن همچو گل رخسار می کند | چو سنبل موی عنبربار می کند
چو یاد روی مه رویان نشانی | ز هجر یار خود می کند جانی
ز دست دل بسینه سنگ میکوفت | بقصد هجر طبل جنگ می کوفت
اگرچه بود شاه خیل خوبی | شکست آمد بروزان طبل کوبی
بفرق سر ز پنجه خاک میریخت | سرشک از دیدهٔ نمناک میریخت
ز آب و خاک میکرد آنچنان گل | که بندد رخنهای هجر بر دل
ولی رخنه که هجران در دل افگند | بران یکمشت گل مشکل شود بند
بدندان لعل چون عناب میخست | بعقد دُر عقیق ناب می بست
نگه میخست تا بنشاند آن خون | که از جوش دلش میریخت بیرون
رخ گلگون خود میساخت نیلی | چو نیلوفر ز ضرب تپانچه سیلی
که سرخی در خور آمد خرمی را | نشاید جز کبودی ماتمی را
ز دل خونین رقم بر رو همی زد | بحسرت دست بر زانو همی زد
که این کاری که من کردم کرا کرد | چنین زهری که من خوردم که خورد
درین محنت سرای عشق پیشه | نزد چون من بپای خویش تیشه
بدست خویش چشم خویش کندم | ز کوری خویش را در چه فگندم
ز غم کوهی به پشت خویش بستم | بزیر کوه پشت خود شکستم
دلم خون شد چو چندین روزگاری | کرا آوردم بکف زیبا نگاری

ز دستانِ فلک بخت من آشفت | ز دست خویش دادم و نهش مفت
بجانم از دلِ آوارهٔ خویش | نمی دانم چه سازم چارهٔ خویش
بدینسان نوحهٔ جانسوز میکرد | شب اندوه خود را روز میکرد
بهر چیزی کزو بوی شنیدی | به بوی او ز جان آهی کشیدی
گرفتی دمبدم پیراهنِ او | که روزی سوده بودی بر تنِ او
چو گل عطرِ دماغ خویش کردی | بدان تسکین داغ خویش کردی
گهی رو بر گریبانش نهادی | بصد حسرت ز هجرش بوسه دادی
که طوقِ حشمتِ آن گردنست این | چه گفتم رشتهٔ جانِ منست این
گهی در آستینش دست بردی | ز بخت آن دستبردِ خود شمردی
نهادی هر دو چشم خود به تعظیم | بیادِ ساعدش کردی پر از سیم
گهی کردی بدیده دامنش جای | که روزی سوده رو بر پشت آن پای
نمودی نا امید از پای بوسی | بدامن بوسی او جای پابوسی
چو دور از فرق دیدی افسرش را | فشاندی گرد لعل و گوهرش را
که این همسایهٔ آن فرق بودست | جهانی بر زمینش فرق سودست
کمر را کز میانش یاد دادی | چو دیدی بندگی را داد دادی
بیادِ آهوی صیدافگنِ خویش | کمندش ساختی در گردنِ خویش
چو زر کش حلهایش از هم کشادی | نگه به دیدهٔ پر نم کشادی
بشستی دامن از اشکِ نیازش | ز اشکِ لعل خود بستی طرازش
چو نعلینش بجای جفت دیدی | ازو بوسی بجانی مفت دیدی
بدو جفتش شدن در دل گذشتی | ز بی جفتیش طاقت طاق گشتی
نهادی بند بر دل از دوالش | ز خون دیده دادی رنگِ آلش
بدینسان هر دمش از نو غمی بود | ز هر چیزی جدا ماتمی بود
چه قدرِ نعمتِ دیدار نشناخت | بداغ دوری از دیدار بگداخت
پشیمان شد ولی سودی نبودش | بغیر از صبر بهبودی نبودش
ولی صبر از چنان دل چون توان کرد | که از دل مهرِ او بیرون توان کرد

هلاکِ عاشق از جانان جدائیست | بتخصیص آنکه بعد از آشنائیست
چو افتد عقدِ صحبت در میانه | بود فرقت عذابِ جاودانه
دگر پیوند صحبت در میان نیست | جدائی ناخوش ست اما چنان نیست
بتنگ آمد ز خود ترکِ خودی کرد | بنیکی چون نشد میلِ بدی کرد
سر خود بر در و دیوار می زد | بسینه خنجر خونخوار می زد
ببامِ قصر می شد پاسبان وار | کز آنجا افگند خود را نگونسار
طنابی از گیسوی شبرنگ میکرد | بدان راهِ نفس را تنگ میکرد
خلاصی از جفای دهر می جُست | ز شربت دار جامِ زهر می جُست
ز هر چیزی که کم یابیش میخواست | همه اسبابِ مرگِ خویش میخواست
همی بوسید دایه دست و پایش | همی گفت از صمیم دل دعایش
که از جانان مرتب باد کامت | ز لعل او لبالب باد جامت
رهائیت آنچنان باد از جدائی | که هرگز نایدت یاد از جدائی
تو ملکِ باخودی این بیخودی چند | خردمندی گزین تا بخردی چند
دلِ ما را ز غم خون میکنی تو | که کردست اینکه اکنون میکنی تو
ز من بشنو که هستم پیر این کار | شکیبائی بود تدبیر این کار
ز بیصبری فتادی در تب و تاب | برین آتش بریز از ابرِ صبر آب
چو گیرد صرصرِ محنت وزیدن | نباید همچو کاه از جا پریدن
بآن باشد که در دامن کشی پای | مثالِ کوه باشی پای بر جای
صبوری مایهٔ فیروزی آمد | قوی تر پایهٔ بهروزی آمد
صبوری میوهٔ امیدت آرد | صبوری دولتِ جاویدت آرد
بصبر اندر صدف باران شود دُر | بصبر از لعل و گوهر کان شود پُر
بصبر از دانه آید خوشه بیرون | ز خوشه رهروان را توشه بیرون
بصبر اندر رحم یک قطرهٔ آب | شود نه ماه را ماهِ جهانتاب
زلیخا با دل و جانِ رمیده | شد از گفتار دایه آرمیده
گریبان را ز دیده تا بدامن | کشید از صبر کوشی پا بدامن

ولے صبری کہ گیرد عاشقش پیش / بقول ناصحان مصلحت کیش
چو گردد تا صبح از گفتار خاموش / کند آن حرف را عاشق فراموش

بے طاقت شدن زلیخا در مفارقت یوسف و در شب همراه دایهٔ خود بزندان رفتن

چو در زندان مغرب یوسف مهر / نهان کرد از زلیخای فلک چهر
زلیخای فلک را چهره شد گم / ز مهر یوسف آمد اشک انجم
شفق را شد ز اشک او جگر خون / وزان شد دامن گردون جگرگون
زلیخا را غم یوسف چنان کرد / کہ از اشک شفق گون خونفشان کرد
بگریه نالهٔ جانسوز برداشت / همان آه و فغان روز بر داشت
چو رو اندر شب آرد روز عاشق / بشب گردد فزون تر سوز عاشق
ز هجران تیره باشد روزگارش / فزاید تیرگی شبهای تارش
ز غم روزش بود در روسیاهی / شبش گردد سیاهی بر سیاهی
شب آبستن بود آندم کہ آید / برائے عاشقان اندوه زاید
چه آرد از مشیمه بچه بیرون / بجائے شیر از دلها مکد خون
از آن مادر کہ برخوردار باشد / کزینسان بچه‌اش خونخوار باشد
زلیخا را چو از بے صبری خویش / بدین خونخوارگی آمد شبے پیش
ز دلبر دور و از دلدار مهجور / شبش بے ماه ماند و خانه بے نور
چو نبود روے جانان پرتو افگن / بصد مشعل نگردد خانه روشن
ز بس اندوه دل چشمش نمے خفت / ز دیده خون دل میراند و میگفت
ندانم حال یوسف چیست امشب / کفیل خدمت او کیست امشب
کہ گسترده ته پا بسترش را / کہ کرده راست بر بالین سرش را
چراغ افروز بالینش کہ بوده است / کف رحمت بپا لینش کہ سوده است
کہ بکشوده کمر بند از میانش / کہ بوده وقت خواب افسانه خوانش
هوائی آن مقامش ساخت بانی / چو مرغان رهم دامش ساخت پانی

گل او همچنان بر آب خود هست / مسلسل سنبلش بر تاب خود هست
نبرد آن هوا آب گلش را / نژولیده نکرده سنبلش را
دلش چون غنچه در تنگی فتاده / و یا چون گل بشادی لب گشاده
همیگفت این چنین و هر لباسے / غم خود تا ز شب بگذشت پاسے
از آن پس طاقت و تابی نماندش / بدل از جوی صبر آبی نماندش
ز شوقش در دل افتاد آتش تیز / بدایه دیده پر خون گفت برخیز
کہ یکدم جانب زندان گرائیم / بآن محنت سرا پنهان درآئیم
نهان در گوشهٔ زندان نشینیم / مه زندانی خود را ببینیم
چو زندان جای آن سان گلعذار است / نه زندان بلکه خرم نوبهار است
دل هر عاشق از بستان بساید / مرا این غنچه در زندان کشاید
روان شد همچو سرو ناز دایه / قفای خیزران بدنبالش چو سایه
بزندانی چو رسید آن ماه شب گرد / نهانی میر زندان را طلب کرد
اشارت کرد تا بکشاد در را / نمود از دور آن تابنده مه را
بدیدش بر سر سجاده از دور / چو خورشید درخشان غرق در نور
گهے چون شمع بر پا ایستاده / ز رخ زندانیان را نور داده
گهے خم کرده قامت چون مه نو / فگنده بر بساط از چهره پرتو
گهے سر بر زمین از عذر تقصیر / چو شاخ تازه گل از باد شبگیر
گهے طرح تواضع در فگنده / گشته چون بنفشه سر فگنده
ز خود دور و بآن نزدیک بنشست / ولے در گوشهٔ تاریک بنشست
ز جان زاری و از دل ناله میکرد / ز نرگس یاسمین را لاله می کرد
بلؤلؤ لعل لب را میخراشید / ز نخل تر رطب را میخراشید
بچشم خونفشان و ز اشک گلگون / همے واداز درون این از بیرون
کہ ای چشم و چراغ نازنینان / مراد خاطر اندوهگینان
بجانم آتشے افروخت عشقت / سراپائے وجودم سوخت عشقت
نزد بر آتشم وصل تو آبی / ز تابی از دلم ننشاند تابی

به تیغ ظلم کردی سینه ام چاک / همی بینم ترا زین ظلم بی باک
نداری رحم بر مظلومی من / زهی رحم تو و محرومی من
ز تو هر لحظه ام از نو غمی زاد / مرا ای کاشکی مادر نمیزاد
و گر می زاد مادر کاشکی دایه / بفرق من نمی افگند سایه
ز شیر ناب کم میداد بهرم / بشیر از قهر می آمیخت زهرم
زلیخا خود بدینسان در سخن بود / ولی یوسف بحال خویشتن بود
سر موی بآن حاضر نمی شد / و گر می شد اثر ظاهر نمی شد
چو شب بگذشت همچون صبح خیزان / زلیخای فلک شد اشک ریزان
غریو کوس سلطانی بر آمد / موذن در سحر خوانی در آمد
دم سگ حلقه بر حلقوم او بست / دمش را از فغان شب فرو بست
خروس از خواب شب شد گردن افراز / زنائی ساز کرده تیز آواز
زلیخا دامن اندر چید و برگشت / بخدمت آستان بوسید و برگشت
بزندان تا مهش خلوت نشین بود / شد آمد سوی زندانش چنین بود
غذای جان او شد آن تگاپوی / نبودش جز در آن آمد شدن روی
نکردی کس به بستان میل چندان / که بود آن سیه دل را میل زندان
بلی آنرا که زندانی ست یارش / بجز زندان کجا باشد قرارش

رفتن زلیخا ببام و نظارهٔ زندان و گریستن بر مفارقت یوسف

شب آمد عاشقانرا پرده ساز / شب آمد بیدلانرا غصه پرداز
توان بس کار در شبگیر کردن / که روزش کم توان تدبیر کردن
زلیخا چون غم شب بگذرانید / نه غم بل ماتم شب بگذرانید
بلا و محنت روز آمدش پیش / صد اندوه جگر سوز آمدش پیش
نه رائی آنکه در زندان کند روی / نه صبری آنکه بی زندان کند خوی
ز نعمتهای خوش هر لحظه چیزی / نهادی بر کف محرم کنیزی
فرستادی بزندان سوی یوسف / که تا دیدی بجایش روی یوسف

چو آن محرم ز زندان آمدی باز / بر وصد عشقبازی کردی آغاز
گهی رو بر کف پایش نهادی / گهی صد بوسه اش بر چشم دادی
که این چشمیست کان رخسار دیدست / که این پاییست کانجاها رسیدست
اگر چشمش نیارم بوسه دادن / و یا رو بر کف پایش نهادن
ببوسم باری آن چشمی که گاهی / کند در روی زیبایش نگاهی
نهم رو بر کف آن پای باری / که وقتی میکند سویش گذاری
بپرسیدی وزان پس حال او را / جمال روی فرخ فال او را
که رویش را نفرسوده گزندی / بکار او نیفتاده ست بندی
گلش را زان هوا پژمردگی نیست / تنش را زان زمین آزردگی نیست
ز نعمتها که بردی خورد یا نی / ازین دلداده یاد آورد یا نی
پس از پرسش نمودنهای بسیار / ز جا برخاستی با چشم خونبار
ببام منظر در یک غرفه بودش / کز آنجا بام زندان می نمودش
در آن غرفه شدی تنها نشستی / در غرفه بروی خلق بستی
بدیده در بمژگان لعل سفتی / سوی زندان نظر کردی و گفتی
کیم تا روی گلفامش ببینم / بس این کز بام خود بامش ببینم
نیم شایستهٔ دیدار دیدن / خوشم با آن در و دیوار دیدن
بهر جا ماه من منزل نشین ست / نه زندان روضهٔ خلد برین ست
ز دولت سقف او سرمایه دارد / که خورشید جهان در سایه دارد
مراد دیوارش از غم پشت بشکست / که پشت آن مه برو نهاد و بنشست
سعادت برقرار آید از آن در / که سرو من فرود آرد از آن سر
چه دولتمند باشد آستانی / که بوسد پای آنسان دلستانی
خوش آنکس تیغ مهرش آشکاره / تنم چون ذره گردد پاره پاره
در افتم سرنگون از روزن او / به پیش آفتاب روشن او
هزاران رشک دامن بر زمینی / که بخرامد بدانسان نازنینی
شود از گرد دامانش معطر / ز موی عنبر افشانش معنبر

۱۴ از گرد آه فاعل شود آن بر زمین است و ضمیر فشیمر راجع بسوی یوسف باشد ۱۲

سخن کوتاہ تا شب کارش این بود | گرفتاریش آن گفتارش این بود
درین گفتار جانش بر لب آمد | درین اندوہ روزش تا شب آمد
چو آمد شب دگر شد حیلہ اندیش | کہ گیرد پیش آئین غیب پیش
شبش این بود و روز آن تا بدان روز | کہ زندان بود جاے آن دل افروز
بشب زندان شدن را چارہ کردی | بروز از غرفہ اش نظارہ کردی
نبودی ہیچگہ خالی ازین کار | گہے دیوار دیدی گاہ دیدار
چنان یوسف بخاطر خانہ کردش | کہ از جان و جہان بیگانہ کردش
ز بس در یاد او گم کرد خود را | بشست از لوح خاطر نیک و بد را
کنیزان گرچہ میدادندش آواز | نمے آمد بحال خویشتن باز
بگفتی با کنیزان گاہ بیگاہ | کہ من ہرگز نباشم از خود آگاہ
بگفتا از من آگاہی مجوئید | بجنبانیدم اول پس بگوئید
ز جنبانیدن اول با خود آیم | وزان پس گوش بشنیدن گشایم
دل من ہست با زندانی من | ازانست این ہمہ حیرانی من
بخاطر ہر کرا آن ماہ گردد | کجا از دیگرے آگاہ گردد
بگفت از حال خود روزی مزاجش | بزخم نشتر افتاد احتیاجش
زخونش بر زمین در دیدہ کس | نیامد غیر یوسف یوسف و بس
بکلک نشتر استاد سبک دست | بلوح خاک نقش این حرف را بست
چنان از دوست پر بودش رگ و پوست | کہ بیرون نامدش از پوست جز دوست
خوش آن محرم کہ راہی یابد از خویش | نسیم آشنائی یابد از خویش
کند در دل چنان جا دلبری را | کہ گنجایش نماند دیگرے را
در آید ہمچو جانش در رگ و پے | نہ بیند یک سر مو خالی از وے
نہ بوئے باشدش از خود نہ رنگے | نہ صلحے باشدش با کس نہ جنگے
نہ دل در تاج و نے در تخت بندد | ز کوے او ہوس را رخت بندد
نیارد خویشتن را در شماری | نہ گیر و پیش غیر از عشق کاری
اگر گوید سخن با یار گوید | وگر جوید مراد از یار جوید

ع خواندہ اکثر ... قولہ اگر گوید سخن آہ ضمیر گوید راجع بسوے آن کس ۱۲

سخن اندر پختگی آر و نہ خامی | ز بوی خود برون آید تمامی
تو ہم جامی تمام از خود برون آی | بدولت خانۂ سرمد درون آی
چو دائم راہ دولت خانہ دانی | نہ از دولت بود چندان گرانی
ازین جائے گران جانان قدم نہ | قدم در دولت آباد عدم نہ
نبودی و زیانے زان نبودت | مباش امروز ہم کانست سودت
مجو اندر خودی بہبود خود را | کزین سودا نیابی سود خود را

در شرح احسانہاے یوسف با اہل زندان و تعبیر کردن خواب مقربان پادشاہ مصر را و وصیت کردن ایشان را کہ ویرا پیش شاہ مصر یاد کنند

ز مادر ہر کہ دولتمند زاید | فروغ دولتش ظلمت زداید
بخارستان رود گلزار گردد | گل از وے نافۂ تاتار گردد
چو ابر از بگذرد بر تشنہ کشتے | شود از مقدمش خرم بہشتے
چو باد از در رود در تازہ باغے | فروزد از رخ ہر گل چراغے
بزندانے گر در آید خرم و شاد | کند زندانیان را از غم آزاد
چو زندان بر گرفتاران زندان | شد از دیدار یوسف باغ خندان
ہمہ از مقدم او شاد گشتند | ز بند درد و غم آزاد گشتند
بگردن غل شان شد طوق اقبال | بپا زنجیرشان فرخندہ خلخال
اگر زندانئے بیمار گشتے | اسیر محنت و تیمار گشتے
کمر بستی پے بیمار داریش | خلاصی دادی از تیمار خواریش
وگر جا بر گرفتاری شدی تنگ | سوے تدبیر کارش کردی آہنگ
گشادہ رو شدی او را رضا جوے | ز تنگی در گشاد آوردیش روے
وگر بر مفلسی عشرت شدی تلخ | ز ناداری نمودی غرہ اش سلخ
ز زر داران کلید زر گرفتے | ز عیشش قفل تنگی بر گرفتے
وگر خوابی بدیدی نیک بختی | بگرداب خیال افتادہ رختی

شنیدی از لبش تعبیر آن خواب   بخشکی آمدی رختش ز گرداب
دو کس از محرمان شاه آن بوم   ز خلوتگاه قربش گشته محروم
به زندان همدمش بودند و همراز   وزان ماتم کده با او هم آواز
بیک شب هر یکے دیدند خوابی   وزان در جان شان افتاد تابی
یکے را مژده ده خواب از نجاتش   یکے را مخبر از قطع حیاتش
ولے تعبیر آن زیشان نهان بود   ازان بر جان شان بار گران بود
به یوسف خوابهاے خود بگفتند   جواب خوابهائے خود شنفتند
یکے را گوشمال از دار دادند   یکے را بر در شه بار دادند
جوانمردی که سوے شاه میرفت   بمسندگاه عز و جاه مے رفت
چو رو سوی شه مسندنشین کرد   با او یوسف اشارت اینچنین کرد
که چون در صحبت شه بار یابی   به پیشش فرصت گفتار یابی
مرا در مجلسش یاد آوری زود   کزان یاد آوری وافر بری سود
بگوئی هست در زندان غریبی   زعدل شاه دوران بے نصیبی
چنینش بے گنه مپسند رنجور   که هست این از طریق معدلت دور
چو خورد آن بهره منداز دولت و جاه   مے از قرابۂ قرب شهنشاه
چنان رفت آن وصیت از خیالش   که بر خاطر نیامد چند سالش
نهان وعده اش مایوسی آورد   بزندان بلا محبوسی آورد
بلے آن را که ایزد برگزیند   بصدر عز معشوقی نشیند
رود اسباب بر رویش به بندد   رهین این و آنش کم پسندد
نشاید جز سوے خود بودے اورا   زهر کس بگسلاند خوے اورا
بدست غیر تاراجش نخواهد   بغیر خویش محتاجش نخواهد
نخواهد دست او در دامن کس   اسیر دام خویشش خواهد و بس

طلب کردن پادشاه مصر حضرت یوسف را برائے تعبیر خواب خود

بسا قفلی که ناپیدا کلید ست   بر او راه گشایش ناپدید ست

بود چون کار دانا هیچ در هیچ   به پیشش کوشش فکر و نظر هیچ
ز ناگه دست صنعی در میان نے   بفتحش هیچ صانع را گمان نے
پدید آید ز غیب آنرا کشادے   ودیعت در کشادش هر مرادے
چو یوسف دل ز حیلتهاے خود کند   برید از رشتۂ تدبیر پیوند
بجز ایزد نماند آن را پناهے   که باشد در نوائب تکیه گاهے
ز پندار خودی و بیخودی رست   گرفتش فیض فضل ایزدی دست
شبے سلطان مصر آن شاه بیدار   بخوابش هفت گاو آمد پدیدار
همه بسیار خوب و سخت فربه   بخوبی و خوشی از یکدگر به
وزان پس هفت دیگر در برابر   پدید آمد سراسر خشک و لاغر
در آن هفت نخستین روی کردند   بسان سبزه آنها پاک خوردند
بر بیناے سبز و خرم هفت خوشه   که دل زان قوت بردی مه بده توشه
بر آمد از عقب هفت دگر خشک   بر آن پیچیده گردش سر بسر خشک
چو سلطان بامداد از خواب برخاست   ز هر بیدار دل تعبیر آن خواست
همه گفتند کاین خواب محال است   فراهم کردۂ وهم و خیال ست
بحکم عقل تعبیرے ندارد   بجز اعراض تدبیرے ندارد
جوانمردی که از یوسف خبر داشت   ز روی کار یوسف پرده برداشت
که در زندان همایون فر جوانی ست   که در حل دقائق خرده دانی ست
بود بیدار در تعبیر هر خواب   ولش غواص این بحر گهر یاب
اگر گوئی پر و بکشایم این راز   وز و تعبیر خوابت آورم باز
بگفتا اذن خواهی چیست از من   چه بهتر کور را از چشم روشن
مرا چشم خرد زان لحظه کور ست   که از دانستن این راز دور ست
روان شد جانب زندان جوانمرد   بیوسف حال خواب شه بیان کرد
بگفتا گاو و خوشه هر دو سال اند   باوصاف خودش وصاف حال اند
چو باشد خوشه سبز و گاو فربه   بود از خوبی سالت خبر ده
چو باشد خوشه خشک و گاو لاغر   بود از سال تنگت قصه آور

نخستین سالهاے هفت گانه | بود باران و آب و کشت و دانه
همه عالم ز نعمت پر براید | وزان پس هفت سال دیگر آید
که نعمتهاے پیشین خورده گردد | ز تنگی جان خلق آزرده گردد
نبارد ز آسمان ابرے عطاے | نروید بر زمین شاخ گیاے
ز عشرت مالداران دست دارند | ز تنگی تنگدستان جان سپارند
بجائے نان کم شود برخوان ورہا | که گوید آدمی نان و دهد جان
جوانمرد این سخن بشنید و برگشت | حریف بزم شاه دادگر گشت
حدیث یوسف او تعبیر او گفت | دل شاه ازو خوش چون غنچه بشگفت
بگفتا خیز و یوسف را بیاور | کزو به گردم این نکته باور
چو از وے این سخن شاید شنیدن | چرا از هر دهن باید شنیدن
سخن از دوست آری شکرست آن | ولے گر خود بگوید خوشترست آن
دگر باره بزندان شد روانه | ببرد این مژده سوے آن یگانه
که اے سرو ریاض قدس بخرام | سوے بستان سراے شاه نه گام
خرامان شو بدین روے دل آرا | بیارا زین گل آن بستان سرا را
بگفتا من چه آیم سوے شاهی | که چون من بیکسی را بیگناهی
بزندان سالها محبوس کردست | ز آثار کرم مایوس کردست
اگر خواهد که من بیرون نهم پاے | ازین غمخانه گو اول بفرماے
که آنانیکه چون رویم بدیدند | ز حیرت در رخم کفها بریدند
بیکجا چون ثریا باهم آیند | نقاب از کار ما روشن کشایند
که جرم من چه بود از من چه دیدند | چرا رختم سوے زندان کشیدند
بود کین سر شود بر شاه روشن | که پاک ست از خیانت دامن من
مرا پیشه گناه اندیشگی نیست | در اندیشه خیانت پیشگی نیست
دران خانه خیانت نامد از من | بجز صدق و امانت نامد از من
مرا به گر زنم نقب خزاین | که باشم در فراش خانه خاین
جوانمرد این سخن چون گفت با شاه | زنان مصر را کردند آگاه

که پیش شاه یکسر جمع گردند | همه پروانه آن شمع گردند
چو رخ کردند در پیش شاه آن جمع | زبان آتشین بکشاد چون شمع
کز آن شمع حریم جان چه دیدند | که بر وے تیغ بدنامی کشیدند
ز رویش در بهاره باغ بودید | چرا ره سوی زندانش نمودید
تنے کازار باشد بر تنش گل | کے از وا نارسد بر گردنش غل
گلی کش نیست تاب باد شبگیر | بپایش چون نهد جز آب زنجیر
زنان گفتند کای شاه جوان بخت | تو فرخنده تر هم تاج و هم تخت
ز یوسف ما بجز پاکی ندیدیم | بجز عز و شرف تا کی ندیدیم
نباشد در صدف گوهر چنان پاک | که بود از تهمت آن جان جهان پاک
زلیخا بود نیز آنجا نشسته | زبان از کذب و جان از کید رسته
ز دستانهائے پنهان زیر پرده | ریاضتهائے عشقش پاک کرده
فروغ راستی از جان علم زد | چو صبح راستی از صدق دم زد
بجرم خویش کرد اقرار مطلق | برآمد زو صداے حصحص الحق
بگفتا نیست یوسف را گناهے | منم در عشق او گم کرده راهے
نخست او را بوصل خویش خواندم | چو کام من نداد از پیش راندم
بزندان از ستمهاے من افتاد | دران غمها ز غمهاے من افتاد
غم من چون گذشت از حد غایت | بحالش کرد حال من سرایت
جفاهائے گر رسید او را ز جافی | کنون واجب بود او را تلافی
بر احسان کاید از شاه نکوکار | بصد چندان بود یوسف سزاوار
چو شاه این نکته سنجیده بشنید | چو گل بشگفت و چون غنچه بخندید
اشارت کرد کز زندانش آرند | بدان خرم سرا بستانش آرند
ز باغ لطف گلبرگیست خندان | گل خرم به بستان به که زندان
بملک جان بود شاه نکوبخت | مقام شاه نبود جز سر تخت

بیرون آمدن یوسف از زندان و احترام پادشاه مر او را و وفات عزیز

ورین دیر کهن رسمیست دیرین   که بی تلخی نباشد عیش شیرین
خورد تا نه ماه طفلی در رحم خون   که آید با رخ چون ماه بیرون
بسا سختی که بیند لعل در سنگ   که خورشید درخشانش دهد رنگ
شب یوسف چو بگذشت از درازی   طلوع صبح کردش چاره سازی
چو شد کوه گران بر جانش اندوه   بر آمد آفتابش از پس کوه
پی تعظیم و اکرام وی از شاه   خطاب آمد بنزدیکان درگاه
ز ایوان شه خورشید اورنگ   بمیدانی ز هر جانب دو فرسنگ
دو رویه تا بزندان ایستادند   تجملهای خود را عرض دادند
چه از زرین کمر سرکش غلامان   همه در خلعت زرکش خرامان
چه از خورشید پیکر خوشنوایان   بعبرانی و سریانی سرایان
چه از چابک سواران سپاهی   بتازی مرکبان با هم مباهی
سران مصر بیرون از شماره   نثار افشان شدند از هر کناره
تهیدستان بامید نثاری   گشاده هر طرف جیب و کناری
چو یوسف شد سوی خسرو روانه   بخلعتهای خاص خسروانه
فراز مرکبش از پای تا فرق   تو گوئی گشته در زر و گهر غرق
بهر جا طبلهای مشک و عنبر   ز هر سو بدرهای در و گوهر
براه مرکب او می فشاندند   گدا را از گدائی می رهاندند
چو آمد بارگاه شه پدیدار   فرود آمد ز رخش تیز رفتار
خز و اطلس بپا انداختندش   بپا انداز فرق افراختندش
ببالای خز و اکسون همی رفت   بر اطلس چون مه گردون همی رفت
ز قرب مقدمش چون شه خبر یافت   باستقبال او چون بخت بشتافت
کشیدش در کنار خویشتن تنگ   چو سرو گلرخ و شمشاد گلرنگ
به پهلوی خودش بر تخت بنشاند   به پرسشهای خوش بالای سخن راند
نخست از خواب خود پرسید تعبیر   در آمد لعل نوشینش بتقریر
وزان پس کرد از هر جا سؤالی   بپرسیدش ز هر کاری و حالی

جوابی دلکش و مطبوع گفتش   چنان کامد از آن گفتن شگفتش
در آخر گفت این خوابی که دیدم   ز تو تعبیر آن روشن شنیدم
چه سان تعبیر آن کردن توانم   غم خلق و جهان خوردن توانم
بگفتا بایدت ایام فراخی   که ابر و یم نیفتند در فراخی
منادی کردن اندر هر دیاری   که نبود خلق را جز کشت کاری
بناخن سنگ خارا را خراشند   ز چهره خوی فشانان دانه پاشند
چو از دانه شود آگنده خوشه   نهندش همچنان از بهر توشه
سنانها خوشه را زان رسته از تن   که باشد بر رخ خصمان سنان زن
چو گیرد خوشه در خانه درنگی   بیاید روزگار قحط و تنگی
بر و هر کس برای عیش تیره   بقدر حاجت خود زان ذخیره
ولی هر کار را باید کفیلی   که از دانش بود با وی دلیلی
بدانش غایت این کار داند   چو داند کار را کردن تواند
ز هر چیزیکه در عالم توان یافت   چو من دانا کفیلی کم توان یافت
بمن تفویض کن تدبیر این کار   که ناید دیگری چون من پدیدار
چو شاه از وی بدید این کارسازی   بملک مصر دادش سرفرازی
سپه را بندهٔ فرمان او کرد   زمین را عرصهٔ میدان او کرد
بجای خود به تخت زر نشاندش   بصد عزت عزیز مصر خواندش
چو پا بالای تخت زر نهادی   جهانی زیر تختش سر نهادی
چو رفتی بر سر میدان ز ایوان   رسیدی بانگ چاوشان بکیوان
بهر جانب که طوف اندیش بودی   جنیبت کش هزاران پیش بودی
بهر کشور که بگذشتی سواره   برون بودی سپاهش از شماره
چو یوسف را خدا داد این بلندی   بقدر این بلندی ارجمندی
عزیز مصر را دولت زبون گشت   لوای حشمت او سرنگون گشت
ولش طاقت نیاورد این خلل را   بزودی شد هدف تیر اجل را
زلیخا روی در دیوار غم کرد   ز بار هجر یوسف پشت خم کرد

نه از جاه عزیزش خانه آباد　　نه از اندوه یوسف خاطر آزاد
فلک کو دیر مهر و زود کین ست　　درین حرمانسرا کارش همین ست
یکے را برکشد چون خور بر افلاک　　یکے را افگند چون سایه بر خاک
خوش آن دانا که در کاری و باری　　که از کارش نگیرد اعتباری
نه از اقبال او گردن فرازد　　نه از ادبار او جانش گدازد

در شرح حال زلیخا از وفات عزیز مصر و استیلای محبت یوسف بروے

دلے کز دلبری ناشاد باشد　　ز هر شادی و غم آزاد باشد
غم دیگر نگیرد دامن او　　نگردد شادئے پیرامن او
اگر گردد جهان دریاے اندوه　　بر آرد موجهاے غصه چون کوه
ازان نم دامن او تر نگردد　　ز اندوهے که دارد بر نگردد
وگر جشن و طرب سازد زمانه　　دهد رو عیشهائے جاودانه
فزون بیند ازان جشن و طرب روے　　نخواهد کم غم خود یک سر موے
زلیخا بود مرغ محنت آهنگ　　جهان چون خانهٔ مرغان برو تنگ
دران روزی که دولت یار بودش　　حریم خانه چون گلزار بودش
عزیزش بود بر سر سایه گستر　　نهالے بود رعنا سایه پرور
هما اسباب عشرت جمع میداشت　　رخ افروخته چون شمع میداشت
غم یوسف ز جان او نمیرفت　　حدیثش از زبان او نمیرفت
دران وقتیکه رفت از سر عزیزش　　نماند اسباب دولت هیچ چیزش
خیال روی یوسف یار او بود　　انیس خاطر افگار او بود
بیادش روی در ویرانه کرد　　وطن در کنج محنت خانه کرد
نمی خورد از فراق او نمی خفت　　ز دیده خون همے بارید و میگفت
خوشا کز بخت برخوردار بودم　　درون یک سرا با یار بودم
دلے بے یاد از حرمان دیدار　　جمالش دیدمے هر روز صد بار
ازان دولت چو بختم ساخت محروم　　بزندان کردمش محروم و مظلوم

بشب پنهان بزندان بردمی راه　　تماشا کردمے آن روئے چون ماه
بروز از زم زنگ غم از دل زدودی　　در و دیوار آن منزل که بودی
منم امروز از تنها دور مانده　　بدل رنجه به تن مهجور مانده
ندارم زو بجز در دل خیالے　　وزو خالی نیم در هیچ حالے
خیالش گر رود چون زنده مانم　　که در قالب خیال اوست جانم
همیگفت این حدیث و آه میزد　　ز آه آتش بمهر و ماه میزد
زبانه آه دائم دود آهش　　بفرق سر شدی چتر سیاهش
ز خورشید حوادث هیچ گاهے　　نبودی غیر آن چترش پناهے
نبود آن چترکش بالاے سر بود　　فلک را از خدنگ او سپر بود
خدنگش را گر آن مانع نگشتی　　ز صندوق فلک بیرون گذشتی
ز مژگان دمبدم خون آب میریخت　　نه خون آب خون ناب میریخت
چو بود از تاب دل سوزان تب او　　مژه میریخت آبی بر لب او
نمے شست از رخ آن خونابه گوئی　　ازان خونابه بودش سرخروئی
چو زان خونابه رخ را غازه کردی　　دل عقد محبت تازه کردی
بروئی کار نادر دی درم نقد　　بجز خون جگر کابین آن عقد
گہے کندی بناخن روئی گلگون　　چو چشم خود گشادی چشمهٔ خون
ز سرخی هر یکے بوده دواتے　　نوشتی از غمش خط سجاتے
گہے سینه گہے دل مے خراشید　　ز جان جز نقش جانان مے تراشید
همیزد بر سر زانو کف دست　　سمن را رنگ نیلوفر همی بست
بمهر دوست یعنی درخورم من　　گر او خورشید شد نیلوفرم من
چو باشد آفتاب خاوری یار　　مرا نبود بجز نیلوفری کار
بدل همچون صنوبر کوشتی مشت　　بسان نیشکر خاییدی انگشت
کفش کز هر نگارے داشتی عار　　نگارین گشتی از انگشت افگار
ز انگشتان خونی خامه کردی　　ز کافوری کف خود نامه کردی
درون نامه حرف غم نوشتی　　برون زین حرف چیزے کم نوشتی

ولے زان نامه هر گه داستانش — نخواندی دلبر نو شته خوانش
فراوان سالها کار وے این بود — ز هجران رنج و تیمار وے این بود
چو آئی تیره گشت از چرخ پیرش — برنگ شیر شد موی چو قیرش
بر آمد صبح و شب هنگامه هر چید — بشکستان او کافور بارید
گریزان گشت زاغ از تیر تقدیر — بجائے زاغ شد بوم آشیان گیر
بناشد یاد پیری را درین باغ — گزینان بوم گرد و خانهٔ زاغ
سیاهی را سرشک از نرگسش شست — بنرگس زار چشمش یاسمین رست
نهادی زیر این طاق کج آئین — سپه پوشیدش چشم جهان بین
چو ماتم دار گشت از ناامیدی — چرا رفت از سیاهی در سپیدی
ز هندوستان نگر بودش نمونه — که باشد کار هندو بازگونه
بروے تازه چون گل چینش افتاد — شکن در صفحهٔ نسرینش افتاد
ز ناز آن چین که افگندی در ابرو — فتاد از علت پیریش بر رو
ندارد کس درین دیر کهن یاد — که گیرد آب چین بے جنبش باد
ولے گر یاد بودی ورنه بودی — رخ چون آب او بر چین نمودی
سہی سروش ز بار عشق خم شد — سرش چون حلقه همراز قدم شد
ز سر تا پاے بود از بخت واژون — ز بزم وصل همچون حلقه بیرون
درین بمندیده خاک از خون مردم — چو شد سرمایهٔ بینائیش گم
به پشت خم انان بودی سرش پیش — که جستی گم شده سرمایهٔ خویش
بسر بردی در آن ویران ده سال — سرش ز افسر تهی پایش ز خلخال
تهی از حلقهای طلسمش دوش — سبک از دانهای گوهرش گوش
معطل گردن از طوق مرصع — معرا عارض از زربفت مقنع
بزیر پهلو از خاکش نهالین — عذار نار کش را خشت بالین
بهر یوسفش از خاک بستر — به از نهد حریر حور گستر
بیاد او بزیر روے خشتش — مربع بالشے بود از بهشتش
درین محنت کز آن یک شمه گفتم — بشرحش گوهر صد نکته سفتم

ز رفتی غیر یوسف بر زبانش — نبودی غیر او آرام جانش
دران وقتیکه گنج سیم و زر داشت — هزاران حقهٔ پر در و گهر داشت
ز هر کس قصهٔ یوسف شنیدی — بپایش گنج سیم و زر کشیدی
دهانش را چو درجے از گهر پر — لبالب ساختے از گوهر و در
بدین بخشش که بودی کار پیوست — شد از سیم و زر و گوهر تهیدست
به پیغمبیش جامهٔ مشکین گشت خرسند — همان از کیف طرا شد کمربند
خبر گویان ز یوسف لب ببستند — پس زانوئے خاموشی نشستند
گذشت آن کز لب هر صاحب هوش — ز یوسف یافتی قوت از ره گوش
بران شد تا ز بے قوتے رهد باز — کند بر راه یوسف خانه ساز
که افتد چون گذر گاهی براهش — پذیرد قوت ز آواز سپاهش
زہے بیچاره آن از پا فتاده — زمام اختیار از دست داده
ز خوان وصل جانان باز مانده — نوائے عیش او ناساز مانده
نباشد قوتے از بوئے یارش — نباید قوت از پیک دیارش
گہے با وازه وے راز گوید — گه از مرغے نشانش باز جوید
چو بیند ره روے بر رهگذاری — برویش از ره غربت غباری
ببوسد پایے او کز شهریاری ست — بشوید گرد او کز آن دیاری ست
وگر سلطانش از راهی سواره — بباید نبودش تاب نظاره
شود خرم بخاک گرد راهش — نشیند خوش بآواز سپاهش

آمدن زلیخا براه یوسف و از نے خانه ساختن که تا از آواز گذشتن او و سپاه او خرسندی یابد

زلیخا را ز تنهائی چو جان کاست — براه یوسف از نے خانه خواست
بدو کردند نے بستے حواله — چو موسیقار پر فریاد و ناله
چو کردی از جدائی ناله آغاز — صدا بر خاستی از هر نے آواز
چو از هجر آتش اندر روے گرفتے — ز آتش شعله در هر نے گرفتے

وراں نے بست بود افتاده خسته / چو صیدے تیرها گردش نشسته
ولے از ذوق عشقش چون اثر بود / بروهر تیر گوئی نیشکر بود
در آخور داشت یوسف دیو زادی / سپهر اندازهٔ گردون نهادی
تگاور ابلقے چون چرخ فیروز / ز شب بسته هزاران وصلهٔ روز
ز نور و ظلمت اندر روے نشانه / برابر چون شب و روز زمانه
گره بر خوشهٔ چرخ از دم او / شکن در کاسهٔ بدر از سم او
بهر سمش هلالے بسته از زر / بهر سم اختر رخشان مسمر
بر آن سم چو سنگ خاره خشتے / ز هر ماه نوش سیاره جستے
اگر نعلش پریدے در تگ و دو / بچرخ اندر نشستے چون مه نو
گذشتے در شکارستان نخجیر / پراں از پهلوے نخجیر چون تیر
اگر میدان شدی از غرب تا شرق / بیک جستن پریدی گرم چون برق
اگر گردش بناز و بیش کشیدی / بگردش باد صرصر کے رسیدی
براه ار چه شدی پر قطره از خوے / ندیدی هیچکس یک قطره از وے
بجوش رفتن وراں خوی بودیش میل / چو آں گرد آمده از قطره ها سیل
چو گنجے بود از گوهر روانه / بری فراسیب مار تازیانه
بر آخور گر شدی رام و فروتن / گرفتی خدمتش گردون بگردن
بدا بیش آر و آوردی زبان مهر / بسطل ماه آب از چشمهٔ خور
مهیا ساختی در هر شبانگاه / جوش از سنبلهٔ کهکشان کاه
ز شعر چشمه وار شب مه سال / پے چو کردنش آماده غربال
ز سنده سجه خواب مرغان گزیدی / که تا سنگ از جوش چون دانه چیدی
دو پیکر بود از زینش مثالے / رکاب از هر طرف تابان هلالے
چو یوسف در هلالش پاے کردی / چو ماه اندر دو پیکر جاے کردی
کشیدی زیر ران اندر صهیلے / گرفتی هر طرف اضعاف میلے
بهر جا هر که بشنیدی صهیلش / نبودی حاجت از کوس رحیلش
شتابان سوئی آں شاه آمدندی / چو سیاره پے ماه آمدندی

زلیخا نیز چون آں را شنیدی / ازاں نے بست خود بیروں دویدی
بحسرت بر سر راهش نشستے / خروشاں بر گذرگاهش نشستے
چو پے یوسف رسیدی جیلے از راه / بطنزش کودکاں کردندی آگاه
که اینک در رسید از راه یوسف / برخ رشک مهر و ماه یوسف
زلیخا گفتی از یوسف درایناں / نے با هم نشاں اے نازنیناں
بدل زیں طرز مپسندید داغم / که نابد بوئے یوسف در دماغم
بهر منزل که آں دلدار گردد / زمیں پر نافهٔ تاتار گردد
بهر محفل که آں جاناں نشیند / نسیمش در مشام جاں نشیند
چو یوسف در رسیدی با گروهے / کز ایشاں در دل افتادی شکوهے
بگفتندی که از یوسف خبر نیست / دریں قوم از قدوم او اثر نیست
بگفتی در فریب من مکوشید / قدوم دوست را از من مپوشید
کسے کش شاه ملک جاں تواں داشت / قدومش را کجا پنهاں تواں داشت
نسیمش باغ جاں را تازه سازد / نه تنها جاں جهاں را تازه سازد
چو جاں را تازگی همراه گردد / ازاں جاں تازه کن آگاه گردد
چو کردی گوش آں حیران مهجور / زجا جوشاں صدائے دور شو دور
زدی افغاں که من عمریست دورم / بصد محنت دریں دوری صبورم
نباشد بیش ازینم تاب دوری / نخواهم دوری الا از ضروری
زجا نالاں تا بکے مهجور باشم / همان بهتر که از خود دور باشم
بگفتی این و بیهوش او فتادی / ز خود کرده فراموش او فتادی
ز جام بیخودی از دست رفتی / چنان بیخود بآں نے بست رفتی
دراں تنها چو دم از جاں تاشاد / دمیدی خاستی افغان و فریاد
بدینسں دستور بودی روزگارے / نبودی غیر ازینش کاروبارے

گرفتن زلیخا یوسف را و التفات یافتن آں و ایمان آوردن زلیخا

ندارد عاشق بیدل قناعت / فزاید حرص ساعت بساعت

دو دم نبود بیک مطلوبش آرام
چو یابد بوی گل خواهد که بیند
زلیخا کرد بعد از ره نشینی
به پیش آن بت بر زمین سود
بگفت ای قبلهٔ جانم جمالت
ترا عمریست کز جان می پرستم
بچشم خود به بین رسوائیم را
ز یوسف چند باشم مانده مهجور
مرا در هیچ وقتی در مقامی
بده کام مرا چوں می توانی
بدیں جاں بخشیم مپسند چندیں
چو عمر ست اینکه نابودن ازیں به
همی گفت این و بر سر خاک میکرد
چو شاه خور بتخت خاور آمد
بروں آمد زلیخا چوں گدائی
برسم دادخواهاں داد برداشت
زلبش بر آسماں میشد زهر سے
زبس بر گوشها میزد زهر جاے
کسش از غوغا بحال او نیفتاد
ز نومیدی دلش صد پاره گشته
ز دود دل فغاں میکرد و میرفت
بمحنت خانه چوں پے آورد
به پیش آورد آں سنگیں صنم را
که اے سنگ سبوے عز و جاهم
شد از تو راه بختم تنگ بر دل

بهر دم در طلب بر تر نهد گام
چو بیند روی گل خواهد که چیند
هیولاے دولت دیدار بینی
که عمرے در پرستش کارش این بود
سر من در عبادت پایمالت
بروں شد گوهر بینش ز دستم
بچشمم بازده بینائیم را
بده چشمی که رویش بینم از دور
بجز دیدار یوسف نیست کامی
چو دادی کام من دیگر تو دانی
بدیں بد بختیم مپسند چندیں
رو نابود و بهبودن ازیں به
زگریه خاک را نمناک میکرد
صهیل ابلق یوسف بر آمد
گرفت از راه یوسف تنگنائی
ز دل ناله ز جاں فریاد برداشت
نفیر چاؤشان طرقوا گوے
صهیل مرکبان باد پیماے
بجاے شد که آنرا کس مبیناد
زکوے خرمی آواره گشته
ز آه آتش فشاں میکرد و میرفت
دو صد شعله بیک مشت نی آورد
زبان بگشاد تسکین الم را
بهر راهی که باشد سنگ راهم
سزد گر از تو کوبم سنگ بر دل

به پیش روے تو چوں سجده بردم
بگریه از تو هر کامی که جستم
توسنگی خواهم از سنگ تو رستن
بگفت این پس بزخم سنگ خاره
چو بشکستش بچالاکی و چستی
ز شغل بت شکستن چوں بپرداخت
تضرع کرد و رو بر خاک مالید
که اے عشق ترا از زیر دستاں
اگر نه عکس تو بر بت فتادی
دل بت گر بمهر خود خراشے
کسے در پیش بت افتاد بست ست
اگر رو در بت آوردم خدایا
بلطف خود جفاے من بیامرز
زبس راه خطا پیماے از من
چو آں گرد خطا از من فشاندی
بود دل فارغ از داغ تاسف
چو برگشت از ره آن مصریان شاه
که پاکست آنکه شه را ساخت بنده
بفرق بندهٔ مسکین و محتاج
چو جا کرد ایں سخن در گوش یوسف
بحاجب گفت ایں تسبیح خواں را
بخلوت خانهٔ خاص من آور
که تا یک شمه از حالش بپرسم
کز آں تسبیح چوں شور و شغب کرد
اگرش وحشے نه دامنگیر باشد

بسر راه و بال خود سپردم
زکام هر دو عالم دست شستم
بسنگی گوهر قدرت شکستن
خلیل آسا شکسته پاره پاره
بکارش زاں شکست آمد درستی
بآب چشم و خون دل وضو ساخت
بدرگاه خداے پاک نالید
بتان و بتگران و بت پرستاں
به پیش بت کسے کے سر نهادی
وز آنش افگنی در بت تراشے
که گوید بت پرست ایزد پرستست
بآں بر خود جفا کردم خدایا
خطا کردم خطاے من بیامرز
ستاندی گوهر بینائی از من
بمن ده باز آنچه از من ستاندی
بچینم لاله از باغ یوسف
گرفت افغاں کناں بازش سر راه
بذل عجز کردش سر فگنده
نهاد از عز و جاه خسروی تاج
برفت از هیبت آں هوش یوسف
که برد از جان من تاب و توان را
بجولانگاه اخلاص من آور
درین ادبار اقبالش بپرسم
عجب ماندم که تاثیرے عجب کرد
کلامش را کے این تاثیر باشد

۴ عجب ماندم اے حیران ماندم این مقولهٔ حضرت یوسف ۴ است تا قوله گر شر درو ے آه ۱۲

دو صد جاں خاک دریابندهٔ شاهی | که دریابد به آهے یا نگاهی
فروغ صبح صادق دادخواهاں | هزاراں قصهٔ گم کرده راهاں
شود هر صبح صادق را بتاثیر | هزاراں را شود پاداشتش تزویر
نه چوں شاهان دور ایں زمانه | که مے جویند بهر زر بهانه
ز هر ظالم که یک دینار رنگ ست | وگر زو دست صد کس زیر سنگ ست
ز دینار و زرش صد سر فرو نیست | تظلم کردن از وی هرزه گوئیست

آمدن زلیخا بخانهٔ یوسف و بدعائے او بینائی و جمال و جوانی یافتن

ازاں خوشتر چه باشد پیش عاشق | که گرد دیار زیبک اندیش عاشق
بخلوتگاه رازش بار یابد | ز بارش سینه کے آزار یابد
به پیش او نشیند راز گوید | حکایتهاے دیریں باز گوید
ز غوغاے سپه چوں رست یوسف | بخلوتگاه محرم نشست یوسف
درآمد حاجب از درگاه یگانه | بخوبے تنگ در عالم فسانه
ستاده بر در اینک آں زن پیر | که در ره مرکبت را شد عناں گیر
مرا گفتی که با وے باش همراه | بهمراهی رسانش تا بدرگاه
بگفتا حاجت او را روا کن | اگر دلریش هست او را دوا کن
بگفت او نیست زیشاں کوته اندیش | که با من باز گوید حاجت خویش
بگفتا رخصتش ده تا در آید | حجاب از حال خود هم خود کشاید
چو رخصت یافت همچوں زهره رقاص | درآمد شادماں در خلوت خاص
چو گل خنداں شد و چوں غنچه بشگفت | دهاں پرخنداں بر یوسف دعا گفت
ز ریش خندیدنش یوسف عجب کرد | ازو نام و نشان وے طلب کرد
بگفت آنم که چوں روے تو دیدم | ترا از جمله عالم برگزیدم
فشاندم گنج و تو هر در بهایت | دل و جاں وقف کردم در هوایت
جوانی در غمت برباد دادم | بدیں پیری که مے بینی فتادم
گرفتی شاید دولت در آغوش | مرا یکبارگی کردی فراموش

۳۳ کہ عالم را ... پرسیدم ... چوں ملک مصر ترا مسلم شد و جاه و حشمت حاصل آمد مرا فراموش کردی کہ گاہے یاد دیا ہے ...

چو یوسف زیں سخن دانست کو کیست | ترحم کرد بروے زار بگریست
بگفتا اے زلیخا ایں چه حالست | چرا حالت بدینساں در وبالست
بگفت از لذت آوازش از هوش | شراب بیخودی زد واز دلش جوش
چو باز از بیخودی آمد بخود باز | حکایت کرد با وے یوسف آغاز
بگفتا کو جوانی و جمالت | بگفت از دست شد دور از وصالت
بگفتا خم چرا شد سرو نازت | بگفت از بار هجرت جانگدازت
بگفتا چشم تو بے نور چوں ست | بگفت از بس که بے تو غرق خوں ست
بگفتا آں زر و سیمے که بودت | بفرق آں تاج و دیهیمی که بودت
بگفت از حسن تو هر کس سخن راند | ز وصفت بر سر من گوهر افشاند
سر و زر در نثار پاسش کردم | بگوهر پاشیش پا دامنش کردم
نهادم تاج حشمت بر سر او | گرفتم افسر از خاک در او
نماند از سیم و زر چیزے بدستم | کنوں گنجینهٔ عشق تو هستم
بگفتا حاجت تو چیست امروز | ضمان حاجت تو کیست امروز
بگفت از حاجتم آزرده جانی | نخواهم جز تو حاجت را ضمانی
اگر ضامن شوی آنرا بسوگند | بشرح او کشایم زباں بند
وگرنه لب ز شرح او به بندم | بغم دور و دگر بر خود بپسندم
قسم گفتا بآں کان فتوت | بآں معمار ارکان نبوت
کز آتش لاله و ریحاں دمیدش | لباس خلعت از یزداں رسیدش
که هر حاجت که امروز از تو دانم | روا سازم بزودی گر توانم
بگفت اول جمال ست و جوانی | بآں گونه که تو دیدی و دانی
دگر چشمے که دیدار تو بینم | گلے از باغ رخسار تو چینم
بجنبانید لب یوسف دعا را | رواں کرد از دو لب آب بقا را
جمال مرده اش را زندگی داد | رخش را خلعت فرخندگی داد
بجوئے رفته باز آورد آبش | خزاں شد تازه گلزار شبابش
ز کافورستن بر آمد مشک تاتار | ز صبحش آشکارا شد شب تار

سفیدی شد ز مشکین طرهٔ اش دور | در آمد در سواد نرگسش نور
خم از سرو گل اندامش بدر رفت | شکنج از نقرهٔ خامش بدر رفت
جوانی پیرییش را گشت هاله | پس از چل سالگی شد هژده ساله
دگر ره یوسفش گفت ای نکوخوی | مراد دیگرت گر هست برگوی
مرادے نیست گفتا غیر ازینم | که در خلوت گه وصلت نشینم
بروز اندر تماشائے تو باشم | بشب رو بر کف پائے تو باشم
فتم در سایهٔ سرو بلندت | شکر چینم ز لعل نوشخندت
نهم مرهم دل افگار خود را | بکام خویش بینم کار خود را
بکشت خود که پژمردست و درهم | دهم از چشمه سار صحبتت نم
چو یوسف این تمنا کرد درگوش | زمانی سر به پیش افگند خاموش
نظر بر غیب بودش انتظاری | جواب او نه گفت و نه آری
میان خواست جران بود و ناخواست | که آواز پر جبرئیل برخاست
پیام آورد کای شاه خطرناک | سلامت میرساند ایزد پاک
که ما عجز زلیخا را که دیدیم | بتو عرض نیازش اشنیدیم
ز موج انگیزے آن عجز و کوشش | در آمد بحر بخشایش بجوشش
دلش از تیغ نومیدی نخستم | بتو بالاے عرشش عقد بستم
تو هم عقدش بکن جاوید پیوند | که بکشاید بان از کار او بند
ز عین عاطفت یابی نظرها | شود زایند زان عقدت گهرها

نکاح بستن یوسف با زلیخا بفرمان حق تعالی جل شانه و زفاف کردن با او

چو فرمان یافت یوسف از خداوند | که بندد با زلیخا عقد پیوند
اساس انداخت جشن خسروانه | نهاد اسباب جشن اندر میانه
شه مصر و سران ملک اخواند | بتخت عز و صدر جاه بنشاند
بقانون خلیل و دین یعقوب | بر آئین جمیل و صورت خوب
زلیخا را بعقد خود در آورد | بعقد خویش یکتا گوهر آورد

نثار افشان بر و مه تا بماهی | مبارک باد گو شاه و سپاهی
برسم معذرت یوسف بپا خاست | به مجلس حاضران عذرها خواست
زلیخا را به پرسش ساخت دلشاد | بخلوتخانهٔ خاصش فرستاد
پرستاران همه پیشش دویدند | سر و افسر همه پیشش کشیدند
خوشائی از جمال دلفریبش | بزر کش جامها دادند زیبش
چو هائی و هوئی مردم یافت آرام | بمنزلگاه خود زد هر کسے گام
عروس مه نقاب عنبرین بست | زر افشان پرده بر روئے زمین بست
بفیروزی درین فیروزه طارم | چراغ افروز شد گیتی ز انجم
فلک عقد ثریا در بر آویخت | شفق یاقوت تر با گوهر آویخت
جهانی را شعر شب شد پرده راز | دران پرده جهانے راز پرداز
بخلوت محرمان با هم نشستند | بروے غیر مشکین پرده بستند
زلیخا منتظر در پردهٔ خاص | دل او از تپش در پرده رقاص
کران تشنه که بر لب دیده آبست | به بیداریست یا رب یا بخوابست
شود زین تشنگی سیراب یا نی | نشیند از دلش این تاب یا نی
گهے پر آب چشمش ز اشک شادی | گهے پر خون ز بیم نامرادی
گهے گفتی که من باور ندارم | که گردد خوش بدینسان روزگارم
گهے گفتی که لطف دوست عام ست | ز لطف دوست نومیدی حرام ست
درین اندیشه خاطر در کشاکش | گهے خوشحال بود و گاه ناخوش
که ناگه دید کز در پرده برخاست | مه بے پرده منزل را بیاراست
زلیخا را نظر چون بروے افتاد | تماشائی رخش پے در پے افتاد
برد از دل خودش اشراق آن نور | ز نور خور ظلام سایه شد دور
چو یوسف آن محبت کیشیش دید | ز دیدار خودش بیخویشتنش دید
ز رحمت جائے بر تخت زرش کرد | کنار خویش بالین سرش کرد
ببوئی خوش بهوشش آورد بازش | به بیداری کشید از خواب نازش
بآن بوئے که زو مے بست دیده | وزو مے بود عمرے دل رسیده

چو چشم انداخت سوی دید زیبا — بسان نقش چین بر روی دیبا
چو روی حور عین مطبوع و مقبول — رخش ز آرایش مشاطه معزول
نظر چون یافت بر دیدن قرارش — عنان کش شد سوی بوس و کنارش
به لب بوسید شیرین شکرش را — بدندان کند عناب ترش را
چو بود از بهر آن فرخنده مهمان — دو لب بر خوان وصل او نمکدان
ازان رو کرد اول بوسه را ساز — که بر خوان از نمک باشد آغاز
نمک چون شور شوقش بیشتر کرد — دو ساعد در میان آن کمر کرد
بزیر آن کمر تا برده رنجی — نشانی یافت از نایاب گنجی
میان بسته طلب را چابک و چست — ازان گنج گهر درج گهر جست
نهاد و شد پیش آن سرو گل اندام — مقفل حقهٔ از نقرهٔ خام
نه خائن برده سوی حقه دستی — نه خائن داد قفلش را شکستی
کلید حقه از یاقوت تر ساخت — گشاده قفل در وی گوهر انداخت
کمیتش گام زد در عرصهٔ تنگ — ز بس آمد شدن شد عاقبت لنگ
چو نفس سرکش اول توسنی کرد — در آخر ترک هائی و منی کرد
دو برگ گل جدا از یکدگر شد — دو شاخ ارغوانی تازه تر شد
شبانگه تشنه لب برخاست از خواب — بسیمین برکه سر زد در پی آب
شد اول غرق آخر با خوشی جفت — برون آمد بجای خویشتن خفت
دو غنچه از دو گلبن بر دمیده — ز باد صبحدم با هم رسیده
یکی ناشگفته و دیگر شگفته — نهفته ناشگفته در شگفته
چو یوسف گوهر ناسفته را دید — ز باغ عشق غنچهٔ ناشگفته را چید
بدو گفت این در ناسفته چون ماند — گل از باد سحر ناشگفته چون ماند
بگفتا جز عزیزم کس ندیدست — ولی او غنچهٔ باغم نچیدست
براه جاه گر چه تیز تگ بود — بوقت کامرانی سست رگ بود
بطفلی در بخوابت دیده بودم — ز تو نام و نشان پرسیده بودم
بساط مرحمت گسترده بودی — بمن این نقد را بسپرده بودی

ز هر کس داشتم این نقد را پاس — نزد بر گوهرم کس نوک الماس
بحمدالله که این نقد امانت — که کوته ماند ز آن دست خیانت
دو صد بار ار چه تیغ بیم خوردم — بتو بی آفتی تسلیم کردم
چو یوسف این سخن را زان پری چهر — شنید افزود زانش مهر بر مهر
بدو گفت ای بحسن از حور عین بیش — نه این بر زانچه میجستی ازین پیش
بگفت آری ولی معذور میدار — که من بودم ز درد عاشقی زار
بدل شوقی که پایانی نبودش — بجان دردی که درمانی نبودش
ترا شکلی بدین خوبی که هستی — کز و هر دم فزاید شور و مستی
شکیبائی نبود از تو حد من — بکش دامان عفو بر بد من
ز جرمی کز کمال عشق خیزد — کجا معشوق با عاشق ستیزد

در بیان سرایت عشق زلیخا در یوسف و دویدنش در پی او و دریدن پیراهنش او بنا کردن عبادتخانه

بصدق آنکس که ز اول در عاشقی گام — بمعشوقی بر آید آخرش نام
که آید در طریق عشق صادق — که تابد بر سرش معشوق عاشق
زلیخا را چو صدقی بود از عشق — که یکسر عمر خود فرسود در عشق
بطفلی در که لعبت باز بودی — بعشق لعبتان دمساز بودی
پی بازی چو کردی چاره سازی — نبودی بازیش جز عشقبازی
دو لعبت را که پیش هم نشاندی — یکی عاشق یکی معشوق خواندی
چو دست چپ ز دست راست دانست — ره و رسم نشست و خاست دانست
در آن خوابی که وی از بخت بیدار — بدام عشق یوسف شد گرفتار
هوای ملک خود از دل بدر کرد — بملک مصر آهنگ سفر کرد
ز شهر خود بشهر یوسف آمد — نه بهر خود که بهر یوسف آمد
جدائی او خیال او بسر برد — بامید وصال او بسر برد
به پیری در تمنای وی افتاد — بکوری بی تماشای وی افتاد

پس از پیری که بینا و جوان شد | بمهر روے آن جان جهان شد
وزان پس در هوایش زیست تا زیست | بدل قید وفایش زیست تا زیست
چو صد قش بود بیرون از نهایت | بآخر کرد در یوسف سرایت
دل یوسف بمهرش شد چنان گرم | که می آمد ازان دل گرمیش شرم
چنان زو راه دل آرام لغزیش | که یکساعت نماند از وے شکیبش
بگیرد خاطرش گشتی رضا جوے | لبش بر لب نهادی وے بر روے
ز لبس کشت طرب آب دادی | بابش دمبدم حاجت فتادی
گلے زو بر زلیخا پرده بشگافت | ز خورشید حقیقت پرتوی یافت
چنان خورشید بر وے استیلم کرد | که یوسف را او رو چون ذره گم کرد
بلے در بوتهٔ عشق مجازی | گذشتش عمر در محنت گدازی
چو خورشید حقیقت گشت طالع | نبودش پیش دیده هیچ مانع
کششهاے حقیقت در وے آویخت | و هر چه ناگزیرش بود بگریخت
شبے از چنگ یوسف شد گریزان | خلاصی جست از و افتان و خیزان
چو زد دست از قفا در دامن او | ز دستش چاک شد پیراهن او
زلیخا گفت اگر من بر تن تو | دریدم پیش ازین پیراهن تو
تو هم پیراهنم اکنون دریدے | بپاداش گناه من رسیدے
درین کار از تفاوت بے هراسم | به پیراهن دری را ستا براسم
چو یوسف روی او در بندگی دید | وزان نیت دلش را زندگی دید
بنام او ز زر کاشانه ساخت | نه کاشانه عبادتخانه ساخت
چو کاخ آسمان فیروزه خشتی | زمین از لطف صنع او بهشتی
پر از نقش و نگار از فرش تا سقف | مهندش را بر و فکر نظر وقف
ز روزنهاش نور بخت تابان | ز درها قاصد دولت شتابان
ز عالی غرفهایش چشم بد دور | مقوس طاقها چون ابروے حور
ز عکس شمسه اش خور برده مایه | محال از وی درون خانه سایه
دمیده ز آب کلک نیکبختان | ز نخلستان دیوارش درختان

۴ ماندن سایه درون خانه محالست ۱۲ اشر قوله دمیده ز آب کلک آه ای از آب خامه مصوران نیکبخت از باغ دیوار آن مکان درختان دمیده ای روئیده ۱۲

بهر شاخے ازان مرغے نشسته | ولیکن از نوا منقار بسته
میان خانه زد فرخنده تختے | ز زر تختے ز لعل ناب لختے
و رصد نقش بدیع انگیخت در وے | هزار آویزه در آویخت در وے
زلیخا را گرفت از مهر دل دست | نشاندش بر فراز تخت و بنشست
بدو گفت اے بانواع کرامت | مرا شرمنده کردی تا قیامت
دران وقتیکه میخواندی غلامم | کرامتخانهٔ کردی بنامم
ز لعل و زر ز سرخی و ز زردی | هر آن زینت که امکانست کردی
کنون من هم پے شکر عطایت | عبادتخانهٔ کردم برایت
درو بنشین پے شکر خدائے | کز و داری بهر موئے عطائے
توانگر ساخت بعد از فقیری | جوانی داد بعد از ضعف و پیری
بچشم نور رفته نور دادت | وزان بر رو در رحمت کشادت
پس از عمرے که زهر غم چشاندت | به تریاک وصال من رساندت
زلیخا هم بتوفیق الٰهی | نشسته بر سریر پادشاهی
دران خلوت سراے بود خرسند | بوصل یوسف و فضل خداوند

در خواب دیدن یوسفؑ مادر و پدر خود را و از خدا تعالی مرگ خود خواستن

نہے حسرت که ناگه نیک بختی | کشد تا پیشگاه وصل رختی
کشیده شاهد دولت در آغوش | کند اندوه هجران را فراموش
ندیده خاطرش از غم غبارے | بشادی بگذراند روزگارے
ز ناگه باد ادبارے در آید | سموم هجر را کارے بر آید
در آید در ریاض وصل گستاخ | درخت آرزو را بشکند شاخ
زلیخا چون ز یوسف کام دل یافت | بوصل دائمش آرام دل یافت
بدل خرم بخاطر شادمے زیست | ز غمهاے جهان آزادمے زیست
تمادی یافت ایام وصالش | دران دولت ز چل بگذشت سالش

پیاپی داد آن نخل برومند / بر فرزند بل فرزند فرزند
مرادی از جهان در دل نبودش / که بر خوان امل حاصل نبودش
شبی بنهاد یوسف سر بمحراب / رهِ بیداریش زد رهزن خواب
پدر را دید با مادر نشسته / برخ چون خور نقاب نور بسته
ندا کردند کای فرزند دریاب / کشید ایام دوری زود بشتاب
مرا خواهی بر آب و گل قدم نه / بمنزلگاه جان و دل قدم نه
چو یوسف یافت بیداری ازان خواب / به پهلوی زلیخا شد ز محراب
حدیث خواب را با او بیان کرد / وزان مقصود خود با وی عیان کرد
ز خوابش با خیال دوری افگند / بجانش آتش مهجوری افگند
دل یوسف ز ملک خود برون شد / باقلیم بقا شوقش فزون شد
قدم زین تنگنائی آز برداشت / ره فسحت سرای راز برداشت
متاع انس ازین دار فنا برد / بمحراب بقا دست دعا برد
که ای حاجت روای مستمندان / بسر افسر نه تارک بلندان
بفرقم تاج اقبالی نهادی / که هرگز هیچ مقبل را ندادی
دلم زین کشور فانی گرفتست / زتو بر جهانبانی گرفتست
مرا فارغ ز من راهی بخود ده / مثال شاهی ملک ابد ده
بنیکوکاران که راه دین گرفتند / بقربت منزل پیشین گرفتند
برون آر از شمار این و آنم / بعز قربت ایشان رسانم
زلیخا چون شنید این رازداری / بدل زخمی رسیدش سخت کاری
یقین دانست کز وی این دعا را / اثر گردد بزودی آشکارا
نیاید از کمان او خدنگی / که در تاثیر آن گردد درنگی
قدم در کلبهٔ زد تیره و تنگ / گشاد از یکدگر گیسوی شبرنگ
همی کرد از غم دوری بسر خاک / همی مالید پر خون چهره بر خاک
ز شادی طاق با اندوه شد جفت / ز دیده اشک میبارید و میگفت
که ای درمان درد دردناکان / بمرهم خرقه دوز سینه چاکان

مراد خاطر هر نامرادی / گشادی بستهٔ هر بی‌گشادی
مفاتیح آور درهای بسته / جبائر بند دلهای شکسته
خلاصی بخش مهجوران ز اندوه / سبک سازندهٔ غمهای چون کوه
گرفتار دل افگار خویشم / عجب حیران شده در کار خویشم
ندارم طاقت هجران یوسف / ز تن کش جان من با جان یوسف
نخواهم بی جمالش زندگی را / بملک زندگی پایندگی را
نهال عمر بی برگست بی او / حیات جاودان مرگست بی او
بقانون وفا نیکو نباشد / که من باشم بگیتی او نباشد
اگر با من نسازی همره او را / مرا بیرون بر اول انگه او را
نمی‌خواهم کزو بیسو نشینم / جهان را بی جمال او ببینم
بسر برد این چنین در گریه و سوز / نه شب را گفت شب نی روز را روز
بلی هر کس ز غم دارد دل تنگ / شب و روزش نماید هر دو یکرنگ

وفات یافتن حضرت یوسف ع و هلاک شدن زلیخا از الم مفارقت آنحضرت علیه السلام

دگر روز یوسف بامدادان / که شد دلها ز فیض صبح خندان
ببر کرده لباس شهریاری / برون رفته بآهنگ سواری
چو پا در یک رکاب آورد جبریل / بدو گفتا مکن زین بیش تعجیل
امان نبود ز چرخ عمر فرسای / که سازی در رکاب دیگرت پای
عنان بگسل ز آمال و امانی / بکش پا از رکاب زندگانی
چو یوسف این بشارت کرد در گوش / ز شادی شد بر و هستی فراموش
ز شادی دامن همت بیفشاند / یکی از وارثان ملک را خواند
بجای خود شه آن مرز کردش / بخصلتهای نیک اندرز کردش
دگر گفتا زلیخا را بخوانید / بمیعاد وداع من رسانید
بگفتندش که او بدست غم زبون است / فتاده در میان خاک و خون است

ندارد طاقت این بار جانش — بکار خویش بگذار آنچنانش
بگفتا ترسم این داغ عزیمت — بماند بر دل او تا قیامت
بگفتند ایزدش خرسند دارد — بخرسندی قوی پیوند دارد
بکف جبریل حاضر داشت سیبی — که باغ خلد ازو میداشت زیبی
چو یوسف را بدست آن سیب بنهاد — روان آسیب را بوئید و جان داد
دلش زان نکهت باغ بقا یافت — ازان نکهت بسوی باغ شتافت
چو یوسف را ازان بو جان برآمد — ز جان حاضران افغان برآمد
ز لبش بالا گرفت آواز فریاد — صدا در گنبد فیروزه افتاد
زلیخا گفت کین شور و فغان چیست — پر از غوغا زمین و آسمان چیست
بدو گفتند کان شاه جوان بخت — بسوی تخته رو کرد از سر تخت
وداع کلبهٔ تنگ جهان کرد — وطن بر اوج کاخ لامکان کرد
چو بشنید این سخن از خویشتن رفت — فروغ نیر هوش از بدن رفت
ز هول این حدیث آن سرو چالاک — سه روز افتاد همچون سایه بر خاک
چو چارم روز شد ز انخواب بیدار — سماع آن ز خود بردش دگر بار
سه بار اینسان سه روز از خود همی رفت — بداغ سینه سوز از خود همی رفت
چهارم روز چون آمد بخود باز — ز یوسف کرد اول پرسش آغاز
نه از وی بر سر بستر نشان یافت — نه تابوتش در آن عالم روان یافت
جز اینش از وی خبر بازش ندادند — که همچون گنج در خاکش نهادند
نخست از جور چرخ ناموافق — گریبان چاک زد چون صبح صادق
بدان آتش که در دل داشت پنهان — رهی بگشاد از چاک گریبان
ولی زان راه در جانش بهر دم — فزون گشت آتش سوزنده نه کم
بناخن رخنها در روی میکند — برای چشمهٔ خون جوی میکند
بهر جوئی کزان چشمه روان کرد — سمن را جلوه گاه ارغوان کرد
شد از ناخن برخ گلگون خط افگن — چو عرق ناخنه دو چشم روشن
بسینه از تغابن سنگ میزد — طپانچه بر رخ گلرنگ میزد

۲ یعنی از اثر تغابن که در سینه بود تغابن آه تغابن یکدیگر را در زبان افگندن ۱۲ یعنی چون زلیخا بر سینه خود سنگ حسرت میزد از ان زخم شده خون از سینه بر می آمد و آن خون مانند عقیق از سیم سینهٔ او میرست و از طپانچه زدن برخ داغهای نیلگون همچو نیلوفر بر لاله و رخ او میرست ۱۲

رسیم آنجا عقیق تر همی رست — وزین بر لاله نیلوفر همی رست
بسوی فرق نازک برد پنجه — ز زور پنجه آنرا ساخت رنجه
ز ریحان سرو بستان اسبک کرد — بچیدن سنبلستان آهنگ کرد
ز دل نوحه زجان فریاد برداشت — فغان از سینهٔ ناشاد برداشت
که یوسف کو و تخت آرای او — کجا جان کرم فرمای او
چو عزمش کرد زین بارگی تنگ — بملک جاودانی داشت آهنگ
ز لبس بود اندرین رفتن شتابش — نکردم پای بوسی چون رکابش
ازین کاخ غم افزا چون برون رفت — نبودم در حضور او که چون رفت
سرش بنهاده بر بالین ندیدم — خویش از صفحهٔ نسرین نچیدم
چو آمد بر تن آن زخم درشتش — نکردم سینه پشتیبان پشتش
چو سوی تخته برد از تختگه رخت — همایون بخت شد آن تخته چون تخت
گلاب از چشم خون افشان بجستم — بآن روشن گلاب اورا نشستم
کفن چون بر تن او راست کردند — بتکفینش نشست و خاست کردند
نکردم رشته اندوزی فن خویش — که تا دوزم بر و لاغر تن خویش
چو از غم خارها در دل شکستند — وزین سر منزلش محمل ببستند
وها چی پر از نوای بینوائی — نکردم محمل اورا درائی
چو جای خواب در خاکش کشادند — چو در پاک در خاکش نهادند
زمین زیر پر و دوشش نرفتم — بکام دل در آغوشش نخفتم
دریغا زین زیانکاری دریغا — دریغا زین جگرخواری دریغا
بیا ای کام جان محرومیم بین — ز ظلم آسمان مظلومیم بین
بریدی از من و یادم نکردی — بدیدار کی زخود شادم نکردی
وفادارا وفاداری نه این بود — بیاران شیوهٔ یاری نه این بود
مرا از دل برون افگنده رفتی — میان خاک و خون افگنده رفتی
عجب خاری شکستی در دل من — که بیرون ناید الا از گل من
بجای راه رفتن کرده ساز — کزان جا هیچگه ناید کسی باز

همال بهتر که اینجا پر کشایم — بیک پرواز کردن سویت آییم
بگفت این و عماری دار را خواست — برای خود عماری را بیاراست
بیک جنبش ازاں اندوه خانه — بر علتگاه یوسف شد روانه
ندید آنجا نشان از گوهر پاک — بجز خرپشته از خاک نمناک
بر آن خرپشته آن خورشید پایه — بخاک انداخت خود را همچو سایه
برخسار چو زر در زر گرفتش — ز لعل اشک در گوهر گرفتش
گهی فرقش همی بوسید و گه پای — فغان میزد ز دل کای وای من وای
فرو رفته تو همچون آب در خاک — برون مانده من چون خار و خاشاک
تو زیر گل چو بیخ گل نهفته — ببالا من چو شاخ گل نهفته
تو زیر خاک منزل کرده چون گنج — بروی خاک من ابر گهر سنج
خیالت موج خون بر خاک من زد — فراقت شعله در خاشاک من زد
زدی آتش بخاشاک وجودم — ازاں پیچان رود بر چرخ دودم
بدو تو و من کسی نخشاد دیده — که نی از دیدگان آبش چکیده
همی نالید و هردم سینه چاک — بصد حسرت همی مالید بر خاک
چو درد حسرتش از حد برون شد — بر سم خاک بوسی سرنگون شد
بچشمان خود انگشتان در آورد — دو نرگس را از نرگسدان بر آورد
بخاک تربتش افگند از کاسه سر — که نرگس کاشتن در خاک خوشتر
چو باشد از گل رویت جدا چشم — چه کار آید درین بستان سرا چشم
بود در رسم مصیبت بین و بهوت — سیه بادام افشاندن بتابوت
چو آن مسکین ز تابوتش جدا ماند — دو بادام سیه بر خاکش افشاند
بخاکش روی خون آلوده بنهاد — بمسکینی زمین بوسید و جان داد
خوشا آن عاشق که چون جانش بر آید — ببوی وصل جانانش بر آید
حریفان حال او را چون بدیدند — فغان و ناله از دل بر کشیدند
هم آن نوحه که بهر یوسف او کرد — همین کردند بهر وی با دو صد درد
همی کردند نوحه نوحه گر را — بسان نوحه گر آن سیمبر را

مطابق نوحه کننده یعنی تمام مردم بعد از موت زلیخا بر زلیخا که نوحه گر بود نوحه میکردند مانند نوحه کنندگان از زنان و مردان و سیمبر اگر کنایت از زلیخا باشد همین معنی درست و اگر کنایت از یوسف باشد از نوحه گر در هر دو مصراع کنایت از زلیخا خواهد شد ۱۲

چو ساز نوحه را آهنگ شد پست — بر آوردند بهر شستنش دست
بشستندش ز دیده اشکباران — چو برگ گل ز باران بهاران
بسان غنچه کز شاخ سمن رست — برو کردند زنگاری کفن چست
ز گرد و خون فتش رخ پاک کردند — بجنب یوسفش در خاک کردند
ندیده هرگز این دولت کس از مرگ — که یابد صحبت جانان پس از مرگ
ولی دانای این شیرین حکایت — که دارد از کهن پیران روایت
چنین گوید که با هر جانب از نیل — که جسم پاک یوسف یافت تحویل
بدیگر جانبش قحط و وبا خاست — بجای نعمت انواع بلا خاست
برین آخر قرار کار دادند — که در تابوتی از سنگش نهادند
شگاف سنگ قیر اندای کردند — میان قعر نیلش جای کردند
بدین حیله که چرخ باوفا کرد — که بعد از مرگش از یوسف جدا کرد
نمیدانم که با ایشان چه کین داشت — که زیر خاک شان آسوده نگذاشت
یکی شد غرق بحر آشنائی — یکی لب تشنه در بر جدائی
چه خوش گفت آن قدم فرسوده عشق — ز هر سود و زیان آسوده عشق
که عشق آنجا که باشد گرم بازار — ندارد هیچ با آسودگی کار
کفن بر عاشق از وی چاک باشد — اگر خود خفته زیر خاک باشد
خوشا آن عاشق که در هجران چنین مرد — بخلوتگاه جانان جان چنین برد
نگوید کس که مردی در کفن رفت — بدین مردانگی کان شیرزن رفت
نخست از غیر جانان دیده بر کند — وزان پس نقد جان در خاکش افگند
هزاران فیض بر جان و تنش باد — بجانان دیده جان روشنش باد

در شکایت فلک که اژدهاوار گرد عالم حلقه کرده و همه را بدائره تصرف خود در آورده بریکی زخم زند و بر دیگری زهر افگند

فلک بر خویش پیچان اژدهائیست — پی آزار ما زور آزمائیست
گرفتاریم در پیچ و خم او — رمیدن چون توانیم از دم او

نه بینی کس کزو زخمے نخورده
ز ظلمش هیچکس سالم نجست ست
بهر اختر کزو روشن چرخ اینست
هزارش داغ هست و مرهمی نه
بود پیدا ایش در شبهاے دیجور
چه حاصل زاں چو نوری در نهفتند
چو شیراں روز دور ست از دورنگی
بجز آزار ما از وے چه رنگ ست
سزد کز تیغش تنگ خود بنالم
ترا با هر که رو در آشنائیست
بسے گردش نمود آں سبز طارم
که تا با هم طبائع رام گشتند
هنوز ایں مرغ نافرخ سرانجام
طبائع بگسلند از یک دگر بند
بماند مرغ دور از آشیانه
به بیں دور سپهر و مهر گرمش
بمهرش دل کسے چوں صبح کم بست
ز سوزش کس دمے سیم نیفتاد
به بستاں پاے نه فصل بهاراں
چرا گر دست غنچه پیراهن چاک
چرا اوراق گل پاره پاره است
که افگنده ز پا سرو رواں را
چرا سنبل پریشان ست و درهم
بنفشه در کبودی سوگوار ست
صنوبر با دلِ گشته بصد شاخ

ز صد کس بر یکے رحمے نکرده
کدامیں سینه کاں ظالم نخست ست
نهاده بر دلِ وے تازه داغیست
وزیں بے مرهمی هیچش غمی نه
هزاراں روزن اندر عالم نور
بخاطر ها سروری در نیفتند
وے شبها کند با ما پلنگی
که با ما روز شیر و شب پلنگ ست
که با شیر و پلنگ اندر جوالم
قرار کارت آخر بر جدائیست
بسے تابش مه و خورشید و انجم
شکارِ مرغ جاں را دام گشتند
نچیده دانهٔ کامی ازیں دام
کند هر یک با صلِ خویش پیوند
دلِ پر خوں ز فقد آب و دانه
که هیچ از کیں گذاری نیست شرمش
که در خوں چوں شفق هر شام بنشست
کزاں در عمر ها ماتم نیفتاد
تماشا کن بگر در جویباراں
بخواری سبزه چوں افتاده بر خاک
دهاں پر شعله و دل پر شراره است
که کرده غرق در خوں ارغواں را
چرا بر چشم نرگس ز اشک شبنم
بخوں آغشته لاله داغدار ست
تنے از تیغ خور سوراخ سوراخ

آه ای دریغ شاخ ناله ... پاره و صد پاره گشته صفت دل است و از تیغ خور کنایت از شعاع آفتاب است که بهندی آن را کرن گویند ۱۲ منه

ز گل پر داغ پشت و روے گلبن
درختاں از صبا در رقصِ اندوه
بود کوکو زناں قمری ز هر سو
هزاراں با هزاراں نغمهٔ درد
مطوّق فاخته گردن بزنجیر
جهاں را دیدی و فصلِ بهارش
به بیں دم سردیِ بادِ خزاں را
دمِ آں سرد از دردِ فراقست
رخ آں زرد از اندوهِ دوریست
برفته آب و رنگ از شاهد باغ
نموده عور هر شاخے بباغے
ز سر چادر فتاده نسترن را
اناراں تاج تارک نارین را
درونش را چو وقتِ خنده بینی
به آتش خوبانِ بستاں را شمامه
نشسته بر رخِ زردش غبارست
ز روسختی یخ در آبِ بنهل
چنار از دستِ برد و دیدی
نکردی دستِ خود را تا به اکنوں
بهار آراستِ عالم را خزاں ایں
دریں غم خانه بے غم چوں زید کس
به گیتی در نشانِ خرّمی نیست
نباشد هر سر از ناز جیبی
دل از اندیشهٔ شادی تهی کن
بداغ نامرادی شادمی باش

سمن در کندن رخ تیز ناخن
غم جانکاه مرغاں کوه در کوه
که یعنی در جهاں آسودگی کو
که خوش آں کو غم ایں باغ کم خورد
کزیں چنبر کسے نارد بروں سر
بیا و از خزاں گیر اعتبارش
به بیں رخ زردِ برگ نزداں را
که یار از یار و جفت از جفت طاقست
که دوری بعد نزدیکی ضروریست
سیه پوش آمده در ماتمش زاغ
دمِ طاؤس را پاے کلاغے
ز جیبه رفت پوششِ نارون را
که مے بخشد نوے باغ کهن را
بصد پرکاله خوں آگنده بینی
ز رعنائیِ معصفر کرده جامه
هما ماند دور از روئے یار ست
شده بادِ از زره سازی معطل
بباغ آوازهٔ سرما شنیدی
ز بیم از آستینِ شاخ بیروں
از نیستِ آں غم افزا تر ازاں ایں
زگریه دیده بے غم چوں ز یار کس
وگر باشد نصیبِ آدمی نیست
نصیب آدمی جز بے نصیبی
دماغ از فکر آزادی تهی کن
بغلِ بندگی هم زادمی باش

ز هر چیزے که افتد دل پسندت / کند خاطر بمهر خویش بندت
بصد حسرت بریدن خواهی آخر / غم هجرش کشیدن خواهی آخر
گشاد دستی واز پا بند بگسل / وزین بیجا صلاح پیوند بگسل
وگر تو تنگدلی آنکس که بست است / پے بگسستنش بگشاده دست است
تو غافل خفته او ایستاده / یکایک مے ستاند آنچه داده
در آورد از درستی پا بسنگت / بمیدان روائی ساخت لنگت
عصا گیری بکف گاه روائی / کر لنگی را بر هوار ے نمائی
چو صرصر تازه شاخے را زبن کند / بچوب خشک نتوان کرد پیوند
بزورت پنجهٔ طاقت زبون کرد / زدستت نقد گیرائی برون کرد
بپرے دستی سوے هر کار پیوست / ولے کاریت برمی ناید از دست
چو رفت از دست بیرون زور پنجه / مکن خود را بزور پنجه رنجه
زچشمت برد نقد روشنائی / تو از بے بینش سرمه چه سائی
چو نور بینش ترا اینست سیرت / مکش سرمه بجز چشم بصیرت
بجے چشمانت در کوری و تنگے / چه سازی چاره از چشم فرنگے
زسیمش سیم کمیت را طلے بود / چو لب عقد شمار نغز لام و بے بود
ورا آن عقدت چنان کسرے فتاده / که کس را نیست زان کسرے زیاده
زنادانی گه نطق و خموشی / کنی آنرا ز لبها پرده پوشی
بدین آئین زبس سختی و سستی / فتاده صد شکست در درستی
تو بینی هر شکستی را زجائے / بهر جا پیش گیری ماجرائے
بهرچه از تن شود کم یا زیادت / باسباب جهان افتد گمانت
زطبعت هرگز این معنی نه زادست / که آنرا مے برد آنکس که داد است
جهان را کرده بر خویشتن تنگ / نداری در جهان دیگر آهنگ
نه واقف که دیگر عالمے هست / کز اینجا خاست گر بیش و کمی هست
ازان ترسم که چون مرگ آیدت پیش / نیاری کندن از عالم دل خویش
دل و جان از صد گونه وسواس / روی بیرون ز عالم ناکس الراس

شود چون خت ز جام مرگ ساقی / هنوزت میل این ویرانه باقی
شنیدستم که جالینوس کز دل / نزو نوریش سرور عالم گل
چنین گفتست چون جانش رسیده / بلب های کاشکے پیش دو دیده
که فرج استرم یک فرجه بودی / که عالم زان پس از مرگم نمودی
گشاد دل نبودش چون میسر / فرج را فرجه جست از فرج استر
هے بگشاد زین کاخ دل افروز / که نزهتگاه فردا بینی امروز
نیاید در دولت هرگز که گاهے / کنی در حال این عالم نگاهے
ادیم خاک کفش پا فشارست / در و صد گونه سختی رنگ و اگرست
بر آن کمین کفش را از پا فشانی / وگرنه خسته پا در ره بمانی
برافگن پردهٔ افلاک از پیش / مباش از پردگی محروم ازین بیش
برون از پرده نامحدود نوریست / کزان هر لمعه خورشید مروریست
دران لمعه زهر امید گم شو / بسان ذره در خورشید گم شو
چو گم گشتی در و یابی رهائی / ز درد فرقت و داغ جدائی

در پند دادن و بند نهادن مر فرزند ارجمند که در کسب کمالات مستعد باشد

تو لاک الله اے فرزانه فرزند / نگهدار تو باد از بد خداوند
زهر پندت دهاد آن بهره مندی / که وقت حاجت او را کار بندی
مرا هفتاد شد سالی و ترا هفت / ترا اقبال مے آید مرا رفت
پریشانم ز عمر رفتهٔ خویش / ملول از سال و ماه و هفتهٔ خویش
زمن کشتی که کار آید نیابد / گلے کافزون زخار آید نیاید
چه سود اکنون که کار از دست رفتست / زمام اختیار از دست رفتست
تو جهد سعی کن که در کف مایه داری / بفرق از چتر دولت سایه داری
بکن کاری که سودی دارد آخر / بسر باران جودی بارد آخر
نخست از کسب دانش بهره ور شو / ز جهل آباد نادانی بدر شو

بود معلوم هر آزاد بنده | که نادان مرده و داناست زنده
کسی کو دعوی فرزانگی کرد | کجا با مردگان هم خانگی کرد
ولیکن پایدانش نه درین راه | که علم آمد فراوان عمر کوتاه
چو کسب علم کردی در عمل کوش | که علم بی عمل زهریست بی نوش
چه حاصل زانکه دانی کیمیا را | مس خود را نکردی زر رسا را
ز توفیق عمل چون خلعت خاص | رسد آن را معطر کن با خلاص
عمل کز معنی اخلاص عاریست | نه زو پخته کاران خام کاریست
ز کار خام کس سودی ندارد | چو حلوا خام باشد علت آرد
چو اخلاص آوری می باش آگاه | که باشد صد خطر ز اخلاص در راه
بجوش پوشی و خوشخواری مکن جهد | متاب از راحت پشت و شکم روی
غرض از جامه دفع حر و بر دست | ندارد میل زینت هر که مردست
چو افتد بر خش پوشی قرارت | بود ز آفات چون قنفذ حصارت
چو رو بهر گم شوی از نرم شادی | کشندت پوست از سر سنگ نهادان
بشیرینی مکن همچون مگس جهد | که آخر بند بر پایت نهد شهد
بتلخی شادی زین بحر خونخوار | که تا گنج گهر گردی صدف وار
ز خوان هر کسی کالای انگشت | میازار روی انگشتان مکن مشت
نمک را چون کنی در خورد خود صرف | نمکدان آمنه انگشت بر حرف
باحسان بر احبا دست بکشای | منه در تنگنای مدخلی پای
بده شان قرض و ستان نیم حبه | فان القرض مقراض المحبة
بیخشش باش از ایشان بار بردار | میاز از دام واری شان گرانبار
چنان نه لیک در بخشش گری گام | که بر گردن نیاید بارت از دام
برای دوستان جان افدا کن | ولیکن دوست از دشمن جدا کن
که باشد دوست آن یار خدائی | دلش روشن ز نور آشنائی
کشد بارت تو چون باشی گرانبار | کند کارت تو چون گردی زبانکار
بنا خوش کارها گیرد خوشت دست | کند آب نصیحت آتشت پست

[illegible]

ز آلایش چو گردد دستگیرت | برار و پاک چون موی خمیرت
بکار نیک گردد یاور تو | بکوی نیکنامی رهبر تو
چنین یاری که یابی خاک او شو | اسیر حلقهٔ فتراک او شو
وگرنه روی در دیوار خود باش | ببر ز اغیار روی یار غار خود باش
ز غمهای زمانه شاد بنشین | ز اندوه جهان آزاد بنشین
فراوان شغلها را اندکی کن | ز عالم روی شغل اندر یکی کن
اگر باشد شب تاریک دگر روز | بهر وقتی که باشد دل افروز
وگر ناید ترا این دولت از دست | نشاید عار بی کاری بجو دلبست
بکن زین کارخانه در کتب روی | خیال خویش را ده با کتب خوی
ز دانایان بود این نکته مشهور | که دانش در کتب داناست در گور
انیس کنج تنهائی کتاب ست | فروغ صبح دانائی کتاب ست
بود بی مزد و منت اوستادی | ز دانش بخشدت هر دم کشادی
غذیی مغز داری پوست پوشی | بستر کار دانای خموشی
درونش همچو غنچه از ورق پر | بقیمت هر ورق زان یک طبق در
عماری کرده از رنگین ادیمت | دو صد گل پیرهن دروی مقیمت
همه مشکین غذاران توی بر توی | ز بس رقت نهاده روی بر روی
و بیچیدگی همه هم روی و هم پشت | که ایشان را نهد کس بر لب انگشت
بتقریر لطائف لب کشایند | هزاران گوهر معنی نمایند
گهی اسرار قدر آن باز گویند | گه از قول پیمبر راز گویند
گهی باشند چون صافی درونان | با نور حقائق رهنمونان
گهی آرند در سلک عبارات | بحکمتهای یونانی اشارات
گهی از رفتگان تاریخ خوانند | گه از آینده اخبارت رسانند
گهی ریزند از ذریل اشعار | بجیب عقل گوهرهای اسرار
بهر یک زین مقاصد چون نهی گوش | مکن از مقصد اصلی فراموش
حرکت نشود بکلی سوی او روی | مکن باری از و خالی تک و پوی

[illegible]

برازِ دل چو بگشائی لبِ خویش | نخست از خیر و شرّ آں بیندیش
چو آید از قفس مرغی بپرواز | دگر مشکل بود آوردنش باز
درونت تیره از میلِ زخارف | زباں بگشائی در شرحِ معارف
معارف گرچه مو باریک باشد | چه حاصل زاں چو دل تاریک باشد
مکن با صوفیانِ خام یاری | که باشد کارِ خاماں خامکاری
طریقِ پخته کارے را ندانند | بخامی میوه از باغت نشانند
ز اصلِ خویش آں میوه بریده | بماند تا قیامت نارسیده
منه دستت تهی از سیم و از زر | بجز در دستِ پیرِ مهرپرور
چو در دستش تهی دستِ ارادت | بدست آید ترا گنجِ سعادت
چو عیسیٰ گر توانی خفت بے جفت | مده نقدِ تجرّد را ز کف مفت
ز دیده خوابِ راحت دور کردن | به از همخوابگی با حور کردن
بگلخن پشت بر خاکسترِ گرم | به از پهلوے زن بر بسترِ نرم
اگر ترسی که ناگه نفسِ خودکام | بمیدانِ خطاکاری نهد گام
ز زن کردن بنه بندیش بر پاے | که نتواند دگر جنبیدن از جاے
بدیں نیت مده هر زن که کوبی | صلاحِ نفس جو اوّل نه خوبی
ز شرمے کش سرخروئی زعفاف ست | هماں گلگونۀ رویش کفاف ست
وراں حله جمالِ حور دارد | که از نامحرماں مستور دارد
بود قربِ سلاطیں آتشِ تیز | ازاں آتش بساں دود بگریز
چو آتش برفروزد مشعلِ نور | ازاں میگیر بهره لیک از دور
ازاں ترسم که چوں نزدیک رانی | ز نورِ زندگی تاریک مانی
منه پا منصبے را در میانه | که عزل و نصب را گردی نشانه
ز آسودن وراں مسند بپرهیز | که گیرد دیگرے دستت که برخیز
ز منصب روے در بے منصبی نه | که از هر منصبے بے منصبی به
ز نخوت پاک کن اندیشۀ خویش | تواضع کن بهر کس پیشۀ خویش
چو خوشه خویش را از سرکشی پاس | ندارد سر نهد از حرمتِ داس

چو خود را دانه بر خاک افگند خوار | ز خاکش مرغ بردارد بمنقار
طلب میکن بصدرِ ارجمندی | ز تعظیم فزود آں سربلندی
عدد را بیں که چوں از بختِ فیروز | شد از تقدیمِ صفر افزونی اندوز
مکن وعده اگر کردی وفا کن | طریقِ بیوفائی را رها کن
ازاں حضرت که فیاضِ وجود ست | خطابِ جمله اوفوا بالعهود ست
چو ناداناں نه در بندِ پدر باش | پدر بگذار و فرزندِ هنر باش
چو دود از روشنی نبود نشانمند | چه حاصل زانکه آتش راست فرزند
مکن یادش مگر در خلوتِ خاص | که سازی شادش از تکبیرِ اخلاص
چو پندی بشنوی از پندفرماے | چو دانا بایدش در جاں کنی جاے
نه چوں ناداں ز یک گوشش در آری | ز دیگر گوش بیرونش گذاری
نروید بیدرنگے دانه از خاک | نیابد قطره قدرِ گوهرِ پاک
نباشد ایں مثل پوشیده بر کس | که گر در خانه کس حرفی بود بس
چو در پاے قدم جنبش نماید | ز بانگِ غوکِ بے ساماں چه زاید
هماں به کاندریں دیرِ مجازی | کند فضلِ خدایت چاره سازی

در مخاطبت نفس و ترقی دادن وے از حضیضِ خویشتن داری بذروۀ بلندهمتی

بکارِ پختگاں رو آر جامی | مکن زیں بیشتر در کارِ خامی
چه باشد پختگی آزاده بودن | بخاکِ نیستی افتاده بودن
نبینی زیرِ ایں زنگارگوں کاخ | که از خامی ست میوه بر سرِ شاخ
بیفتد چوں کند در پختگی رو | نخورده سنگِ طفلانِ جفاجو
ز خوانِ پخته کاراں توشه برگیر | ز سنگ اندازِ خاماں گوشه گیر
طمع را از قناعت بیخ بر کن | طلب را از توکل شاخ بشکن
بشهرستانِ همت ساز خانه | بعزت گاهِ عنقا آشیانه
زباں بگشاے در مدحِ زبوناں | مکش از بهرِ یک ناں ننگِ دوناں

سران ملک را زن پشت پائی / قوی دستان گیتی را تقاضای
نظر کن در فصول چارگانه / که میگردد دوبراں دور زمانه
ببین یکساں بهار پار و امسال / خزان هر دو را بنگر بیک حال
شبان هر دو تا بستان و دی نیز / بدین منوال ممکن نیست تمیز
نمیدانم درین شکل مدور / چرا شادی بدین وضع مکرر
مکرر گرچه سحر آمیز باشد / طبیعت را ملال انگیز باشد
زبان بگذار و فکر سوء خود کن / ز هستی روی در نابود خود کن
درون از شغل مشغولاں بپرداز / دل از مشغولئ غولاں بپرداز
فسون عشق در دوراں میاموز / چراغ از بهر شب کوراں میفروز
همیدار از گزاف انفاس را پاس / که شرط رهرو آمد پاس انفاس
نفس گر زو رو آگاهی نیاید / مزید عمر آگاهاں نشاید
چراغ زندگانی را بود تف / و داغ عقل را دود تاسف
جوانی تیرگی برداز دیارت / منور شد ز پیری روزگارت
سرآمد ظلمت کوری و دوری / برآمد نیر الشیب نوری
ازاں ظلمت ندیدی هیچ کامی / بزن در پرتو این نور گامی
بود زین گام ره آری بجای / کز اینجا بشنوی بوی وفای
چه رنگ آخر ترا از موسفیدی / چو ندهد موسفیدی روسفیدی
بدل گر نیست زین رنگت حجابی / مکن همچوں سیه کاراں خضابی
ز پیری بر سرت برف شگفت است / وزاں غم گریه تو آب برفست
وزاں گریاں براه عذرخواهی / آب برف شو از دل سیاهی
سیاهی گر ندانی شستن از دل / ندانم زاں سیه کاری چه حاصل
قلم افگن که دست رعشه دار است / ورق بر در که فکرت هرزه کار است
چراغ فکر را تابی نماند ست / ریاض شعر را آبی نماند ست
نه بینیم از چناں فرخنده باغی / ترا در دست جز پای کلاغی
بدیں پاراه طاوساں چه پوئی / خلاص از حبس محبوساں چه جوئی

در بعضی نسخه بجای مصراع اول این بیت این مصراع دیده شده وزاں گریه برای عذرخواهی ۱۲ اختر قوله نه بینیم از چناں آه فرخنده باغ کنایت از همان ریاض شعر ست و پای کلاغ کنایت از قلم است محبوساں کنایت از اهل دنیا ۱۲ اختر

خلاصی جستن ست از وهم و پندار / ز تحریر سطور و نظم اشعار
نظامی گو و نظم دلکشا یش / تکلفهائے طبع نکته زایش
درون پرده اکنوں جای کرده / وز و مانده همه بیرون پرده
نیابد بهره تا در پرده باشد / جز آں سری که با خود پرده باشد
نباشد آں سر الا من اتی الله / بقلب سالم مما سوی الله
ولے گرده ازیں پیغوله تنگ / سوئے قسمت سرائے قدس آهنگ
ازیں دام گرفتاراں رمیده / بزیر دامن عرشش آرمیده
درون از نقش کثرت پاک شسته / ز کثرت سر وحدت باز جسته
بپهلوئے خود این دل را نیابی / چه باشد گر ز خود پهلو نتابی
نهی پهلو بمرد کاردانی / میان کاروانان پهلوانی
چه خوش گفت آں دل پر گنج عرفاں / که باشد روزه داری صرفه ناں
همے آید نماز از هر زن پیر / که باشد شیوه او عجز و تقصیر
ولے گر مردی آں راهی بدست آر / که پیش کاروانان این بود کار
چناں دل را که شرحش با تو گفتم / بوصفش گوهر اسرار سفتم
بجو از پهلوئے پیر مکمل / که این باشد بدست آوردن دل

خاتمه در شکر اتمام و تاریخ اختتام و دعاے بعضے کرام ابقاهم الله تعالے

بحمد الله که بر رغم زمانه / بپایاں آمد این دلکش فسانه
دلم کز نظم سنجی در عنا بود / ز فکر قافیه در تنگنا بود
بیفگند از کف فکرت ترازو / نشست از نظم سنجی سست بازو
ز دیوار فراغت یافت پشتی / براه نرمی افتاد از درشتی
سرم برداشت از زانو گرانی / سبک شد خاطر از بار نهانی
قلم آں فارس مرکب انامل / که کردی از حبش در روم منزل
بروم از مقدمش ماندی اثرها / بجا حضر دادی از غائب خبرها

ع در روم از آمدن او نشانها میماند و بیامر از غائب خبرها میداد اکنون آن قلم که صفتش مذکور شد از مرکب خود فرود آمده بر زمین افتاد و بر ... اقامت کرد ۱۲

چو پی راحت ز مرکب شد پیاده ... در از افتاد بی مهد و وساده
نه از دستِ قلم زن تار کش نیست ... نه گزلک را بر او در سرزنش دست
دوات آن طبلهٔ مشک ختائی ... بامدادِ قلم در مشک سائی
دهانِ طبله راز و مهر از موم ... کلا به باشد دهانِ طبله مختوم
ورقها از پریشانی رهیدند ... بدامن پای جمعیت کشیدند
بسانِ گل دو صد برگست و یک پوست ... کم تا کی برکند ز ایشان کلک پوست
چو گل هر دم رواج تازه شان باد ... ز پیوند بقا شیرازه شان باد
کتابی بس ز کلکِ صدق مرقوم ... بنامِ عاشق و معشوق موسوم
ز نامش طوطی آسایم شکرخا ... چه بر روم نامِ یوسف با زلیخا
بنامِ ایزد چه خرم نوبهاریست ... کزو باغ ارم را خار خاریست
بود هر داستان زو بوستانی ... بهر بستان ز گلها وی نشانی
هزاران تازه گل در وی شگفته ... دو صد نرگس بخوابِ ناز خفته
چمنهای معانی شاخ در شاخ ... عبارتش نوا سنجانِ گستاخ
خطِ مشکین او را لوحِ کافور ... چو در پای درختان سایه و نور
هر آن حرفی که در وی چشمه سارست ... ز معنی موج زن یک چشمه سارست
بهر سو جدول از هر چشمه ساری ... پر از آبِ لطافت جویباری
خوش آن رهرو که بختِ سازگارش ... نشاند بر لبِ آن جویبارش
نظر در آبش از دل غم نشوید ... غبار از خاطرِ درهم بشوید
ز جالیش سر زند سرسبز فانی ... ز جیب آرد برون دستِ دعائی
ز موجِ بحرِ الطافِ الهی ... کند این تشنه لب را قطره خواهی
چو آرد تازه گلها را در آغوش ... نگردد باغبانان برشی فراموش
قلم نساخی این جنسِ فاخر ... رسانید آخرِ سالی به آخر
که باشد بعد ازان سالی مجدد ... نهم سال از نهم عشر از نهم صد
گرفتم بیت بیتش را شماره ... هزار آمد و لیکن چار باره
خداوندا بمردانِ رهِ عشق ... نهاده بار در منزلگهِ عشق

... هشت صد و هشتاد و هشتم که بعد ازان سال هشت صد و هشتاد و نهم بار شد یا تمام رسانید و یای تحتانی در لفظ سالی توصیفی است و کاف در مصراع اول بیت ثانی بیان آن
مراد از آخر اول سلخ ماه ذی حجه است و از آخر ثانی خاتمه این کتاب ۱۲ اشرف

که باد این نوعروسِ حجلهٔ غیب ... تهی دامان و جیب از وصلهٔ عیب
مبارک بر شه و ارکانِ دولت ... غضنفر هیبتان و شیر صولت
بتخصیص آن جوانمردی کش از دیر ... نسب چون نام باشد شیر بر شیر
ز لبس در بیشهٔ مردی دلیرست ... ز مردانِ جهان نامش دو شیرست
یکی دراز در دوران کننده ... یکی سرپنجه با گوران فزنده
بر سمِ تعمیه زان بردمش نام ... که ماند دور ازان اندیشهٔ عام
وگرنه کی توان از فهم دراک ... بصد حقه نهفت آن گوهرِ پاک
کند در شعر طبعش مو شگافی ... وزان مو نوکِ کلکش شعر بافی
نهد زین شعرِ مشکین دامِ دلها ... دهد از شعرِ شیرین کامِ دلها
دلِ عشاق ازان یک ماند دربند ... لبِ خوبان ازین یک در شکرخند
بذکرش ختم شد این وشی انفاس ... بسانِ نورِ منزل ختم بر ناس
بلی در بارگاهِ آدمیست ... جز او کم یافت راه محرمیت
همیشه تا عطای دورِ عالم ... کند طبعِ لئیمان شاد و خرم
چنان دل با خدائی عالمش باد ... که ناید از عطای عالمش یاد
سخن را از دعا دادی تمامی ... بآمرزش زبان بگشای جامی
بیه کاری مکن چون خامهٔ خویش ... بشو از چشمِ پرخون نامهٔ خویش
ازان صحرا جوادِ خامه پی کن ... وزین سودا سوادِ نامه طی کن
زبان را گوشمالِ خامشی ده ... که هست از هر چه گوئی خامشی به

ذکر خیر نامِ نامی مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره السامی اصل وی از اصفهان است و مولدش قریهٔ جام چنانکه خود فرموده

مولدم جام و رشحهٔ قلمم ... جرعهٔ جامِ شیخ الاسلامیست
زان سبب در جریدهٔ اشعار ... بدو معنی تخلصم جامیست

در عهدِ خویش مرجعِ خاص و عام بود پادشاه سلطان حسین در خدمتِ مولوی کمال عقیدت داشت و نظام الدین میر علی شیر که مطاعِ پادشاه بود مطیع او و از معتقدان

اوست و در مثنویات خویش تمالیش بسیار فرموده تصانیف عالیهٔ او در اکثر علوم بر صفحهٔ روزگار یادگار است که عددش پنجاه و چهار است موافق عدد اسم وے نسب وے بامام محمد شیبانی شاگرد امام همام ابوحنیفه نعمان علیه الرحمة والرضوان میرسد در ۸۱۷ هجری متولد شد و تاریخ وفاتش در فارسی کشف اسرار آمده و در عربی از کلام الله ومن دخله کان آمنا آمده علمائے از کیف کلامش مدهوش و جهانی غاشیهٔ اعتقادش بر دوش استاد اساتذهٔ این فن و امام اجلهٔ سخن است و در فن معما کمالی داشت بلکه در هر علم لطائف و دقائق نگاشته کاین معنی بر ناظرین کتب نظم و نثرش ظاهر و باهر است خلاصه که جناب مولانا را در فن سخنوری قدرے بود که در تقریر نگنجد منظومات بسیار دارد ورائے دیوان و مثنویات سبعه

یا من بدا جمالک فی کل ما بدا	بادا هزار جان مقدس ترا فدا
مے نالم از جدائی تو دمبدم چو نی	وین طرفه تر که از تو نیم یک نفس جدا

ارجو شوقا الی دیار لقیت فیها جمال سلمی	که میرساند ازین نواحی نوید وصلی بجانب ما
جمال وی تو قبلهٔ جان حریم کوی تو کعبهٔ دل	فان سجدنا الیک نسجد وان سعینا الیک نسعی
بناز گفتی فلان کجائی چه بود حالت ز رنج دوری	فمت شوقا و ذبت هجرا الیک نشکو الیک نشکی
هر چه اسباب جمالست رخ خوب ترا	همه بر وجه کمالست کما لا یخفی
گاه در دل سازی و گه در دیده جا	هر دو جاے تست یا بدر الدجی
از سبیل ملاهی و مناهی توبه	وز نفس مباهی و تباهی توبه
در توبه چه هست صفات فعل خویش	زین توبه که میکنم الهی توبه
بندهٔ عشق شدی ترک نسب کن جامی	که درین راه فلان ابن فلان چیزے نیست
جان تن فرسوده را با غم هجران گذاشت	طاقت مهمان نداشت خانه بمهمان گذاشت
شب دل سوخته آهے ز سر درد کشید	صبح بشنید و بجان هم نفس سرد کشید
دل خواست از من آنکه گفتم با تو ای جان وجه	برداشت برقع از رخ گفتا که وجه این است
آه ازان شوخ که بر هر سر راهی که روم	بهر محرومی من از ره دیگر گذرد
بر من از جور تو هر چند که بیداد رود	چون رخ خوب تو بینم همه از یاد رود
جامی آن به که درین مرحله آن پیشه کنی	که ز مرگ گران مرگ خود اندیشه کنی
مرا گوئی تو خواهم که بخانه باشد	بهر آمدن آنجا بهانه باشد

خوشخبری

خاص تاجران کتب و طالبان علم

میں نے سلسلہ کتب اسلام کا نہایت صحیح و خوشخط کر کے چھاپنے
کا شروع کر دیا ہے۔ اور چند ایک علماء صرف صحت کے لئے
مقرر کئے گئے ہیں۔ اور فی الحال کتب ذیل زیر طبع ہیں۔
گلستاں چوب قلم۔ بوستاں چوب قلم۔ الف لیلہ جلی قلم کلاں۔ زلیخا جلی قلم معہ فرہنگ
شرح وقایہ وغیرہ محشی تقطیع مولانا عبدالحی صاحب کو نہایت صحت اور
ایزادی خوشخطی وغیرہ کر کے طبع کرانا شروع کر دیا ہے۔ نیز قرآن شریف
وحمائل شریف و مجموعہ وظائف معرّا و مترجم بھی زیر طبع ہیں۔
نوٹ:- کتب ہائے بالا تھوک فروخت ہونگی۔ جو کہ مشہور
تاجران کتب سے مل سکتی ہیں۔

جوت سنگھ سچدیو پبلشر
ڈیرہ اسمٰعیلخاں و
لاہور